МУАССИСАИ ДАВЛАТИИ ТАЪЛИМИИ
«ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ХУҶАНД
БА НОМИ АКАДЕМИК БОБОҶОН ҒАФУРОВ»

ВБР: 74.04: 74.202.6 371: 373.51. Ҷ 99

Ба ҳукми дастнавис

ҶӮРАЕВА МУНЗИФАХОН УСМОНОВНА

ШАРОИТҲОИ ПЕДАГОГИИ РУШДИ ТАФАККУРИ ИНТИҚОДИИ ХОНАНДАГОНИ СИНФҲОИ ИБТИДОӢ ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМ

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои педагогӣ
аз рӯйи ихтисоси 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ,
таърихи педагогика ва таҳсилот (илмҳои педагогӣ)

Роҳбари илмӣ:
номзади илмҳои педагогӣ, дотсент
Раҳмонов Зикриё Пӯлотович

ХУҶАНД – 2025

НОМГӮЙИ ИХТИСОРАҲО:

ҶТ – Ҷумҳурии Тоҷикистон;

ТТИ – Ташаккули тафаккури интиқодӣ;

РТИ – Рушди тафаккури интиқодӣ;

УТТТИ – Усулҳои технологияи ташаккули тафаккури интиқодӣ;

ТИ – Тафаккури интиқодӣ;

ГО – Гурӯҳҳои озмоишӣ;

ГН – Гурӯҳҳои назоратӣ;

ГТО – Гурӯҳҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ;

МТМУ – Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ;

ТИ – Технологияи инноватсионӣ;

УФТ – Усули фаъоли таълим;

ТМП – Технологияи муосири педагогӣ;

ТИК – Технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ;

ФУО – Фаъолияти универсалии омӯзишӣ.

МУНДАРИҶА

НОМГӮЙИ ИХТИСОРАҲО: 2
МУҚАДДИМА 4
БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ ВА МЕТОДОЛОГИИ ТАШАККУЛИ ТАФАККУРИ ИНТИҚОДӢ ДАР РАВАНДИ ФАЪОЛИЯТИ МАЪРИФАТИИ ХОНАНДАГОН 18
1.1.Аҳаммияти илмӣ ва назариявии фаъолияти маърифатӣ дар тафаккури интиқодии хонандагон 18
1.2. Методологияи ташаккули тафаккури интиқодӣ ва мавқеи он дар рушди фаъолияти маърифатии хонандагони синфҳои ибтидоӣ 33
1.3. Мундариҷа ва хусусиятҳои сатҳи ташаккули тафаккури интиқодии хонандагон дар раванди таълим 49
Хулосаи боби якум 65
БОБИ II. ТЕХНОЛОГИЯИ ПЕДАГОГИИ ТАШАККУЛИ ТАФАККУРИ ИНТИҚОДИИ ХОНАНДАГОНИ СИНФҲОИ ИБТИДОӢ ВА ШАРОИТҲОИ ТАТБИҚИ ОН ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМ 67
2.1. Шароитҳои педагогии истифодаи технологияҳои таълимӣ дар рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ 67
2.2. Имконият ва роҳҳои ташаккули тафаккури интиқодии хонандагон дар раванди дарсҳои забони модарии синфҳои ибтидоӣ 88
2.3. Таҳлили натоиҷи корҳои таълимӣ ва таҷрибавӣ оид ба рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ 127
Хулосаи боби дуюм 147
ХУЛОСА 151
ФЕҲРАСТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА 155
ЗАМИМАҲО 176

МУҚАДДИМА

Мубрамияти мавзуи таҳқиқот. Дар даврони муосир, ки дар тамоми соҳаҳои хоҷагии халқ ҳалли вазифаҳои мураккаби иҷтимоию иқтисодӣ меистанд, масъулияти муассисаҳои таълимӣ дар таълиму тарбияи насли наврас меафзояд. Стратегияи таълиму тарбия дар шароити сиёсию иҷтимоӣ ва иқтисодӣ дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ оид ба масъалаҳои таълиму тарбияи насли наврас инъикос ёфтааст. Тибқи талаботи Қонуни дахлдор соҳаи маориф яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Ин чунин маъно дорад, ки Ҳукумат вазифадор аст, ки барои соҳаи маориф захираҳо ҷудо карда, сиёсати давлатиро ҷиҳати дастгирию беҳтарсозии низоми таҳсилот роҳандозӣ намояд. Таҳсилот қисми муҳимми низоми таъминоти иҷтимоист, ки ба некуаҳволии фард ва пешрафти ҷомеа дар асоси дурнамоҳо, консепсияҳо, стратегияҳо ва барномаҳои давлатии рушди соҳаи маориф мутобиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсир мерасонад.

Ба андешаи мо, ҳавасманд кардани хонандагон дар замони муосир ба фаъолияти маърифатӣ барои ба ҳадаф расидан дар ҷомеаи иттилоотию коммуникатсионӣ ниҳоят душвор аст. Раванди маърифат хеле мураккаб аст.

Рушди тафаккур таъсироти мутаҳаррики (динамикӣ) равандҳои когнитивӣ, мисли тафаккури интиқодӣ, ҳалли мушкилот ва эҷодкориро пешбинӣ менамояд. Ин роҳи фаҳмиши олам ва худ аст, ки таҳлили иттилоот, бознигарии фарзияҳо ва баррасии ақидаву назарҳои сершуморро дар бар гирифтааст. Ин раванд тавассути гузориши масъалаҳо, фаъолона шунидан ва рефлексияи равандҳои фикрии худ самаранок таҳрик дода мешавад.

Рушди нокифояи тафаккур, алалхусус, тафаккури интиқодӣ, метавонад қобилияти инсонро барои қабули қарорҳои асоснок, самаранок баҳо додани иттилоот ва эҷодкорона ҳал кардани муаммоҳо маҳдуд намояд. Одамоне, ки тафаккури интиқодиашон суст инкишоф ёфтааст, барои боварикунӣ ба ҳама гуна иттилоот. бидуни таҳлили он майл доранд, ки боиси иштибоҳ дар ақидаҳо ва хулосаҳои нодуруст мегардад. Агар тафаккури интиқодӣ аз як

тараф, қобилияти баҳогузории объективӣ ба мулоҳизаронии худ ва андешаҳои одамони дигар, таҳлил кардани тамоми пешниҳоду хулосаҳо бошад, аз тарафи дигар, он омӯзиш, таҳлилест, ки ба инсон ҷиҳати муайян кардани афзалиятҳои худ дар ҳаёти шахсӣ ва касбӣ кумак мекунад, омилест, ки сатҳи маърифатӣ-фардии фаъолият бо иттилоотро баланд мебардорад, қобилияти таҳлил ва баровардани хулосаҳои мустақил, пешгӯии оқибатҳои қарорҳои худ ва барои онҳо масъулиятшинос будан имконият медиҳад. Омилҳои зикргардида аҳаммияти мавзуи интихобшудаи кори таҳқиқотро муайян карданд.

Интиқодӣ будани тафаккур маънои тамоюл доштани он ба дарки ҳаматарафаи таҳлилии қаринаи иттилоотдиҳандаро дорад, ки бояд ба хулосаҳо – боварибахш ва асоснок оварда расонад, ба иборати дигар, хулосаҳое, ки идеалию объективӣ тавсиф карда мешаванд. Тафаккури ба интиқод мувофиқ инчунин қобилияте шуморида мешавад, ки тамоми иттилоот, инчунин ақидаҳои хешро зери шубҳа қарор медиҳад, ки ин шарти асосии озодии интихоб, ташаккули тасаввуроти сифатнок ва масъулият барои қарорҳои қабулшуда аст.

Технологияи рушди тафаккури интиқодӣ имкон медиҳад, ки фаъолият дар раванди дарс ҷолибтар ва муфидтар гардад. Ба хонандагон хулосаҳои тайёр дода намешавад, ки онҳоро аз худ кунанд, балки маҳорати мустақилона кор кардан бо манбаъҳои иттилоотӣ омӯзонида шуда, барои азхудкунии дониш мусоидат карда мешавад. Инчунин, технологияи мазкур диққати хонандагонро ба ҳалли муаммо ва дарёфти роҳҳои онҳо равона мекунад. Технологияи мазкур масъалаҳои ҳаррӯзаи сершумор, аз автоматикунонии вазифаҳо то баландкунии дастрасии онҳоро ҳал мекунад. Он коммуникатсияи самаранок, самтгирӣ ва идоракунии маълумотро таъмин намуда, ҳатто муаммоҳои куллиро, мисли технологияи мусоидаткунандаи болоравии тафаккури ба интиқод мувофиқ, равонакунандаи таваҷҷуҳи таълимгирандаро ба маҳруки ҳалли масъалаҳо дар қаринаи омӯзиш ҳал менамояд.

Аз ин ҷо, технологияи ба даъватҳои муосир ҷавобгӯи болобардорандаи сатҳи тафаккури ба интиқод мувофиқ салоҳият коммуникатсия, ҷустуҷӯ ва таҳлили иттилоот метавонад объективӣ ва ҳаматарафа андеша ронданро омӯзонад.

Ба ақидаи педагоги машҳур К. Д. Ушинский хонандагонро омӯзонидан мақсади асосии мактаби ибтидоӣ ба шумор меравад: «...Хонанда таҳти роҳбарии омӯзгор хонданро меомӯзад ва ин дар таълими ибтидоӣ муҳим аст. Ва минбаъд чун хонанда омӯхт, мустақилона ба худи ӯ вогузор карда мешавад» [10,104].

Олим ва педагоги В. П. Урлапова қайд намудааст: «Бе тафаккури интиқодӣ, интихоби оқилона, рушди худшиносӣ ва расидан ба ҳадафҳои ҷиддӣ ғайриимкон аст. Тафаккури интиқодӣ миқдори муайяни кӯшишҳои равонӣ-педагогиро талаб мекунад. Ин кори бошуурона ва ба максад мувофиқ аст» [9,101].

Муҳаққиқ Т. В. Воробёва дар фишурдаи рисолаи илмии худ чунин қайд мекунад: «Мулоҳиза як намуди махсуси тафаккур аст... Ин маънои бодиққат вазн кардан, баҳо додан ва интихоб карданро дорад» [3,67].

Таҳқиқоти мазкур ҷиҳати баҳогузории таъсири мундариҷаю сохтори рушди фаъолияти маърифатӣ ва тафаккури интиқодии таълимгирадагон, инчунин салоҳияти педагогии омӯзгориро дар ҷорисозии методҳои инноватсионии таълим бо мақсади рушди тафаккури интиқодӣ ва баландбардории сатҳи ҷалбкунии таълимгирандагон ба натиҷаҳои таълими онҳо дар раванди таълиму тарбия анҷом дода шуд. Дар таҳқиқот методҳои гуногуни озмоишҳои санҷидашудаи назоратшаванда истифода шуданд. Зарурати тарҳрезӣ ва санҷидани мундариҷа ва сохтори рушди шавқу завқи маърифатӣ ва тафаккури интиқодии хонандагон бо натиҷаҳои бадастомада тасдиқ шуд. Муқаррар гардид, ки ҷорисозии методҳои муосири таълим ҷалбшавии таълимгирандагонро ба раванди таълим баланд карда, боиси дастовардҳои баланди академӣ гардид. Ин махсусан дар мавриди методи рушди инфиродӣ пайгирӣ шуд, ки дар доираи ин методи бомуваффақият

афзоиши назарраси нишондиҳандаҳои сатҳҳои ибтидоӣ, миёна ва ниҳоӣ мушоҳида гардид. Чунин динамикаро бо он шарҳ метавон дод, ки омӯзгорон методҳои касбии таълимро истифода бурданд, ки ба рушди тафаккури интиқодии таълимгирандагон, инчунин навсозии салоҳиятҳо ва малакаҳо онҳо равона шуда буданд.

Дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Имрӯз таҳсилоти ибтидоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ (МТМУ) дар фазои таҳсилоти муосир ба раванди омӯзиш ва банақшагирии тарзу усулу технологияҳои муосир ва василаҳои рушди фаъолияти маърифатӣ, тафаккури хонандагон аҳаммияти махсус зоҳир менамояд. Хусусан, солҳои охир олимону маорифпарварони намоён дар ин самт фаъолият менамоянд. Оид ба ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии муаммои шавқу завқи маърифатӣ ва тафаккури интиқодӣ дар асарҳои муҳаққиқон Ананев Б. Г. [3] Байрамов А. С. [14], Астахов А.И. [8], Бустром Р. [36], Божович И. Л. [26], Елизарова Л. П. [55], Иванова Е. А. [71], Конева В. С. [86], Крилова М. А. [95], Малтс Л. А. [115], Муштавинский И. В. [123], Морозова Н. Г. [122], Пузанова Ю. В. [140], Синелков В. М. [154], Ҷумалиева Д. [48], ва дигарон инъикос ёфтаанд.

Масалан, таҳқиқоти Ананев Б. Г. муқаррароти асосии назарияи зеҳнро баррасӣ намуда, инчунин натиҷаҳои таҷрибавии дар рафти омӯзиши ҳамаҷонибаи ташкили сохтории зеҳн ва динамикаи он дар марҳилаҳои калонсолон ва миёна ба даст овардашударо тавсиф мекунад [1, 79].

Педагог Астахов А. И. чунин мешуморад, ки тавассути омӯзиши зеҳнӣ мо метавонем дар хонанда тафаккуреро инкишоф диҳем, ки сифатҳо ва хосиятҳои зиёди ашёро бидуни қиёс мушоҳида ва номбар карда тавонад. Агар тафаккур дар синфҳои ибтидоӣ дуруст ташаккул наёбад ва ё умуман, инкишоф наёбад, дар синфҳои боло рушд додани онҳо хеле мушкил мегардад ва баъдан дар тамоми раванди зиндагӣ дигар намешавад [2, 96].

Муҳаққиқ Оспанова Н. Т. чунин мешуморад, ки сатҳи инкишофи тафаккури интиқодӣ ба фаъолияти хонандагон дар фаъолияти маърифатӣ ва соҳаи татбиқи чунин хислатҳои шахсият таъсир мерасонад. [8, 42].

Дар адабиёти классикии тоҷик вобаста ба масъалаи таҳқиқот метавон номҳои файласуфону мутафаккирони бузург, аз қабили Абӯабдуллои Рӯдакӣ, Абулқосим Фирдавсӣ, Абӯалӣ Ибн Сино, Саъди Шерозӣ, Унсурмаоли Кайковусро номбар кард. Мутафаккирон - Носири Хисрав, Абдураҳмони Ҷомӣ, Садриддин Айнӣ ва бисёр дигарон, ки ба ақли инсон, ақли солим, ки асл ва асоси тафаккури интиқодии инсонист, баҳои баланд додаанд. Масъалаҳои тафаккури интиқодиро дар асарҳои В. Г. Гулчевская, Е. Н. Гусинский, Д. Джураев, П. Я. Гальперин, А. В. Запорожец, Д. Клустер, М. С. Каган, В. В. Краевский, А. Н. Леонтев, Н. А. Менчинская, Н. Т. Оспанова, А. С. Обухова, В. М. Синельникова, А. В. Тягло, Д. Халперн ва дигарон, ки ба асосҳои раванди педагогӣ, низоми таълими рушдёфтаи хонандагони хурдсол, ҷузъҳои система ва робитаҳои онҳо, ташхиси ҳадафҳо, ташкили ҳамкорӣ ва дигар паҳлӯҳои алоҳидаи асосан назариявии раванди таълим равона гардидаанд, дучор шуда метавонем. Дар таҳқиқоти онҳо вобаста ба масъалаи шароитҳои педагогии рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ кам ба назар мерасад.

Дар соҳаи татбиқи рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ чунин **ихтилофҳо** ошкор гардиданд:

– адабиёти таҳлилшуда ба масъалаи рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои болоӣ бештар дахл дошта, дар он шароити педагогии ташаккули тафаккури интиқодӣ барои хонандагони синфҳои ибтидоӣ мушаххас муайян карда нашудааст;

– таҳлилу омӯзиши адабиёт нишон дод, ки моделу сохторҳои аниқ ва кори мукаммал мавҷуд нест, дар бораи шароитҳои педагогии ташаккули тафаккури интиқодии онҳо дар дарси забони модарӣ бештар нокифояанд.

- муаллимони синфҳои ибтидоӣ ҳангоми дарс асосан ба инкишофи фаъолияти маърифатии хонандагон машғул мешаванд, дар аксари мавридҳо муаммои рушди тафаккури интиқодии хонандагон бетаъсир мемонад.

Ихтилофҳои зикршуда интихоби мавзуи таҳқиқоти диссертатсиониро таъйин карданд: «Шароитҳои педагогии рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди таълим».

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзуъҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи татбиқи нақшаи тадқиқотии кафедраи педагогикаи иҷтимоӣ ва касбии Муассисаи давлатии таълимии “Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров” таҳти унвони “Асосҳои педагогии татбиқи таълими салоҳиятнокӣ дар синфҳои ибтидоӣ ва муассисаҳои махсуси таълимӣ барои солҳои 2020-2025” ба роҳ монда шуда, “Стратегияи миллии рушди маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то соли 2030”, ихтироъ ва баррасӣ қарор мегирад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚ

Мақсади таҳқиқот. Барои инкишофи системавӣ ва истифодаи технологияҳои самаранок оид ба ҷорисозии шароити педагогии тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ муносибати бисёрҷанба зарур аст, ки асосҳои устувори назариявию методологӣ, стратегияи амалӣ ва шароити педагогиро дар бар гирифтааст ва ин мақсади кори диссертатсиониро ифода менамояд.

Вазифаҳои таҳқиқот:

1) таҳлил гузаронидан бо мақсади муқаррар кардани пойгоҳи илмию назариявии шароитҳои психологию педагогӣ, аҳаммияти онҳо дар рушди устувори тафаккури интиқодӣ, ки нуқтаи такявӣ барои инкишофёбии мустақилияти муайяни маърифатии мактаббачагони хурдсол аст;

2) баррасии пешрафти мактаббачагони хурдсол дар маҳруки рушди тафаккури интиқодӣ дар қаринаи дарсҳои фанни “забони модарӣ”;

3) дақиқу муайян кардани моҳияти мундариҷавӣ ва рушди сатҳи тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ тавассути муқарраркунии параметрҳо ва қисмҳои таркибие, ки шарти шаклгирии ин

раванд дар маҷрои таҳсилоти хусусияташ инноватсионӣ ва технологӣ мебошанд;

4) коркарди шароити аз лиҳози педагогӣ муҳим бо ҳамроҳии назариявии асосноккунанда, ки натиҷабахширо зимни ташаккул додани тамоюли мактаббачагони хурдсол ба тафаккури ба интиқод мувофиқ таъмин хоҳанд кард;

5) таҳияву санҷиши сохтор ва моделҳои шароитҳои рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ, ки қобилияти хонандаро ошкор сохта, иқтидору шавқи маърифат, худинкишофи онҳоро таҳрик медиҳад.

Объекти таҳқиқот: раванди фароҳамоварии шароитҳои педагогӣ ва таъсири онҳо ба рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди таълим.

Предмети таҳқиқот: шароитҳои педагогие, ки ба рушди ташаккули тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди таълим мусоидат мекунад.

Фарзияи таҳқиқот. Рушди тафаккури интиқодии хонандагон дар раванди таълим дар он сурат мақсадноку самаранок шуда метавонад ва мустақилияти маърифатии хонандагон тавассути фаъолияти мукаммали таълимӣ инкишоф меёбад, **агар**:

- вазъи мазмун ва моҳияти психологию педагогии мафҳуми "тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ" дақиқ муайян карда шавад;

- тарҳрезӣ, санҷидани меъёр ва нишондиҳандаҳои ташаккулёфтаи тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди таълим муайян гардад;

- таҳияи шароитҳои педагогӣ ва тавсияҳои илмию методӣ барои ташаккули тафаккури интиқодӣ (роҳ, шакл, восита, принсип, сифат, вазифаҳо ва ҷанбаи рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ) ҳамчун раванди мақсадноки муттасили динамикӣ шароит фароҳам орад;

- технологияҳои таълими самаранокии рушддиҳандаи функсияҳои тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар асоси натиҷаҳои ташхиси маҷмӯи инфиродӣ ва гурӯҳӣ дарёфту аниқ ва коркард шавад.

Марҳала, макон ва давраи таҳқиқот. Таҳқиқот вобаста ба мақсад ва фарзия дар се марҳалаи ба ҳам алоқаманд гузаронида шуд:

Марҳалаи якум (солҳои 2017-2019) омӯзиши маводи педагогӣ, инчунин бадеӣ ва фалсафӣ доир ба рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ аз рӯйи мавзуи таҳқиқот ва таҳлили масъала анҷом ёфта, вазъи воқеии фаъолияти омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ дар рушди шароитҳои педагогии тафаккури интиқодии хонандагон таҳлил гардид, мавзуъ, объект, вазифаҳо ва методҳои таҳқиқот муайян шуданд.

Марҳалаи дуюм (солҳои 2019-2021)- идомаи кори марҳалаи аввал, корҳои таҷрибавӣ гузаронида шуданд, ки дар натиҷа тарз, роҳу усулҳои истифодаи технологияҳои муосир, ки ба ташаккули самаранокии тафаккури интиқодӣ дар раванди таълими хонандагони синфҳои ибтидоӣ мусоидат менамоянд, муайян карда шуданд. Ғайр аз он супоридани имтиҳонҳои минимуми номзадӣ ва нашри мақолаву гузоришоти илмӣ оид ба масъалаи таҳқиқшаванда амалӣ гардид, баъзе нуктаҳои назариявӣ-методологии диссертатсия таҳқиқ гардиданд.

Марҳалаи сеюм (солҳои 2021-2024) - корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии интихобгардида гузаронида шуда, натиҷаҳои асосии таҳқиқ санҷида ва татбиқ карда шуданд, баъди хулосабарорӣ барои муаллимони синфҳои ибтидоӣ тавсияҳои амалӣ пешниҳод карда шудаанд.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро ақидаҳои фалсафӣ, педагогӣ ва назарияи пешқадами таълимию тарбиявии педагогҳои муосири тоҷик ва хориҷи кишвар, барои муайян кардани роҳҳои истифодаи технологияи ташаккули тафаккури интиқодӣ равона гардида, ғояҳо, назария, методология ва амалияи муносибати салоҳиятноки омӯзгорон дар раванди таълим, ташаккул додани шароити педагогӣ барои инкишофи тафаккури интиқодӣ,

ки дар раванди таълим истифода мешаванд, ошкор гардидаанд. Натиҷабардории корҳои таҷрибавӣ-озмоишии омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ дар самти рушди тафаккури интиқодии хонандагон ташкил доданд.

Асосҳои методологии таҳқиқотро назарияи муносибатҳои системавию ягона, ки ба инкишофи тафаккури шахсият мусоидат менамояд, ташкил намуда, мавқеи диалектикаи материалистӣ, манбаъҳо ва қувваҳои пешбаранда дар ташаккули тафаккури интиқодӣ; назарияи таълими шароити педагогӣ ҳамчун раванди ташаккули тафаккури интиқодӣ дар хонандагон, якпорчагии назария ва амалияи дидактикӣ, мафҳуми психологию педагогӣ ҳамчун сарчашма ва яке аз равандҳои муҳимтарини ташаккули тафаккури интиқодии хонандагон муайян карда шуданд.

Методҳои таҳқиқот вобаста ба вазифаҳои таҳқиқот муайян шуданд: методҳои омӯзиш ва таҳлили адабиёти бадеӣ, фалсафӣ, педагогӣ ва психологӣ оид ба масъалаи таҳқиқшаванда, методҳои пурсишнома, мусоҳиба, санҷишгузаронӣ, озмоиши педагогӣ (муқарраркунанда, ташаккулдиҳанда, назоратӣ), назорати педагогӣ, методи оморӣ.

Сарчашмаи маълумот. Асарҳои илмӣ, таҳқиқоти монографӣ ва бунёдии олимон- педагогҳои ватанӣ ва хориҷӣ дар соҳаҳои психология, фалсафа, таҷрибаи пешқадами педагогии омӯзгорони синфҳои ибтидоии МТМУ, аз рӯйи масъалаҳои зерин: роҳҳои ташаккул ва фаъол гардонидани шавқи маърифатии хонандагон; тафаккури интиқодии хонандагон дар раванди таълим; истифодаи технологияи муосир барои рушди тафаккури интиқодӣ; таҷрибаи пешқадами педагогии муаллимони синфҳои ибтидоӣ ва дастовардҳои илмии муаллиф ташкил доданд.

Заминаҳои эмпирӣ (тачрибавӣ). Дар кори тадқиқотӣ заминаву усулҳои тадқиқоти назариявӣ ва эмпирикии педагогӣ истифода шудаанд: омӯзиш ва таҳлили адабиёти психологию педагогӣ оид ба мавзуи тадқиқот; омӯхтани тачрибаи пешқадами муаллимони синфҳои ибтидоӣ; ташаккулдиҳанда ва назоратӣ), санҷиши системаи ташаккули тафаккури интиқодии хонандагон дар раванди фаъолияти таълимӣ; таҳлили пурсишномаи хонандагон ва

муаллимон; назорати фаъолияти хонандагон дар татбиқи муносибатҳо, малакаҳои амалӣ дар дарси забони модарӣ, истифодаи усулҳои интерактивӣ (суҳбатҳо, расмҳо, санҷиши ҷумлаҳои нотамом, пурсишнома, эссе ва ғ.) ва технологияҳои муосир, саволномаҳо, усулҳои коркарди математикии ахбороти оморӣ; гузаронидани озмоиш аз рӯйи методологияи таҳлилӣ, умумӣ ва таҳияшуда.

Пойгоҳи таҳқиқот. Муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №№ 6, 12, 22, 24, гимназияи "Ганҷ"- и шаҳри Хуҷанд, №№ 29, 49-и ноҳияи Бобоҷон Ғафуров, №№ 16, 23-и ноҳияи Ҷаббор Расулови вилояти Суғд.

Навгонии илмии таҳқиқот:

1. Асосҳои илмию назариявии технологияи таълими тафаккури интиқодӣ, ташаккули шахсият, фаъолнокӣ, муносибати пайдарпайӣ, ки дар рушди шахсият, шавқи маърифатии хонандагони синфҳои ибтидоӣ ба вуҷуд меояд, ошкор гардид.

2. Шароити аз лиҳози педагогӣ муҳимму асоснок барои мусоидат ба рушди тафаккури ба интиқод мувофиқи хонандагони синфҳои ибтидоӣ бо такя ба технологияҳои таълими ба даъватҳои муосир ҷавобгӯ баён гардида, хусусиятҳои тафаккури интиқодӣ ва ғайриинтиқодӣ, фарқи байни онҳо муайян карда шуданд.

3. Дар заминаи истифодаи ин технология дар раванди таълими фанни забони модарӣ системаи ягонаи рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ таҳия ва мафҳуми «тафаккури интиқодӣ» муайян карда шудааст.

4. Исбот гардидааст, ки ташаккули тафаккури интиқодӣ дар натиҷаи муаммогузорӣ ва равшан намудани масъалаҳои ҳалталаб оғоз мешавад. Бинобар он, бояд кӯшиш намуд, ки бо исботи далелҳои боварибахш тафаккури интиқодиро дар хонандагон ташаккул дода, қобилияти хуб ва оқилона андеша кардан, ё ба чӣ бовар карданашро муайян карда шавад.

5. Муайян гардид, ки методикаи рушди тафаккури интиқодии хонандагон на танҳо қобилияти таҳлили иттилоотро инкишоф медиҳад, балки қобилияти дарки худи ин иттилоотро беҳтар мекунад.

6. Муқаррароти меҳварии хусусияташон мундариҷавию методие пешниҳод шуданд, ки асосан, ба рушди сатҳи сифатии таълиму омӯзиш, сайқалдиҳии салоҳиятнокии омӯзгорон, такмили воситаҳои дидактикӣ, шароити педагогии муҳим равона шуда, ба рушди интизории тафаккури ба интиқодӣ мувофиқи хонандагони синфҳои ибтидоӣ мусоидат намуда, бо зарфияти сифатии ҷанбаи мундариҷавии омӯзиш ва модели тарҳрехтаи шартҳои педагогии муҳим ҳамроҳ буда, рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоиро шиддат мебахшад.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ ба сатҳи мувофиқу дурусти салоҳиятнокии омӯзгорон вобаста аст, ки дар амалисозӣ ва сайқалдиҳии технологияҳо бо мақсади тарҳрезии манбаҳои нави донишҳо зимни таълим ифода меёбад.

- дар шароити пасманзари амалиёти педагогӣ ва азхудкунии технология рушди тафаккури интиқодии хонандагон ҳамчун қобилияти доимо такмилёбанда таҳрик меёбад. Ташаккули он ба муносибати системавӣ, маҳорати таҳлилкунӣ (аз ҷумла, таҳлили иттилоот ва ифодакунии хулосаҳо) ва эҷодкорона фикр кардан сурат гирифта, онҳоро барои ҳалли вазифаҳо ва муаммоҳои гуногуни дарпешистода истифода мебаранд.

- модели сохторӣ ва технологие, ки таъиноти он мусоидат ба рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоист, аз ҷумла, зоҳиршавии он дар маҷрои дарсҳои фанни забони модарӣ.

- шароитҳои педагогӣ ва воқеигардонии технология ба рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ мусоидаткунанда дар дарси забони модарӣ ба таваҷҷуҳу фаъолияти омӯзгор вобаста буда, бо истифода аз шароитҳои педагогӣ беҳтар ва маърифатнокии онро баланд мебардорад.

- инкишофи самараноки шароитҳои педагогии рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ, мисли таҳлил ва муқоисаи мақсадҳои маърифатии хонандагони синфҳои ибтидоӣ, ҳавасмандгардонии фаъолияти равонӣ, мутобиқ намудани мазмуни таълим баҳри муқарраркунии стандартҳое зарур аст, ки барои рушди мустақилияти муайян ва тафаккури интиқодӣ дар қаринаи таҳсилоту тарбия мусоидат мекунанд.

- шиддатёбии рушди тафаккури ибтидоии интиқодии хонандагон пурра ба беҳтарсозии фарогирии соҳаи донишҳо, инчунин мустақилияти онҳо дар асоси технологияҳои гуногун равона гардид. Методикаи истифодашуда ба татбиқи технологияҳои гуногун такя карда, аз чор марҳалаи калидӣ иборат буд: а) ҳавасмандӣ барои дониши фаъолонаи масъала; б) таҳлил ва фаҳмидани он, муайян кардани роҳҳои ҳалли онҳо; в) рефлексия – инкишофи муносибати шахсӣ ба маълумоти омӯхташуда; г) татбиқи натиҷаҳои бадастомада дар ҳолатҳои ғайристандартӣ.

Аҳаммияти назариявии таҳқиқот Аз ҷиҳати назариявӣ имкониятҳои муҳимми шароити педагогии рушди тафаккури интиқодии хонандагон дар тамоми давраи таълими забони модарӣ ба инобат гирифта шуда, муносибат ва шароитҳои педагогӣ дар мактаб асоснок ва истифода карда карда шуданд.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот. Маводҳои дидактикие таҳия шудаанд, ки ҳамчун раҳнамо барои рушди тафаккури интиқодии хонандагони хурдсол мусоидат намуда, метавонанд дар амалияи муаллимони синфҳои ибтидоӣ истифода гарданд:

-таҳия ва татбиқи комплекси таълимию методӣ, ки ба ташаккули шароити педагогӣ: мақсад, мазмун, принсип, метод, шаклу воситаҳои дониш, малака ва тафаккури интиқодии хонандагон мусоидат менамояд;

-таҳия ва пешниҳоди заминаҳои сохторӣ ва модули педагогии рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ;

-такмили мунтазами мониторинги назорати сифат ва дар ин замина рушди шавқи маърифатӣ, тафаккури интиқодии хонандагон дар дарсҳои забони модарӣ;

-таҳияи тавсияҳои методӣ доир ба асосҳои таълими педагогии муаллимони синфҳои ибтидоӣ, ташкил ва татбиқи воситаҳои ташаккули тафаккури интиқодии хонандагон.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Бо истифода аз заминаи методологӣ, назариявӣ, омӯзиш, таҳлили миқдори зиёди сарчашмаҳои илмӣ, таълимӣ, методӣ (беш аз 200 номгӯй), ки бевосита ба дараҷаи эътимоднокии мавзуи таҳқиқот алоқамананд, бо далелҳо исбот шуданд. Хулосаҳо бо муқаррарот ва талаботи асосии таълим мувофиқат кунонида шуда, санҷишҳо, натиҷаҳои коркарди сифатӣ ва миқдории таҳқиқот, апробатсияи кори муаллиф, инчунин иштироки шахсии муаллиф дар кори таҷрибавӣ, ки дар онҳо таклифу хулосаҳои диссертатсия асоснок карда шудаанд.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Рисола ба мазмун ва нуқтаҳои шиносномаи ихтисоси 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот, методологияи тадқиқот ба назарияи раванди системавӣ-комплексӣ, роҳҳои ташаккули тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ мувофиқ мебошад:

- банди 1. Методологияи таҳқиқоти педагогӣ (равишҳои таҳқиқотӣ дар рушди илми педагогика, ҳамбастагӣ ва ҳудудҳои татбиқпазирии онҳо; усулҳои таҳқиқотҳои педагогӣ); робитаи мутақобилаи методҳои маърифати илмӣ ва таълимӣ;

- банди 6. Консепсияи таҳсилот (сифати таҳсилот ва технологияҳои арзёбии он; равандҳои инноватсионӣ дар таҳсилот, коркарди назарияи омӯзиши фанҳои мушаххас, аз ҷумла дар дараҷаи байнифаннӣ);

- банди 7. Педагогикаи амалӣ (ҷамъбасткунии таҷрибаи педагогии пешқадам; ҳаракати инноватсионӣ дар таҳсилот; фаъолияти озмоишию таҷрибавии муассисаҳои таълимӣ).

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Иштироки бевоситаи муаллиф дар тамоми марҳилаҳои таҳқиқ (2018-2024), дар масъалаҳои таҳлилии кори илмӣ, таҳлили амиқи адабиёти илмӣ, тафсири маълумоти бадастомада ва ба низом даровардани онҳо, коркарди

мушоҳидаҳо, ташаккули тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ, муайян намудани мазмуни шароити педагогии амалисозии инкишофи амалии эҷодии хонандагон, коркард ва санҷиши самаранокии шароитҳои педагогӣ, омӯзиши амалӣ ва ташаккули тафаккури интиқодии хонандагон дар дарси забони модарӣ; иҷрои корҳои таҷрибавӣ, таҳлил ва баҳодиҳии натиҷаҳои корҳои илмӣ-тадқиқотӣ; интишори мақолаҳои илмӣ ва дастурҳои методӣ, семинар-тренингҳо, конференсияҳо, натиҷаҳои бадастомада ва таҳияи диссертатсия, таҷҷасум меёбад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот. Муқаррарот ва натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар конференсияҳо, семинарҳо, мизҳои мудаввар, тренингҳое, ки дар Муассисаи давлатии таълимии «Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров», дар семинарҳои августии шӯъбаҳои маорифи шаҳрҳои Хуҷанд, ноҳияҳои Ҷаббор Расулов ва Бобоҷон Ғафуров дар солҳои 2018 - 2024 мавриди баррасӣ қарор ёфтааст. Қисматҳои асосии кори диссертатсионӣ дар конференсия ва семинарҳои илмии гуногун, сатҳҳои ҷумҳуриявӣ ва донишгоҳӣ мавриди муҳокима қарор гирифтааст.

Нашри таълифоти илмӣ дар мавзуи диссертатсия. Нуктаҳои асосӣ ва натоиҷи таҳқиқот дар 25 мақола, аз ҷумла 6 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмии аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Комиссияи олии аттестатсионии Вазорати маориф ва илми Федератсияи Россия, инчунин 18 мақола дар маҷаллаҳои гуногуни илмӣ - методӣ ба табъ расидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз феҳрасти ихтисораҳо, муқаддима, ду боб, 6 фасл, хулоса, тавсияҳо оид ба натиҷаҳои таҳқиқ, адабиёти истифодашуда, феҳрасти интишороти илмии диссертант ва замимаҳо оид ба мавзуъ, таркиб ёфта, фарогири 179 саҳифаи чопи компютерӣ буда, дар он 18 ҷадвал, 13 расм, 5 диаграмма ва 4 амсила истифода бурда шудаанд.

БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ ВА МЕТОДОЛОГИИ ТАШАККУЛИ ТАФАККУРИ ИНТИҚОДӢ ДАР РАВАНДИ ФАЪОЛИЯТИ МАЪРИФАТИИ ХОНАНДАГОН

1.1. Аҳаммияти илмӣ ва назариявии фаъолияти маърифатӣ дар тафаккури интиқодии хонандагон

Асосҳои илмию назариявии фаъолият - ин раванди бошууронаи фаъолу мутақобилаи мавзуии субъект бо объект (муҳит, воқеият) буда, дар рафти он субъект ба объект ба таври мақсаднок таъсир расонида, ҳар кадоме эҳтиёҷоти худро қонеъ гардонида, ба мақсад ноил мегардад [86].

Аз хусусияти муҳимтарини инкишофи раванди назариявии фаъолияти маърифатӣ зери таъсири дигаргуниҳои васеи иҷтимоию фарҳангӣ, ки на танҳо зарурати иҷтимоии ташкили кори мақсаднок оид ба ташаккули тайёрии касбии кадрҳои педагогӣ ва баланд бардоштани сатҳи маърифатии онҳост, балки тамоюли нави тараққиёт мебошад.

Таваҷҷуҳи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ояндаи миллат бемисл аст. Аз дидгоҳи Сарвари давлати тоҷикон танҳо рушди маориф, тарбияи наслҳои ояндаи бомаърифат, соҳиби тафаккур ва дидгоҳи солиму асоснок метавонад аксари муаммоҳои ҷомеаро бо муваффақият ва бо суръати баланд ҳал намояд, боиси пешгирии аксари мушкилоту муаммоҳои ҷомеаи муосир гардад: «Бунёди ҷомеаи солиму рушдёфта маҳз тавассути ташаккул додани илму маорифи пешрафта, ба роҳ мондани таълиму тарбияи мақсадноки ба арзишҳои миллӣ асосёфта, баланд бардоштани сатҳи касбияти омӯзгорон, муҳайё кардани шароити муосири таълим дар муассисаҳои таълимии ҳамаи зинаҳои таҳсилот, яъне бо асбобу таҷҳизоти замонавӣ таъмин намудани онҳо ва албатта, заҳмати содиқонаи аҳли маориф ва ҳамкориву дастгирии падару модарон имкон дошта метавонад» [165].

Яке аз навъҳои асосии фаъолияти инсон, ки дар пайдоиш ва инкишофи хусусиятҳои ҷисмонӣ ва маънавии инсон нақши ҳалкунанда мебозад, меҳнат мебошад. Намудҳои дигари ҳама гуна фаъолият (бозӣ, омӯзиш) низ аз ҷиҳати

баромад бо меҳнат алоқамананд. Дар асоси меҳнат дар рафти тараққиёти ҷамъиятию таърихӣ меҳнати фикрӣ ҳамчун фаъолияти махсуси назариявии аз ҷиҳати иҷтимоӣ зарурӣ ба вуҷуд меояд.

Мавҷудоти зинда ҳангоми зист дар олами табиӣ бо воқеияти он рӯ ба рӯ мешавад ва кӯшиш мекунад, ки мутобиқ ба сатҳи идроки худ онро омӯзад, таҳлил ва арзёбӣ намояд, дар шуури худ таҷрибаи шиносои бо воқеиятро нақш бандад. Аммо фаъолияти ҳайвонот дар ҳамаи марҳилаҳои инкишофи худ хусусияти бешуурона ё беихтиёронаи (инстинктивӣ) начандон маҳдуди мутобиқшавиро нигоҳ медорад. Онҳо қодиранд танҳо ҷониберо, ки бевосита даркшаванда ё дидашавандаи ашёву ҳодисаҳои олами атроф ҳастанд, дарк кунанд. Фаъолият вобаста ба ҳадаф метавонад созанда ё харобиовар бошад. Зеро он тавассути низоми арзишҳо танзим карда шуда, бо воситаи равандҳои ҳавасмандкунӣ идора карда мешавад.

Ҳама гуна амали шахс ё ташкилотро метавон фаъолият номид. Шахсе ки бо ягон фаъолият машғул аст, шахсият ҳисоб меравад, хоҳ арбоби давлатӣ, хоҳ санъаткор, хоҳ сиёсатмадор, хоҳ коркуни ҳарбӣ ва дигар шахси мансабдор бошад. Муродифи калимаи «фаъолият»-ро чун кор, тиҷорат, машғулият, ҳаракат ва ғайра фаҳмидан мумкин аст.

Ҳаминро бояд афзуд, ки файласуфи машҳури даврони антиқа Арасту якчанд намуди фаъолиятро ҷудо кардааст: меҳнат (шуғл), шикор, кишоварзӣ, боғдорӣ ва дигар машғулиятҳои хоҷагӣ, ки бо амри каси дигар ё аз рӯйи зарурати ҳаётӣ иҷро шуда, эҷодкориро талаб намекунад (фаъолияти ғайриозод, реҷа); фаъолияти эҷодӣ (амали сермаҳсул), шуғли озоди шаҳрвандон, омода кардани ашё ва лавозимот, инчунин муҷассамаҳо, наққошӣ, эҷоди шеър ва монанди инҳо, ки тахайюлоти эҷодиро талаб мекунанд; фаъолияти ҷамъиятӣ, амалҳо, қудрат, идоракунӣ, сиёсат, ҷанг ва инчунин амалҳои алоҳидае, ки аз ҷиҳати иҷтимоӣ аҳаммиятноканд. Масалан, нутқу суханронӣ, ки озодии иродаро талаб мекунад.

Дарки фаъолияте, ки ҳадафи амалӣ надорад ва тавассути мушоҳидаи олам ба даст меояд [124,48]. Арасту меҳнатро ҳамчун шакли пасттарини

фаъолият шуморида, дарки маърифатро олитарин меҳисобад. Намудҳои фаъолият вобаста ба муносибатҳои субъект ба олами объектҳои дар ин шаклҳои фаъолият амалишаванда фарқ мекунанд:

- фаъолияти амалие, ки пеш аз ҳама ба дигаргун сохтани ҷаҳон дар мувофиқа бо мақсадҳои ба миёнгузоштаи инсон нигаронида шудааст;

- фаъолияти маърифатие, ки ба мақсади дарки қонунҳои объективии мавҷудияти ҷаҳон хизмат мекунад ва иҷрои вазифаҳои амалӣ бе онҳо имконнопазир аст;

- дониш ва дарки он дар доираи илм маҳдуд намешавад, балки дар ин ё он шакл берун аз илм ҳам арзи вуҷуд мекунад. Ҳар шакли шуури ҷамъиятӣ: илм, фалсафа, асотир, сиёсат, дин ва ғайра ба шаклҳои мушаххаси дониш мувофиқат мекунад [124,69].

Чи тавре ки олим В. П. Кохановский зикр мекунад «Дар қатори шаклҳои аввалини таърихии дарки инсон бозӣ мавқеи муҳим дорад, ки он дар асоси қоидаҳо ва мақсадҳои шартан қабулшуда омода мешавад ва имкон медихад, ки хусусияти таълимӣ, сифатҳо ва қобилиятҳои шахс ошкор карда шуда, шахсро ташаккул диҳад ва тавассути он ҳудуди психологии муошират васеъ карда шавад» [91, 93].

Дониш - натиҷаи даркест, ки метавонад аз ҷиҳати мантиқӣ ё воқеӣ асоснок карда шуда, ба таври таҷрибавӣ ё амалӣ тасдиқ карда шавад. Тибқи тафсири густурдаи гносеологияи муосир дониш ҳолати воқеие мебошад, ки бо далелҳои оқилона асоснок карда мешавад. Аксар вақт донишро ҳамчун инъикоси воқеият дар зеҳни инсон эътироф мекунанд.

Дониши фардӣ (ё гурӯҳи шахсон) дорои маълумотест, ки барои ҳалли мушкилот имкон медиҳад. Дониш ба ноогоҳӣ (набудани иттилоот) муқобил аст, аммо ба эътиқод низ мухолиф аст.

Одатан, дониш объективӣ ба таври собит бо забон ё ягон низоми аломат, рамз ифода карда мешавад [7]. Аммо вобаста ба он, ки дониш чиро дар назар дорад, метавон гуфт, ки донишро дар образҳои ҳиссие, ки тавассути дарки бевосита ба даст омадаанд, низ собит кардан мумкин аст.

Дониши илмӣ раванди ба даст овардани донишҳои объективӣ, ҳақиқӣ мебошад. Вазифаи он тавсиф, тавзеҳ ва пешгӯйии раванд ва падидаи воқеият аст. Инқилобҳои илмие, ки дар ҷараёни рушди донишҳои илмӣ ба амал меоянд ва боиси тағйирёбии назарияҳо ва принсипҳо мегарданд, бо давраҳои инкишофи муътадили илм (амиқтар ва ботафсили дониш) иваз мешаванд [7, 94].

Ба дониши илмӣ асоснокии мантиқӣ, далелҳо, такроршавандагии натиҷа, санҷидашаванда будан хоҳиши бартараф кардани хатоҳо ва бартараф кардани зиддият хос аст.

Санади асосии рушди фаъолияти маърифатӣ бо вазифаҳои мушаххас Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» мебошад.

Санади асосии рушди фаъолияти маърифатӣ бо вазифаҳои мушаххаси таҷдидшуда дар Қонунии миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» мебошад, ки дар Стандарти давлатии таълим муқаррароти асосии он таҷассум ёфтаанд. Талаботҳои он натиҷаҳои таҳсилоти шахс, дар хонандагон тарбия ва устувор шудани омодагӣ ва қобилият ба инкишофи худшиносӣ ва муайян кардани мавқеи касбӣ ва шахсии худ дар ҷомеаи муосир ва таҳсил, ташаккул ва тақвияти ҳавасмандӣ ва майл ба таҳсил ва фаъолияти ҳадафмандонаи донишомӯзиро дар бар мегиранд.

Маърифат, ки тафсири ибтидоӣ ва ташреҳдиҳандаи онро дар мадди аввал аз фалсафа дарёфт кардан мумкин аст. Таърихи фалсафа ба қарнҳои қадим тааллуқ дорад, аз афкори муҳимми Арасту оид ба донишу маърифат сарчашма гирифта, баъдан дар симои Суқрот, Платон, Ф. Бэкон, Р. Декарт, Г. В. Ф. Гегел, К. Маркс, Э. Гуссерл низ ин ақидаҳо пайравони худро пайдо кардааст.

Ҷанбаҳои гуногуни фаъолияти таълиму тарбия, маърифат ва донишомӯзӣ мавзуи осори зиёди илмӣ-педагогӣ дар соҳаи педагогика ва таҳлили равони шахсият тавзеҳи худро ёфтаанд. Як зумра муҳаққиқону пажӯҳишгарони варзида махсус ба таҳқиқи масоили фаъолияти таълимӣ ва маърифатӣ саҳми бориз гузоштаанд, ки дар қатори онҳо муҳаққиқон аз

кишварҳои хориҷ, аз ҷумла Ананев Б. Г., Белкин Е.Ж. И., Дрозина В. В., Коротаева Е. В., Леонтев А. Н.,顺Тализина Н. Ф., Лурия А. Р., Шукина Г. И., Элконин Б. Д., Ф. Х. Харламов ва муҳаққиқони ватанӣ - М. Лутфуллоев, Ф. Шарифзода, М. Миралиев, Э. Ш. Шарипов, З. П. Раҳмонов, М. Давлатов, Ҳ. А. Зайтметов ва дигаронро номбар кардан мумкин аст.

Агар фаъолияти маърифатиро аз ҷанбаи низом таҳқиқ намоем, таркиби он аз маслакҳо, усулҳои ташкили фаъолияти маърифатӣ дар самти назариявӣ ва амалии он, таълимоти ин низом мебошад. Мо метавонем ин таркибро манбаи назариявӣ ва ҳамчун сарчашмаи назариявии дониш ҳисоб кунем, зеро ҷустуҷӯ ва баррасии шаклҳо ва усулҳои фаъолияти маърифатӣ то ҳол комилан омӯхта нашудааст. Фаъолияти маърифатӣ нисбат ба назарияи донише, ки таркиби он аз масоили моҳияти дониш, робитаҳои он ба муҳит ва воқеият, иштирокчиёни раванди маърифат, имконоти дониш, меъёрҳои санҷиши эътимоднокии он иборат аст, фарохтар маҳсуб мешавад, чунки дар доираи он хусусиятҳову аломатҳои раванди маърифат мавзуи таҳқиқ қарор дода мешаванд.

Равоншинос А. В. Петровский чунин мешуморад, ки «фаъолияти маърифатӣ аз ҳиссиёт ва дарк оғоз мешавад ва баъдан гузариш ба тафаккур ба амал меояд» [130,105].

Дар осори А. Н. Леонтев: «Фаъолияти маърифатӣ ҳамчун маҷмуи равандҳои иттилоотӣ ва ҳавасмандии равонашуда, ҷустуҷӯйӣ, таҳқиқотӣ, ки асоси ба даст овардани коркарди иттилоотро ташкил медиҳанд, муайян карда мешавад» [102]. Ӯ ҷонибдори ақидае мебошад, ки фаъолияти маърифатӣ – ин раванди моликият будани донишро дарк намудани шахсият мебошад, ки дар мавҷуд будани эҳтиёҷ дар маърифат, омода будан ба фаъолияти маърифатӣ таҳти таъсири пурқувват, завқ ба донишҳои нав, роҳҳои ба даст овардани онҳо зоҳир мешавад.

Олимони пешсафи соҳаи педагогика С. Н. Лисенкова ва Ш. Амонашвили таъкид мекунанд, ки: «Фаъолияти маърифатӣ фаъолияти бошууронаро дар назар дорад, ки дар дарки воқеияти атроф қувваи асосӣ –

ин равандҳои равонӣ, аз ҷумла идрок, тафаккур, хотира, таваҷҷӯҳ, нутқ накши бориз доранд» [104, 246]

Ба андешаи В. А. Сластенин фаъолияти маърифатӣ ягонагии дарки ҳиссиётӣ, тафаккури назариявӣ ва фаъолияти амалӣ мебошад [157, 86].

Мо мушоҳида намудем, ки дар сарчашмаҳову маъхазҳои муосир бахшида ба фаъолияти таълиму тарбия, фаъолияти маърифатӣ чандон тафсири амиқ ва нуқтаи назари возеҳ дар бораи мафҳумҳои зикршуда ҷой надорад. Барои равшанӣ андохтан ба ин масъала мо дар зимни тадкиқот оид ба шабоҳату тафовути фаъолияти маърифатӣ ва фаъолияти тарбиявӣ таҳқикро анҷом додем.

Дар мувофиқа ва пас аз таҳлили равишҳо нисбат ба таърифи мафҳумҳои «фаъолияти таълимӣ», «фаъолияти маърифатӣ» муҳаққиқ О. Ю. Лушникова хусусиятҳои умумии зеринро муайян кардааст:

Расми 1. – Равишҳо ва таърифи мафҳумҳо

Сохтори фаъолияти маърифатӣ, инчунин тарбиявӣ, сатҳҳоро дар бар мегирад: ҳиссиётӣ – шинохт тавассути дидан, шунидан, чашидан, бӯй кардан,

ламс намудан ва оқилона рафтор кардан, (мантиқӣ) – шинохти тафаккур, муоширати забонӣ [112].

Ҳама гуна амал фаъолияти сохтории мақсаднок ва мурофиавӣ ҳисобида мешавад. Он аз унсурҳои асосӣ: ҳадафҳо, мавзуъ, воситаҳо, натиҷа, сохтор иборат аст, ки дар ҷадвали 1 оварда шудааст.

Ҷадвали 1

Хусусияти муқоисавии фаъолияти таълимӣ ва маърифатии хонандагон

Хатти муайянкунанда	Фаъолияти маърифатӣ	Фаъолияти таълимӣ
Ҳадаф	Шинохти чизҳои нав, номаълум, барқарор намудани алоқаи байни номаълум ва маълум, офаридани образҳо, мафҳумҳо, андешаҳои нав, дар фаъолият истифода бурдани роҳу усулҳои нави аслӣ. Зарурати ҳалли як масъалаи амалӣ ё зеҳнӣ.	Интиқоли ҳаҷми муайяни ДММ. Фаъолияти махсус барои азхудкунии донишҳои назариявӣ ва усулҳои фаъолият дар раванди ҳалли масъалаҳои таълимӣ.
Мавзуъ	Маълумоти таҷрибавӣ ва назариявӣ дастрас.	Тағйирот дар инкишофи насли наврас, истифодаи маҷмуи дониш ва малакаҳои зарурӣ.
Фондҳо	Омӯзиши илмии мавзуъ, падида, бо истифода аз усулҳои илмии гуногун.	Технологияҳои раванди таълим.
Натиҷа	Доир ба ашё, падида ва хосиятҳои он. Эҷоди тасвири воқеият, мафҳумҳо, таълимот, консепсияҳо, баланд бардоштани сатҳи эътимоднокии дониш. Ворид шудан ба уфуқҳои нави дониш ва фаъолият.	Дониш, қобилият ва маҳорати фаннии таълимӣ.
Сохтор	Таҳияи мушкилот, баланд бардоштани гипотеза, санҷиши фарзияҳо, хулоса. Инчунин: ҳавасмандкунӣ, мушкилот, татбиқ, назорат, хулосабарорӣ, баҳодиҳӣ ва худбаҳодиҳӣ.	Талабот, вазифаи таълим, ангезаҳои фаъолияти таълимӣ фаъолият ва амалиётҳои омӯзишӣ.

Аз ҷадвал дида мешавад, ки дар тамоми самтҳои муайянкунӣ фарқият мавҷуд аст. Мафҳуми «фаъолияти таълимӣ» назар ба «фаъолияти маъри-

фатӣ» маҳдудтар буда, хоси маҷмуи раванди маърифат аст. «Фаъолияти маърифатӣ» нисбат ба «фаъолияти таълимӣ» мафҳуми нисбатан умумӣ дорад. Ба таври возеҳ муайян шудааст, ки аксарияти муҳаққиқон робитаи ногусастании фаъолияти тарбиявӣ ва фаъолияти маърифатиро ҷонибдор ҳастанд, аммо дар мавриди раванди шинохт на танҳо бо мақсади таълим, балки бо мақсади тадқиқоти илмӣ сурат мегирад, яъне тафовути мазкур ба таври равшану возеҳ таҳқиқу таҳлил шудааст.

Дар асоси назарияи В. С Юркевич ҳар он чизе, ки инсон барои соҳибмаърифат гардидан ихтиёран ё барқасд, на дар зери фишор амалӣ мекунад, фаъолияти маърифатӣ ба ҳисоб меравад ва агар дар мувофиқа бо консепсияи «бояд», «зарур» сурат гирад, фаъолияти таълимӣ мебошад [197, 69]. Барои амалишавии фаъолияти маърифатӣ шахс бояд дониш дошта бошад.

Яке аз хусусиятҳои муҳимми талабот ба маърифатнокӣ ба даст овардани донишҳои нав дар раванди таълим мебошад. Таълим, пеш аз ҳама, раванди тарбия ва таълим аст. Ҳамчунин, тибқи фарҳанги педагогӣ «маърифат таълиму тарбияро ба ҳам пайваста, идомаи фарҳангии наслҳо ва омодагии шахсро ба иҷрои нақшҳои иҷтимоӣ ва касбӣ таъмин менамояд».

Ҳамин тариқ, тарбия раванде мебошад, ки дар он шахс аз ҷиҳати ахлоқӣ, маънавӣ, ҷисмонӣ инкишоф ёфта, инчунин дониш, малака, маҳорат (салоҳият) – и муайянро аз худ мекунад. Аммо дар баробари ин, таълим натиҷаи раванди таълим аст, ки сатҳи инкишофи ахлоқӣ, маънавӣ, ҷисмонии шахс, инчунин сатҳи инкишофи салоҳият ё салоҳиятҳои шахсро тавсиф мекунад. Ин чунин маъно дорад, ки барои амалӣ намудани фаъолияти таълимӣ на танҳо хидматрасонии таълимӣ, балки хидматрасонии тарбия ва инкишофи шахсиятро низ бояд ба роҳ монд. Барои бо сифати баланд амалӣ намудани чорабиниҳои тарбиявӣ хизмати алоҳида доштан зарур аст: хобгоҳ, маҷмааҳои варзишӣ, хизмати тиббӣ, синфхонаҳо барои гузаронидани чорабиниҳои маданӣ, машғулиятҳои лексионӣ ва амалӣ мебошад.

Бинобар ин, фаъолияти таълимӣ ва амалҳои ташкили раванди таълим ё раванди тарбияро дар бар мегирад.

Ҳангоми амалӣ намудани фаъолияти таълимӣ як қатор хизматрасониҳо амалӣ карда мешаванд:

1. Хидматҳои асосӣ:

1.1) таълимӣ (онҳо салоҳияти муайяни умумии фарҳангӣ, умумии касбиро ташаккул медиҳанд, дар ҷараёни гузаронидани машғулиятҳои таълимӣ ва ғайра амалӣ карда мешаванд);

1.2) методӣ (таъмин намудани хонандагон бо маводҳои таълимию тарбиявӣ, барномаҳои ҳамаи намудҳои амалия, китобҳои дарсӣ, воситаҳои таълимӣ ва ғайра);

1.3) ба тарбияи маънавию ахлоқӣ, эҷодӣ ва рушди хонандагон (ташкил ва гузаронидани чорабиниҳои фарҳангӣ ва ғайра);

1.4) вобаста ба инкишофи ҷисмонии хонандагон (роҳбарӣ ва фароҳам овардани шароит барои машғулиятҳои варзишӣ, аз ҷумла иштирок дар чорабиниҳои варзишии сатҳҳои гуногун ва ғайра).

Сохтори фаъолияти таълимӣ мақсадҳо, вазифаҳо ва мазмуни онҳо, ки дар барномаи таълимӣ инъикос ёфтаанд, воситаҳо, усулҳои таълиму тарбия, шаклҳои ташкил, шароите, ки ташкил, татбиқ ва натиҷаи онро таъмин менамоянд, ки дар шакли дастурҳои мақсадноки таълими мактабӣ пешниҳод шудаанд, дар бар мегирад. Муносибати байни намудҳои фаъолият ва раванди таълимро баррасӣ менамоем. Барои ин дар аввал ба фаъолият ва малака (бо истилоҳоти имрӯза – ба салоҳият) диққат додан зарур аст. Аз худ намудани ягон фаъолият чӣ маъно дорад? Қобил будан (салоҳият доштан) омӯхтан, таълим дода тавонистан ва ғайра? Ин маънои онро дорад, ки шахсе, ки бо ангезае эҳтиёҷ пайдо мекунад, метавонад мустақилона вазъиятро пайгирӣ кунад, донишҳои нави пинҳон, вале заруриро ба даст орад, ҳадафи амалҳоро мувофиқи қонунҳои объективӣ ва шароити кунунӣ, ки воқеият ва ноил шудан ба ҳадафро муайян мекунад, мувофиқи вазъият мақсад ва шароит

муайян кунад, усулҳо ва воситаҳои мушаххаси амалро муайян кунад, дар раванди амал кор карда, такмил диҳад ва ниҳоят ба ҳадаф ноил шавад.

Умуман, натиҷаи маърифат ҳамчун равандест, ки дар навбати худ, чун фаъолияти таълимӣ ҳисоб меёбад.

Тавлиди тафаккур дар заминаи таҷриба ва амалияи яккарата ва бисёркаратаи инсон сурат мегирад, инсон дар раванди маърифати ҳиссӣ ташаккули тафаккурро паси сар мекунад. Тафаккур дар ҷамъи маърифатҳо маърифати дараҷаи олӣ маҳсуб мешавад ва ҳамаи он ҳақиқати воқеие, ки бо хоҳиш ва бе хоҳиши инсон ба вуҷуд меояд, ба таври ҷараён инъикос менамояд. Тафаккур дастгоҳест, ки аз мушоҳида ва эҳсос дониши навро ба вуҷуд меорад.

Тафаккури интиқодӣ яке аз малакаҳои асосии асри XXI мебошад, ки ба мо имкон медиҳад маълумотро таҳлил кунем, хулоса барорем ва дар асоси таҳлил қарор қабул кунем, инчунин андешаи шахсии худро ташаккул дода, мавқеи худро ҳимоя намоем. Тафаккури интиқодӣ дар интихоби манбаъҳое, ки мо ҳангоми омӯзиш ба онҳо такя мекунем, кумак мекунад, дидани робитаҳои сабабу натиҷа, ҷамъбаст ва сохтори иттилоот, баҳси мавқеи худ ва дидани заъфҳои мавқеи дигаронро таълим медиҳад. Тафаккури интиқодӣ ҳангоми омӯзиши мавзуъҳои фан муҳим аст, ки дар онҳо шахс бояд мулоҳиза карда тавонад.

Мусаллам аст, ки таҳқиқот оид ба тафаккури интиқодӣ баҳсбарангез мебошад, бо далелҳои гуногуни таҷрибавӣ баҳсҳои мухталифро ба вуҷуд меорад. Тафаккури интиқодӣ ҳаётро бо рангҳо пур мекунад, онро сода менамояд, қувват ва хоҳиши бештареро барои иҷрои он чизе, ки дар ҳақиқат дӯст медоред, медиҳад. Тафаккури интиқодӣ ба шахс имкон медиҳад, ки чизи ғайриодӣ ва тааҷҷубоварро дар оддӣ мушоҳида кунад. Бинобар он, педагогҳое, ки дар самти тафаккури интиқодӣ фаъолият мебаранд, ба пайдо кардани сифатҳои пурсабру тоқат будан, маҳорати гӯш кардани сухани шахси дигар, масъулият нисбат ба нуқтаи назари худ диққати зиёд медиҳанд.

Дар таҳқиқоти худ П. Я. Галперин чунин қайд мекунад:«Вақте ки ба таври интиқодӣ фикр мекунем, мо натиҷаи равандҳои тафаккури худро арзёбӣ мекунем, яъне то чӣ андоза қарори қабулкардаамон дуруст, ё то чӣ андоза мо аз уҳдаи ин вазифа баромадем. Бидуни дониши кофӣ ба таври интиқодӣ фикр кардан ғайриимкон аст. Барои рушди тафаккури интиқодӣ шахс бояд аз донишҳо ва маълумоти зиёд бархурдор бошад» [42,101]. Тафаккури интиқодӣ баъзан ҳамчун тафаккури равонашуда фаҳмида мешавад, зеро он барои ба даст овардани натиҷаи дилхоҳ нигаронида шудааст.

Як ҷузъи муҳимми тафаккури интиқодӣ - ин инкишоф додани муносибат ва омодагӣ ба тафаккури интиқодӣ мебошад.

Шахсияти дорои тафаккури интиқодӣ ва дорои қобилияти фикру андеша кардан, таҳлилу танқид карданро доранд, ҳадаф аз ин амалҳоро ба таври аниқу возеҳ медонанд, сабаби таҳқиқ, таҳлил ва танқид ба онҳо завқовар аст ва онҳо метавонанд кӯшиши худро барои амалҳои пайваста, ҷамъоварии маълумот ва нишон додани истодагарии муайян дар ҳолате сарф кунанд, вақте ки ҳалли он норавшан аст, фикрҳои навро талаб мекунад. Аксар вақт муайян кардани он, ки байни хонандагон чӣ кор карда метавонанд ва чӣ кор мекунанд, муҳим аст. Ин тафовутро фарқияти байни имконият ва амалҳо меноманд. Омӯзиши малакаҳои тафаккури интиқодӣ ҳеҷ маъно надорад, агар мо онҳоро истифода набарем. Ташаккули муносибатҳои тафаккури интиқодӣ на камтар аз рушди малакаҳои тафаккур аст. Олимон Сирс ва Парсонс тафаккури интиқодиро тавассути истилоҳҳои ахлоқӣ бо таъкид кардани аҳаммияти тафаккури истеҳсолӣ муайян кардаанд. Аксар вақт хатоҳо на аз он сабаб рух медиҳанд, ки одамон тарзи фикрронии интиқодиро намедонанд, балки аз сабаби он, ки ин корро кардан намехоҳанд. Яке аз фарқиятҳои асосии байни одамоне, ки қобилияти тафаккури худро хуб истифода мебаранд ва онҳое, ки онро ба таври миёнаи фаъол истифода мебаранд ва мутаносибан байни хонандагони қавӣ ва заиф ин муносибати онҳо ба қобилиятҳои худ мебошад. Хонандае, ки аз тафаккури интиқодӣ истифода мебарад, дорои хислатҳои зерин аст:

Расми 2. - Хислатҳои тафаккури интиқодии хонанда

Ҳамин тариқ, аз гуфтаҳои боло бармеояд, ки барои инсони дорои фарҳанги тафаккури интиқодӣ ҳақиқат марҳилаи ниҳоӣ нест. Бинобар ин, ба ақидаҳои дигарон эҳтиром ва таҳаммул намуда, андешаҳояшро ба дӯшу шуури дигар шахсону атрофиён бор намекунад.

Ба ғайр аз ин, шахсони дорои тафаккури интиқодӣ аз ҷиҳати андешаронӣ аз дигарон вобастагӣ надоранд, онҳо қобилияти зуҳурот ва вазъиятҳоро аз нуқтаи назари гуногун таҳлил ва баҳогузорӣ карданро доранд, ки ин ба гуногунранг дидану эҳсос намудани олам имконият медиҳад.

Аммо муносибатҳои наве, ки бо муқаррар шудани муносибатҳои бозорӣ ва шаклҳои демократии ҳаёт сурат мегиранд, барои ба талаботи даврони муосир тобовар будан нисбат ба мундариҷа ва мақсади раванди таълим муносибати дигарро талаб мекунанд. Дар маҷмуъ, айни замон тафаккури

интиқодӣ таҳти таъсири тафаккури ғарбӣ боқӣ мемонад, онро ба тафаккури шарқӣ ҳамчун тафаккуре, ки мантиқ ва ҳаракату пешравӣ надорад, муқобил мегузоранд.

Бояд зикр намуд, ки тафаккури интиқодӣ дар заминаи тамаддуни башарӣ ташаккул меёбад. Саволе ба миён меояд, ки тафаккури интиқодӣ дар ин ё он давраи таърихӣ чӣ тавр ба вуҷуд меояд, он дар ин ё он ҷомеа чӣ гуна мавқеъ дорад, дар тафаккури шарқӣ ё ғарбӣ дар кадом шакл ба вуқуъ меояд ва чӣ гуна хусусияту вежагиро дорад? Барои ба вуҷуд овардани заминаи илмӣ-назариявӣ доир ба тафаккури интиқодӣ бояд сараввал ба ин саволҳо ҷавоброй пайдо кард.

Имрӯз дар доираи барномаҳои гуногун тафаккури интиқодӣ ба раванди таълим ворид шуда, марказҳо ва ташхисгоҳҳои тафаккури интиқодӣ таъсис дода шудаанд, семинарҳо оид ба ташаккули малакаҳои тафаккури интиқодӣ гузаронида мешаванд. Онҳо на танҳо барои омӯзгорон, балки барои хонандагон гузаронида мешаванд, ки шумораи торафт зиёди одамонро фаро мегиранд. Саволе ба миён меояд: «Оё тафаккури интиқодӣ ҳамчун яке аз фанҳо дида шавад ё дар умум?»

Айни замон мавҷуд будани қобилият ба назари интиқодӣ ва таҳлили интиқодии дониш дар низоми таҳсили аксари кишварҳои ҷаҳон ҷиҳати хубу манфиатбахш маҳсуб мешавад. Муассисаҳои таҳсилотии кишварҳои хориҷӣ дар ин самт ба як қатор дастовардҳо ноил шуда, тафаккури интиқодиро қувваи пешбарандаи таълим эътироф мекунанд. Бояд қайд карда шавад, ки дар кишварҳои собиқи шӯравӣ тафаккури интиқодӣ дар муассисаи таҳсилотии миёна анъанаҳои зиёд ва васеъро соҳиб нест ва он дастгирӣ надошт. Омӯзгор дар даврони шӯравӣ ҳамчун ҳомили асосии дониши маҳсуб мешуд ва аксари омӯзгорон дониши барои омӯзиш омодашударо мутлақо дуруст эътироф намуда, ҳангоми зоҳиршавии ягон «чуну чарои» хонандагон дар синф ин кӯшишҳоро зуд пешгирӣ мекарданд, аксари хонандагоне, ки нисбати дониши пешниҳодшаванда эҳсоси дудилагӣ, нобоварӣ зоҳир мекарданд, таҳти фишори муҳити таълим қарор мегирифтанд. Ҳангоме ки

хонандагон дар рафти дарсҳои гуногун аз нуқтаи назари интиқодӣ сухан меронданд, ин вазъият барои мо хос набуд.

Тафаккури интиқодӣ чист ва он чиро дар бар мегирад? Бисёре аз муаллифони китобҳои дарсӣ ва мақолаҳои илмӣ кӯшиш мекунанд, ки ин падидаро дар таърифҳояшон то ҳадди имкон васеътар инъикос намуда, нуктаҳои асосии онро ошкор созанд. Тавре ки Д. Клустер мегӯяд: «Тафаккури интиқодӣ ин истифодаи малакаҳои маърифатӣ ё стратегие мебошад, ки эҳтимолияти ба даст овардани натиҷаи дилхоҳро зиёд мекунад. Он барои тавсифи тафаккури ба ҳадаф нигаронидашуда, асоснокшуда истифода мешавад, яъне як намуди тафаккуре, ки дар ҳалли мушкилот иштирок мекунад ва аз он хулоса бароварда мешавад, эҳтимолият ҳисоб ва қарор қабул карда мешавад, ки дар он мутафаккир малакаҳоеро истифода мебарад, ки барои контекст ва намуди мушаххас оқилона ва самаранок мебошанд» [81,36] .

Аҳамияти методологии фаъолияти маърифатӣ дар тафаккури хонандагон аз он иборат аст, ки он заминаи бунёдии самарабахши таълим ва омӯзиш тавассути осон кардани фаҳмиши амиқ, тафаккури интиқодӣ ва азхудкунии донишро ташкил медиҳад. Бо истифода аз равишҳое, ки равандҳои рӯҳии хонандагонро фаъол ва ҷалб мекунанд, дар ин ҳолат омӯзгорон метавонанд ба омӯзиши муассиртар мусоидат намоянд, малакаҳои ҳалли мушкилотро инкишоф дода, ба рушди роҳҳои созанда ва созандаи ба даст овардани дониш мусоидат мекунад.

Ҳарчанд методҳои маърифатӣ ва қобилияти онҳо барои муайян кардани самаранокии раванди таълим дар ҳар як хонандаи синфҳои ибтидоӣ, ки тариқи инфиродӣ тавсиф шуда буданд, таҷрибаи мусбати фарқияти воқеии таълим дар асоси методҳои равандҳои маърифатӣ дар инеишофи таҷккури интиқодии онҳоро метавон бо якчанд сабаб шарҳ дод:

- мураккабии расмиёти санҷиш ва тафсири норавшани натиҷаҳои онҳо;
- заминаи абстрактии тестҳо, ки ба фаъолияти дарпешистодаи хонандагон комилан алоқаманд нестанд;

- фақат аз рӯи натиҷаи санҷиш муайян намудани хусусиятҳои тафаккури интиқодии хонандагон ва баҳисобгирии фаъолияти таълимии онҳо;
- бартарӣ доштани тавсияҳои умумӣ оид ба ташкили таълим ва ташаккули тафаккури интиқодии хонандагон ба омузиши фанҳои алоҳида;
- ба даст овардани хусусиятҳои ягонаи умумии услуби маърифатӣ, бидуни мушаххасоти дохилии хусусиятҳои тафаккури интиқодие, ки асоси фаъолияти таълимӣ мебошанд.

Усули муайян кардани раванди маърифатии хонандагон ба амалиётҳо бо объектҳои абстрактӣ, ки ба фаъолияти воқеии таълим алоқаманд нестанд, вобастагӣ дорад. Аз ин рӯ, намуди муайяншудаи психологияи тафаккури интиқодӣ метавонад дар раванди таълими фанни мушаххас дар шакли пешбинишуда зоҳир нашавад. Санҷиши компютерӣ, тестӣ, хаттӣ ва дигар шаклҳо, бояд бо мушоҳидаҳои фаъолияти таълимии хонандагон, ки метавонад барои муайян кардани услуби мушаххаси раванди маърифатии хонандагон ва варианти минбаъдаи раванди таълим далелҳои ҷиддӣ диҳад, пурра бояд шавад.

Дар солхои охир дар чамъият дигаргуниҳои куллй ба амал омаданд. Аз ин лиҳоз, методологияи фаъоли таълим аҳамияти хоса пайдо мекунад, зеро онҳо имкон медиҳанд, ки равандҳои таълимӣ-методӣ тавассути инъикос ва огоҳии тафаккури интиқодии хонанда ба самти дигари фаъолияти таълимӣ равона ва роҳнамоӣ карда шаванд. Методҳои фаъол усулҳое мебошанд, ки дар инкишофи равандҳои маърифатии хонандагонро ҳамчун қаҳрамони омӯзиши фаъолияти таълимии худ равона карда, ба омӯзиши назаррас тавассути таҷрибаи амалии худ мусоидат мекунанд, ки назар ба омӯзиши дарсӣ дарозтар давом мекунад.

Методологияҳои гуногуни муосир бояд хуб татбиқ ва амалӣ карда шаванд, зеро онҳо бояд дар асоси равишҳои устувор, ки ба тағирёбандаҳо таъсир мерасонанд, ки омӯзиши назаррасро ба вуҷуд меоранд, сохторбандӣ карда шаванд. Агар ин принсип риоя карда нашавад ва пеш аз ҳама, агар он бо иҷрои танҳо корҳои ҷудогона, ки метавонанд шавқовар бошанд ё

қаноатмандии аввалияро дар байни хонандагон ба вуҷуд оранд, омехта карда шавад. Аз ин рӯ, зарур аст, ки ин методологияҳои инноватсионии муосир ҳамчониба истифода карда шаванд ва дар асоси илмӣ-назариявӣ ва методӣ бояд дастгирӣ ёбанд.

Дар маҷмӯъ метавон қайд кард, ки ба сатҳи баланд бардоштани фаъолнокии маърифатӣ дар таълим хостори фароҳамшавии шароити педагогӣ барои инкишоф додани тафаккури интиқодӣ, такмили низоми азхудкунии дониш, малака ва маҳорати асосӣ аст, ки ин шароитро метавон дар фазои хуби ҳамкорӣ дар синф, фароҳам кардани эҳсоси комёбӣ барои ҳар як хонанда новобаста аз сатҳи омодагии ӯ, ҷалби ҳамаи хонандагон барои иштирок дар корҳои муфиди ҷамъиятӣ, эҷодкорӣ дар таҳияи супоришу вазифаҳои ғайримуқаррарӣ дар раванди таълими маводи дарсии нав, ба назари эътибор гирифтани фардият, вежагиҳои шахсияти хонанда, тарбияи эҳсоси мусбӣ нисбати донишомӯзӣ, вобастагии максималӣ ба фаъолияти фаъоли равонии хонандагон, барои беҳтар кор кардан, фаҳмотар ва самара-бахштар муаррифӣ кардани дониш ва ғояҳои худ ёрӣ расонидан, тақсимоти самараноки вақт ва диққат бо назардошти дарки амиқи омилҳо, таъмини мустақилияти бештари хонандагон ва ғайра таҷассуми худро меёбад.

1.2. Методологияи ташаккули тафаккури интиқодӣ ва мавқеи он дар рушди фаъолияти маърифатии хонандагони синфҳои ибтидоӣ

Равандҳои демократикунонӣ ва инсонпарварӣ табиист, ки таваҷҷуҳро ба муаммоҳои ташаккули шахсият ва тарбияи он зиёд карданд. Ҳангоми таҳлили раванди таълим дар муассисаҳои таълимии таълимӣ мушоҳида кардан мумкин аст, ки як қатор ихтилофу тазодҳое мавҷуданд, ки ҳалли онҳо назари навро тақозо мекунад. Ин гуна ихтилофҳо байни фаъолияти омӯзгор ҳангоми истифодаи усули фронталӣ ва суръати ҳар як хонандаи алоҳида дар азхудкунӣ ва такроркунии маводи дарсӣ, гуногун будани сатҳи идроки онҳо; байни усули баёну тафсири маводи дарсӣ ва усули тасвирии таълим мушоҳида мешавад, ки дар айни замон дар бештари макотиби миёна мавриди

амал қарор гирифтааст. Он байни барномаи таълимӣ ва маводҳои иловагии беруназсинфии фароғатӣ омили муҳимми рушду фаъол гардонидани майлу шавқи маърифатии хонандагон маҳсуб мешавад.

Педагоги машҳур В. А Сухомлинский қайд намудааст: «Мо бояд ба кӯдакон меҳнат карданро омӯзонем, ба фикр кардан, мушоҳида намудан, фаҳмидани моҳияти меҳнати фикрӣ чист, хуб меҳнат кардан чӣ маъно дорадро омӯзем ва танҳо дар ҳамин сурат ба муваффақиятҳо баҳо гузоштан мумкин аст. Кӯдаке, ки ҳеҷ гоҳ хурсандии меҳнатро дар омӯзиш надида буд, барои паси сар шудани душвориҳо ифтихор накардааст, одами бадбахт аст. Шахси бадбахт барои ҷамъият бадбахтии калон аст, фарзанди бадбахт сад баробар бештар бадбахтии калон аст» [166,94].

Ҳамин тариқ, омӯзгор ба зарурати ташаккули таҷрибаи омӯзишии хонанда аз синфҳои ибтидоӣ рӯ ба рӯ мешавад. Дар ин хусус Конфутсий чунин қайд карда буд: «Касе, ки ба куҳна рӯ оварда, навро кашф карда метавонад, сазовори номи омӯзгор аст».

Мактаби ибтидоии муосир барои кӯдак чӣ маъно дорад? Пеш аз ҳама, ин марҳилаи нави ҳаёти ӯ ва асоси тамоми тарбияи минбаъда мебошад. Хонанда дар мактаби ибтидоӣ чиро бояд аз худ кунад? Қабл аз ҳама, ин қобилияти омӯхтан аст ва бояд фаъолияти универсалии омӯзиширо (ФУО) ташкил кард, ки ба талаботи стандартҳои нави таълим мутобиқ бошад. Барои дар амал татбиқ намудани онҳо зарурати дар фаъолияти педагогӣ истифода бурдани усулҳои нав ва технологияхои муосири таълимии умумӣ ба миён меояд.

Бояд қайд намуд, ки аксари омӯзгорон ба технологияи ташаккули тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ таваҷҷуҳи зиёд зоҳир намекунанд. Инкишофи малакаҳои зеҳнии хонандагони синфҳои ибтидоӣ на танҳо дар мактаб, балки дар ҳаёти ҳаррӯза заруранд. Моҳияти технологияи тафаккури интиқодӣ дар зарбулмасали хитоӣ хеле дуруст ифода шудааст: *«Ба ман бигӯ – ман фаромӯш мекунам, ба ман нишон деҳ – дар хотир нигоҳ медорам, диққатамро ҷалб кун – мефаҳмам».* Ин технология дар Амрико

дар солҳои 80-уми асри XX пайдо шудааст. Дар Россия бошад, технологияи мазкур аз охири солҳои 90-ум маълум аст ва таҳти унвони «Хондан ва навиштан барои рушди тафаккури интиқодӣ» амал мекунад. Аз ҷониби олимон К. Поппер ва Р. Пол асосҳои ташаккул ва инкишофи тафаккури интиқодӣ ва ғайра муқаррар карда шудааст. Аз ин рӯ, лоиҳаву таълифоти онҳо метавонанд аз ҷониби шумораи зиёди омӯзгорон истифода шуда, дар кори онҳо боиси натиҷаи самарабахш гарданд [136].

Технологияҳои тафаккури интиқодӣ дар ҳисси модарзодии кӯдак, ки майли омӯхтани олами атрофи худро дорад, онро ламс кардан, шунидан, таъми онро чашидан, таркиби онро кушода дидан мехоҳад, асос ёфтааст. Дар кӯдак тасаввуроти одӣ ва интиқодӣ пайдо мешавад, ки боиси пайдошавии афкори шахсии ӯ мегардад. Ин гуна идрок ва тафаккур метавонад ҷанбаҳо ва ҷиҳатҳои гуногун: манфию мусбиро дошта бошад. Дар ин маврид бояд нақши омӯзгор таъкид карда шавад, ки дар раванди таълим ба хонандаи хурдсол роҳнамои оқилу боандеша гардад, ҳаваси онҳоро дар самти омӯзиши олами атроф ва падидаҳои гуногуни он на хомӯш, балки зиёдтар созад, самаранокии ин гуна тафаккурро афзун намояд.

Дар мавриди тафаккури интиқодӣ, ки ба ҳама инсон хос аст, ин тафаккурест, ки бо роҳи табиӣ нисбати ғояҳо, маълумот ва муҳит зоҳир карда мешавад, муносибати оқилона ва мутаносибро барои қабули тасмимҳои мураккаб тарбия мекунад. Фаъолияти махсусе, ки хонандаро барои баровардани ягон хулоса оиди маълумот, фаъолият ё вазъияти ба ӯ дучоршуда, ба ӯ пешниҳодшуда водор месозад ва хонанда ба он ҷавоби мутаносиб медиҳад, оғози рушди тафаккури интиқодӣ маҳсуб мешавад.

Дар ин маврид бояд қайд кард, ки интиқодкунанда шахсе мебошад, ки оид ба олами атроф, ғояҳо, вазъиятҳо, падидаҳо афкори инфиродиро дорад, метавонад вазъиятро тариқи пешниҳоди ғояи мутақобил ҳал намояд, ба ғояву дидгоҳи шахси дигар баҳои дурусту оқилонаро дода метавонад. Тавассути тафаккури интиқодӣ раванди анъанавии маърифат хусусияти фардӣ пайдо карда, пурмазмун, пайваста ва самаранок мегардад.

Маҳорати назари инфиродӣ доштан оид ба муҳит, вазъият ва ё падидаву афкори ғайр дар танҳоӣ ташаккули тарбия намеёбад. Инкишофу тарбияи он дар маҷмуи маҳорату малакаҳои дигар ба таври ботавозун сурат мегирад ва як ҷузъи муҳимми инкишофу тарбияи кӯдак мебошад. Дар рафти таҳсил маҳорати мазкур ба шарте ба таври табиӣ ва ботавозун инкишоф меёбад, агар кӯдак иштирокчии фаъоли раванди таҳсил бошад, кӯшишу майли худро дар ҷустуҷӯ ва омӯзиши маводу иттилоот, таҳлили ибтидоии онро нишон диҳад.

Дар айни замон таҳқиқоти олимон ба таври эътимоднок нишон медиҳанд, ки қобилияти одамоне ки одатан, боистеъдод ва бомаҳорат номида мешаванд, хилофи қоида набуда, балки меъёр аст. Вазифа фақат аз он иборат аст, ки фикри шахсро озод карда, самараи онро афзун гардонем ва ниҳоят, аз имконияти зиёде, ки табиат ба ӯ додааст, истифода барем ва ба мавҷуд будани ин имкониятҳо аксарият ҳатто дарак ҳам надоранд. Аз ин рӯ, масъалаи ташаккули усулҳои умумии фаъолияти маърифатӣ дар солҳои охир махсусан мубрам гардид. Барои бомуваффақият гузаштани омӯзиш на танҳо фаъолияти маърифатии хонандагонро ҳавасманд кардан, балки шавқу рағбати хонандагонро пайваста тақвият додан лозим аст.

Солҳои охир шумораи зиёди китобҳои нави дарсии мактабӣ, навъҳои гуногуни дастурамалҳо оид ба фанҳои гуногун бо мазмуну мундариҷа, усулу шаклҳои нави баёни маълумот таҳия ва чоп шудаанд. Аз як тараф, ин хеле хуб аст, зеро тафсирҳо, ғояҳо, консепсияҳо, таҳияҳои муаллифӣ ва ғайра пешниҳод карда мешаванд. Дар баробари ин на ҳамеша возеҳ аст, ки чаро навоварии пешниҳодшуда аз тарзи анъанавӣ беҳтар аст. Эҳтимол маълум шавад, ки курси нав аз курси пештара беҳтар нест ва баъзан сифату самарааш паст аст.

Иқболи Лоҳурӣ мегӯяд:

Шарори шавқ агар дорӣ, нигоҳ дор,

Ки бо вай офтобе метавон кард.

Маълум аст, ки мавҷудияти шавқ шарти зарурии раванди таълим мебошад. Ҳар қадар шавқу ҳавас баланд бошад, машғулият ҳамон андоза

фаъолтар ва натиҷаи он беҳтар мегардад. Шавқ ҳар қадар паст бошаду омӯзиш ҳар қадар расмӣ бошад, натиҷаи он ҳамон қадар пасттар мешаванд. Набудани шавқу ҳавас ба фан боиси паст шудани сифати таълим, зуд фаромӯш шудан ва ҳатто тамоман аз даст рафтани дониш, малака ва маҳорати ҳосилшуда мегардад. Аз ин рӯ, донистани сатҳи шавқу завқи хонандагон ба таълим, назорат ва таҳлили тағйироти он ва аз ҳама муҳимтар, нигоҳ доштани ин шавқу рағбат хеле муҳим аст.

Дар таҷрибаи таҳқиқии олимони соҳаи педагогика афкори зиёде оид ба омилҳои таъсиррасон ба бедор намудан, фаъол кардан ва нигоҳ доштани шавқу рағбат ба донишандӯзӣ, омӯзиши иттилооти нав, ошкор намудани падидаҳои нав изҳор шудааст. Ба ақидаи аксарият ин шавқу рағбат бештар вобаста аст аз:

- Истимрор (бардавомӣ)-и омӯхтани маводи дарсие, ки мундариҷаи он якмарому якхела аст. Ин омил метавонад боиси он гардад, ки шавқмандии хонандагон ба ин мавод паст шуда, таваҷҷуҳи онҳоро мутамарказ гардонидан душвор мегардад;

- Дар идомаи гуфтаҳои боло чунин хулоса бармеояд, ки фаъолияти маърифатии хонандагони синфҳои ибтидоӣ, ки кори саҳл метобад, комилан аз фаъолияти педагогии омӯзгор вобастагӣ дорад. Фаъолнокии омӯзгор боиси фаъолнокии хонандагон гардида, тафаккури интиқодии онҳоро ташаккул медиҳад. Аз омӯзгор вобаста аст, ки хонандагони синф дар вақти дарс худро чӣ тавр эҳсос мекунанд. Фазои синф барои баёни фикру ақидаи шахсии онҳо, норозигии онҳо бо фикри дигарон, то ҷое асоснок намудани афкори худ бояд озод бошад ва ин боиси инкишоф ёфтани шахсияти нотакрори хонанда мегардад.

Шаффофият дар раванди таълим ҳамчун омили муҳимми баланд бардоштани фаъолияти таълимӣ ва маърифатии хонандагон амал мекунад.

- Соҳаи равоншиносӣ ва соҳаи педагогика бо ҳам робитаи ногусастанӣ доранд, чунки объекти ҳар ду шахсияти хонанда дар ҳамаи синну соли мактабӣ мебошад. Олимони сершумор ба муаммо ва масъалаҳои фаъолияти

маърифатӣ дар ҷанбаи равонии он машғул шуда, ақидаву афкори ҷолибро изҳор кардаанд. Мафҳумҳои фаъолияти маърифатӣ дар равоншиносӣ ҳам таваҷҷуҳи олимонро ба худ кашидааст. М.И. Лисина дар мавриди фаъолияти маърифатӣ чунин ақидаро ҷонибдорӣ кардааст, ки моҳияти фаъолнокии маърифатӣ дар се зуҳурот падид меояд, аз ҷумла:

- Фаъолияте, ки фард ба таври бошуурона ва муташаккил иҷро мекунад;
- Фаъолияте, ки акси фаъолияти суст ва камҳаракат аст;
- Иқдому ташаббус, ҳолати баръакси беғайративу беамалӣ [104].

Фаъолнокии маърифатӣ ҳамеша мавҷуд будани иқтидор ва нерӯи ботинӣ, имкони сафарбар кардани қувваҳои фардро пешбинӣ мекунад. Фаъолнокии инсонро чун иқтидори ботинӣ, равонии ӯ, фаъолияти низоми асаби ӯ гӯем ҳам хато намешавад.

Равоншиносӣ таҳти фаъолнокии маърифатӣ онро дар назар дорад, ки шахс бефосила бо фаъолияту кор машғул аст, ки сохтору шаклу мундариҷаи он дар завқу ҳавасмандиро бедор мекунад, фард робитаҳои байни ҷузъҳои таркибӣ, робитаи байниҳамдигарии падидаҳо ва фазоро ҷустуҷӯ мекунад. Чунон ки В. Сетлин мегӯяд: «Муҳимтарин ангезаи инкишофи шавқу завқи маърифатии хонанда - ин дарки пешравӣ, қаноатмандӣ аз душвориҳои бартарафшуда, ҳисси комёбии ӯ мебошад» [186, 94]. Пеш аз шуруъ намудан ба баррасии фаъолгардонии фаъолияти маърифатӣ мафҳуми «фаъолияти маърифатӣ» намудҳо ва усулҳои ташаккули онро муайян кардан лозим аст.

Ба ақидаи равоншинос Т. И Шамова «Намудҳои фаъолияти маърифатӣ ба ду гурӯҳ тақсим мешаванд: умумӣ ва махсус. Намудҳои умумии фаъолияти маърифатӣ аз он сабаб умумӣ номида мешаванд, ки онҳо ҳангоми фаъолият дар соҳаҳои гуногун, бо донишҳои гуногун истифода мешаванд. Ба инҳо, масалан, қобилияти дар фаъолияти худ ба нақша гирифтан, назорати иҷрои он дохил мешаванд. Ба ин намуд инчунин ҳамаи усулҳои тафаккури мантиқӣ ва интиқодӣ (муқоиса, фарогирии мафҳум, ҳосил кардани натиҷа, усулҳои исбот, тасниф ва ғ.) дохил мешаванд. Онҳо ҳамчун маводи мушаххас

мустақиланд, гарчанде ки ҳамеша бо истифода аз як навъи донишҳои фаннӣ (мушаххас) иҷро мешаванд» [191,102] .

Табиист, ки дар раванди таълим мазмуни фаъолияти ҳозира ва инчунин дигар намудҳои фаъолияти маърифатиро фарқ кардан ва собит кардан лозим аст. Бе ин омӯзгор наметавонад фаъолияти маърифатии пешбинишударо ба таври мақсаднок ташаккул диҳад. Дар баробари ин ҷудо кардани мазмуни ҳар як намуди фаъолияти маърифатӣ вазифаи махсус, аксар вақт кори таҳқиқотӣ мебошад. Бо назардошти ин, мо ба мазмуни усулҳои ибтидоии мантиқии тафаккур махсус таваққуф карда, нишон медиҳем, ки ба таркиби онҳо кадом амалҳои равонӣ дохил мешаванд, ғайр аз ин, навъҳои мушаххаси фаъолиятро тавсиф мекунем.

Бо он муқаррарот, ки ҳар як омӯзгор бояд тафаккури мантиқии хонандагонро инкишоф диҳад, касе баҳс намекунад. Дар ин бора ҳам дар маълумотномаҳои фаҳмондадиҳии нақшаҳои таълим ва ҳам дар адабиёти методӣ изҳорот оварда шудааст. Аммо ягон барномаи мушаххаси усулҳои мантиқии тафаккур вуҷуд надорад, ки ҳангоми омӯзиши як мавзуи муайян ташаккул дода шавад. Дар натиҷа, инкишофи тафаккури мантиқии хонандагон «умумӣ» - бе донистани низоми усулҳои зарурӣ, мазмун ва пайдарпаии ташаккули онҳо мегузарад. Ин ба он оварда мерасонад, ки тафаккури мантиқӣ ба таври ҷузъӣ ба андозаи зиёд инкишоф меёбад.

Аксарияти хонандагон усулҳои ибтидоии тафаккур, хусусан усулҳои рушд додани тафаккури интиқодиро ҳатто дар синфҳои болоӣ ҳам аз худ намекунанд, вале ин усулҳо ҳанӯз дар синфи якум бояд ба роҳ монда шаванд, зеро бе онҳо, азхудкунии пурраи мавод ба амал намеояд. Дар натиҷа аз тарафи хонанда ба бисёр хатоҳо роҳ дода мешавад. Сабаби ҳамаи ин нодуруст истифода бурдани қабули мантиқӣ мебошад. Ба ин дохил мешавад: амал ва натиҷаи мафҳумҳо. Ба мафҳуми алоҳида мансуб донистани ягон объект, муқаррар намудани хусусиятҳои ин мафҳумро дар объекти мазкур пешбинӣ мекунад.

Рушди ин усул пеш аз омӯхтани як қатор донишҳои мантиқӣ ва фаъолияте, ки истифодаи онҳоро талаб мекунанд, ба роҳ монда мешавад. «Хонандагон ҷудо кардани мафҳумеро меомӯзанд, ки дар зери он объекти додашуда бояд оварда шавад ва пас аз он онро муайян мекунанд, ки ин объект дар кадом шароит метавонад ба ин мафҳум алоқаманд бошад. Сипас муайян карда мешавад, ки оё объекти додашуда ин хусусиятҳоро дорад ё не. Барои ин, пеш аз ҳама, дар ашё хусусиятҳо ҷудо карда шуда, баъдан раванди муқоиса ба амал меояд: онҳо хусусиятҳои фарққунанда ва умумӣ, муҳим ва ғайримуҳимро пайдо мекунанд. Минбаъд дар ин замина усулҳои мураккабтари тафаккури мантиқӣ ташаккул ёфта метавонанд» [29,85].

Донишазхудкунӣ як маҳорати ниҳоят муҳиммест, ки ба ҷанбаҳои гуногуни ҳаёти мо таъсири амиқ дорад. Он на танҳо ба мо имкон медиҳад, ки вазъиятро ба таври бояду шояд бубинем ва баҳо диҳем, балки ба вазъи эҳсосии инсон, хоҳ калонсол ва хоҳ кӯдак таъсири калон мегузорад.

Бо ин маҳорат мо метавонем маълумотро дақиқтар таҳлил кунем ва хулосаҳои асоснок барем. Ин ба шахс имкон медиҳад, ки амалҳои дурустро дар соҳаҳои гуногуни ҳаёт – аз рушди касбӣ то муносибатҳои шахсӣ интихоб кунад.

Яке аз бартариҳои муҳимми қобилияти тафаккури интиқодӣ ин қобилияти аз ҳар тараф нигоҳ кардан ба масъала ва ба назар гирифтани паҳлуҳои гуногуни он пеш аз баровардани хулоса мебошад. Ин ба мо имкон медиҳад, ки натиҷаҳои имконпазирро пешгуӣ кунем ва амалҳои огоҳонаро дар ҳаёти ҳаррӯза интихоб кунем.

Илова бар ин, тафаккури интиқодӣ ба мо имкон медиҳад, ки барои амалҳои худ масъул бошем. Мо дар қабули қарорҳо огоҳ ва эҳтиёткор мешавем, зеро оқибатҳои онҳоро мефаҳмем. Ин барои кам кардани хатарҳо ва таҳияи амалкардҳо кӯмак мекунад.

Қобилияти тафаккури интиқодӣ ҷузъи ҷудонашавандаи рушди мост, он ба эҳсосоти мусбии мо, қобилияти баҳо додан ба вазъият, баҳси афкор ва интихоби дурусти амалҳо таъсир мерасонад. Ин ба мо дар соҳаҳои гуногуни

ҳаёт бартарӣ медиҳад ва ба мо имкон медиҳад, ки муваффақ ва ба худ эътимоди бештар дошта бошем.

Барои аз худ кардани малакаҳои тафаккур, мисли аз худ кардани малакаҳои ҷисмонӣ, омодагии махсус, машқҳои амалӣ, фикру мулоҳиза, вақт лозим аст. Низоми усулҳое, ки ба инкишоф ва татбиқи малакаҳои тафаккури интиқодӣ мусоидат мекунад ва бо назардошти ҳама омилҳои номбаршуда таҳия шудаанд, методологияи ташаккули тафаккури интиқодӣ мебошанд.

Тафаккури интиқодӣ қобилияти мулоҳиза кардан дар бораи фаъолияти тафаккури худ, қобилияти кор кардан бо мафҳумҳо, қарорҳо, хулосаҳо, саволҳо, рушди қобилияти фаъолияти таҳлилӣ, инчунин баҳодиҳии қобилияти шахсони дигарро дар назар дорад.

Усулҳои фаъолияти маърифатӣ дар сатҳҳои гуногуни умумӣ ташаккул ёфта метавонанд. «Мундариҷаи омӯзиш метавонад миқдори зиёди усулҳои хусусиро дар бар гирад, ки ҳар кадоми онҳо барои кор бо як намуди мавод мувофиқ мебошанд. Таҳқиқот нишон медиҳад, ки ин маҷмуи усулҳои мушаххаси фаъолияти маърифатиро метавон бо миқдори ками усулҳои умумӣ иваз кард» [68,39].

Ҳангоми баррасии тафаккури интиқодӣ онро метавон бо тафаккури таҷрибавӣ муқоиса кард. Тафаккури таҷрибавӣ маҳсули амалия ва таҷрибаи дар идомаи дониши андӯхташуда аст, ки аз хонанда дар вазъияти муқарраршуда ё тасодуфӣ иҷро намудани дониши таҷрибавиро тақозо мекунад. Тафаккури интиқодиро бошад, усулҳои мушаххаси маърифатӣ ҳамроҳӣ мекунанд ва хонанда ин падидаро аз аввал ҳамчун зуҳуроти он қабул ва дарк мекунад.

Усулҳову технологияҳои таълимии муосир барои ноил шудан ба ҳадафҳои маърифатӣ, барои бедору тақвият додани шавқ ва ҳавасмандии хонанда ба донишандӯзӣ, ғанӣ гардонидани мундариҷа ва муҳтавои раванди таълим мусоидат мекунанд. Хонанда дар ин раванд худро дар канор намебинад ва мустақим дар ҷустуҷӯ ва баррасии муаммоҳои гуногун, роҳҳои ҳалли он, санҷишу исботи афкори шахсии дар рафти муҳокима изҳоршуда иштирок менамояд.

Хелҳои номбаршудаи фаъолият ҳамаи мақсадҳои маърифатиро фаъол мекунанд, ки аз эҳсосоти мусбат ба вуҷуд омада, барои фазои осуда ва ороми хонандагон шароит фароҳам мекунанд, равандҳои гузоштани ҳадафро дар хонандагон фаъол мекунанд ва барои ба миён гузоштани мақсадҳои мустақил замина мегузоранд.

Оид ба ҳадафҳои тарбия ва таълим, ҳадафҳои фаъолияти маърифатӣ ва фаъол гардонидани он таққиқотҳои сершуморе мавҷуданд, ки ҷанбаҳои гуногуни ин масъаларо баррасӣ намудаанд. Фаъолияти маърифатӣ аз омили муҳим – шавқи маърифатӣ вобастагии калон дорад, зеро маҳз таҳти таъсири ҳамин омил фаъолияти маърифатӣ ҷоннок мегардад.

Нутқ имкон медиҳад, ки пешакӣ ба таври шифоҳӣ объектҳоеро, ки барои вазифаи муайян аҳаммият доранд, таъкид шаванд, диққатро бо назардошти хусусияти фаъолияти муқарраршуда ташкил намоянд. Хусусиятҳои синнусолӣ дар раванди инкишофи хотира низ ба инобат гирифта мешаванд. Ҳар як омӯзгор мехоҳад, ки дарсҳои ӯ ҷолиб ва хотирмон гузарад.

Тибқи тафсири муосир амсилаи фаъолияти маърифатӣ дар марҳилаҳои омӯзишӣ метавонад чунин бошад:

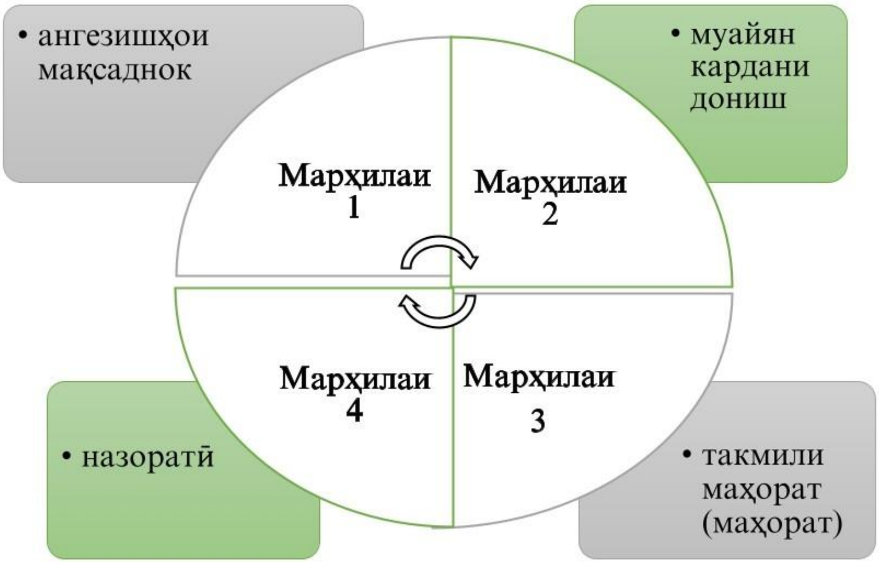

Расми 3. – Марҳилаҳои омӯзиши фаъолият

Тибқи ин нишондод фаъолияти маърифатӣ ва раванди таълим дар ҳама марҳила аз ҳисоби ташаккули тафаккури дурусти интиқодӣ сурат мегирад.

Ҳар як марҳилаи номбаршудаи фаъолияти маърифатӣ ҳадафҳои психологию дидактикии худро пайгирӣ мекунад.

Фаъолияти маърифатии мақсадноки тахминӣ ба ҳолати омодагӣ ба дарки маводи азхудшаванда оварда мерасонад. Он ду марҳиларо дар бар мегирад: ҳавасмандкунӣ ва нишондиҳанда.

Азхудкунӣ - муайянсозии дониш - шартҳои муҳимтарини бомуваффақият пеш рафтани раванди азхудкунӣ. Ин маънои дарк кардани ашёи омӯхташаванда, ба вуҷуд овардани тасаввури дуруст дар бораи он, дидани он (айнан ё маҷозӣ) мебошад.

Такмили маҳорат - машқ дар татбиқи дониш ва ҳалли мушкилот.

Назорат- намуди фаъолияти таълимӣ (тест, тести мувофиқоварӣ ва ғайра) нест, ба он баҳо гузошта намешавад, он марҳилаи фаъолияти маърифатӣ мебошад.

Инкишофи фаъолият, мустақилият, ташаббус, муносибати эҷодӣ ба кор тақозои ҳаёти муосир буда, аз бисёр ҷиҳат самти такмили раванди таълимро муайян мекунад. Роҳҳои фаъолсозии ташаккули тафаккури интиқодии маърифатӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ, ташаккули қобилиятҳои маърифатӣ, тарбияи мустақилият дар фаъолияти маърифатӣ дар онҳо то ҳол мавзуи мубрами тадқиқотҳои олимони илми педагогика ва психология боқӣ мемонад ва ҳалли худро талаб мекунад.

Хусусиятҳои равонии хонандагони хурдсол, кунҷковии табиии онҳо, серталабӣ, майли махсус ба омӯхтани чизҳои нав, омодагӣ ба дарки ҳама чизе, ки омӯзгор пешниҳод мекунад, барои рушди фаъолияти маърифатӣ шароити мусоид фароҳам меорад ва ба инкишофи тафаккури интиқодӣ мусоидат мекунад.

Таҳияи воситаҳои таълим бо инкишофи техника, илм, сатҳи афкори педагогию психологӣ, таҷрибаи пешқадами педагогӣ алоқаи зич дорад. Ин ҷанбаи асосии ташаккули шахсияти хонанда мебошад, зеро омодагии кофӣ ба фаъолияти маърифатӣ фишори равониро ҳангоми таълим рафъ намуда, қафомонии таълимро пешгирӣ мекунад ва вазъи саломатиро нигоҳ медорад.

Омили муҳимтарини рушди фаъолияти маърифатӣ - ин фароҳам овардани шароити самаранок барои рушди тафаккури интиқодӣ, эҷодкорӣ, васеъ кардани ҷаҳонбинии шахс ба ҳисоб меравад. Оғози таҳсил дар мактаб ба табиати ҷараёни равандҳои руҳӣ таъсири назаррас мерасонад, дарк, хотира, тасаввурот, тафаккурро тағйир медиҳад, ки ҳамаи он шакл ва мазмуни фаъолияти зеҳнӣ, сатҳ ва сифатҳои аслии онҳо, инкишофи руҳии хонандагони хурдсолро тавсиф мекунанд.

Истифодаи усулҳои самараноки таълим барои баланд бардоштани фаъолияти маърифатии хонандагон бо мақсади рушди тафаккури интиқодии онҳо чунин хусусиятро дар бар мегирад:

Усулҳои номгузорӣ	**Моҳияти метод**
Омӯзиши мушкилот	Таълим, ки дар он омӯзгор ба дониши қонунҳои инкишофи тафаккур бо воситаҳои махсуси педагогӣ такя намуда, барои ташаккули қобилияти равонӣ ва талаботи маърифатии хонандагон дар ҷараёни таълим фаъолият менамояд.
Омӯзиши алгоритмӣ	Алгоритм як дастури мукаммал ва дақиқ барои иҷрои пайдарпайии муайяни амалҳо мебошад, ки барои ноил шудан ба ҳадаф ё ҳалли масъала ба синфи муайян дода шуда интиқол меёбад. Омӯзиши алгоритмӣ ба таври моделҳои мувофиқ равона шуда, фарди хонанда пайгиронаи равонӣ, ки ҳалли масъалаҳои таълимӣ талаб мекунанд, асос мегирад.
Омӯзиши эвристикӣ	Мақсади асосии эвристика дарёфт ва дастгирии роҳу кӯшишҳое мебошад, ки тавассути онҳо шахс ба қонунҳои муайян, намунаҳои ҳалли масъалаҳо мерасад.
Омӯзиши таҳқиқотӣ	Усулҳои таҳқиқот – қоидаҳои натиҷаю хулосаи боварибахш, санҷиши мӯътамад будан, қоидаҳои дурусти татбиқи онҳо.
Вазифаи хонагии афзалиятдошта	Моҳияти кори хонагӣ дорои хусусияти «пешбарандадошта» чунин аст: бо ёрии дастурномаҳои тартибдодашуда хонандагон дар хона мавзӯи нави мусалламро меомӯзанд ва аз рӯйи ин мавод супориши амалиро иҷро мекунанд.
Шишабандӣ	Ин тарзи мураттабкунии матн аст, ки мавҷудияти тавзеҳоти мухтасарро дар поён дар назар дорад, яъне робита байни матн ва асоси илмиро таъмин месозад.
Арзёбии пӯшидп	Аз арзёбии экспертии гурӯҳи одамон иборат аст, ки аз рӯйи ҳуҷҷат, далел, гуфтаҳо бошад ва ҳарчанд сабт ё санад надоранд, бояд асоснок бар гарданд.

Омӯзгор барои худ вазифаи ҷоннок намудани фаъолнокии маърифатии хонандагонро бояд ба таври возеҳ тасаввур кунад ва дар раванди дарс барои

ҷалби диққати хонандагон, ки омили асосии зиёдшавии суръати омӯзиш, вокуниш дар дарс мебошад, аз ибтидои дарс кӯшиш ба харҷ диҳад.Дар марҳилаи шинос намудани хонандагони бо маводи таълимӣ бояд тавассути усулҳои омӯхтааш таваҷҷуҳи онҳоро ба мавод ҷалб намудан, завқи устуворро бедор намояд.

Азхудкунии бомуваффақият дар он маврид метавонад ҷой дошта бошад, агар хонанда марҳилаҳои гузариши донишро аз шакли қабулшавандаи беруна ба шакли ботинии даркшаванда ба таври мунтазаму муттасил паси сар кунад ва фаъолияти дарки иттилотии таълим, назоратӣ ва таҳриркунандаро ба таври мушаххас фарқ карда тавонад.

Амсилаи ташаккули амалҳои равониро пешниҳод мекунем, ки дар он амал комилан ба ҳамвории равонӣ, аз берунӣ ба ботинӣ, аз моддӣ, объективӣ ба зеҳнӣ, субъективӣ мегузарад. Дар ин сатҳи азхудкунии амал унсурҳои сохтории он тасвирҳои образнок, мафҳумҳо, амалиёти равонии дар шуур иҷрошаванда мебошанд. Марҳилаҳои ташаккули тафаккури интиқодӣ вобаста ба ташаккули маҳорати маърифатӣ, мураккабӣ ва аҳаммияти иттилооти нав метавонанд дар алоҳидагӣ, тавре ки дар боло зикр шуда буд, ё якҷоя бидуни ҷудошавии аниқ ҷараён гиранд.

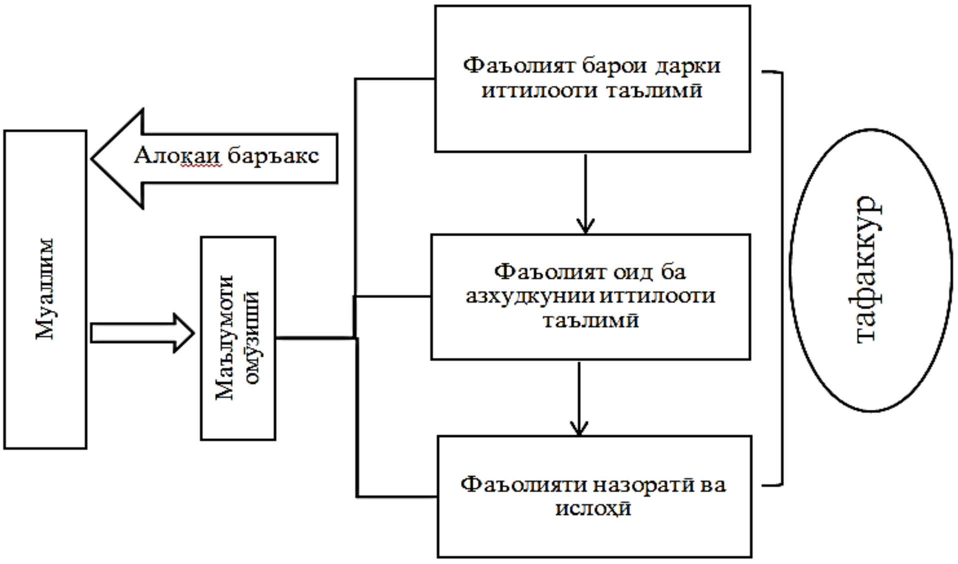

Амсилаи 1. - Амсилаи ташаккули фаъолияти зеҳнии омӯзгор ва хонандагон

Идоракунии фаъолияти таълимӣ метавонад хусусиятҳои фардии ҳар як хонанда (тайёрӣ, суръат ва ғайра) - ро ба назар гирад. Ниҳоят, амалиёти

идоракунии таълимро худи омӯзгор метавонад ба роҳ монад, ё онҳоро бо ёрии барномаҳои компютерӣ иҷро кардан мумкин аст. Маҳз идоракунии фаъолияти таълимӣ механизми омӯзиш ба ҳисоб меравад. Дараҷаи азхудкунии фаъолияти маърифатӣ ин натиҷаи омӯзиши дониш, малака мебошад, ки хонанда ба даст овардааст. Санҷиши сатҳи азхудкунӣ (назорат) ҷузъи зарурии фаъолияти маърифатӣ мебошад. Мақсади назорат ҳам муқаррар кардани далели омӯхта шудан ё омӯхта нашудан ва ташхиси ДММ бо мақсади идора кардани раванди таълим буда метавонад.

Аксари муҳаққиқон оид ба зарурати ҷалби хонанда ба фаъолияти фаъоли маърифатӣ баҳс мекунанд. Маҳз дар раванди фаъолияти пурҷӯшу хурӯш дар шуури инсон тафаккури ӯ ба таври воқеӣ ташаккул меёбад. Инсон ашёи тайёреро, ки ба ӯ дода шудааст, на танҳо ба таври ғайрифаъол аз худ мекунад, балки табиатро дигаргун месозад ва дар ин дигаргунии табиат шахсан иштирок менамояд. Барои ба амал баровардани ин дигаргунсозӣ инсон бояд роҷеъ ба табиат ва ҷомеа дониш дошта бошад, ки ин фаъолияти маърифатии шахсро муайян мекунад.

Ҳангоми таҳлили ин мафҳум бо истифода аз луғатҳо ва энсиклопедияҳо чунин тавзеҳотро мушоҳида кардан мумкин аст:

1) мафҳуми «фаъолнокии маърифатӣ» тавассути мафҳуми «фаъолияти маърифатӣ» ва мафҳуми «фаъолият» тавассути мафҳуми «фаъолият» ошкор мешавад;

2) фаъолнокӣ ҳамчун фаъолияти пурқувват муайян карда мешавад;

3) мафҳуми «фаъолияти маърифатӣ» муносибати шахсро ба муҳити атроф дар бар мегирад.

Дар тафаккури интиқодӣ амалҳои мантиқӣ: таҳлил, синтез, муқоиса, умумӣ, гурӯҳбандӣ, абстраксия муҳиманд. Тафаккури интиқодӣ бо тафаккури эҷодӣ зич алоқаманд аст, он нуқтаи ибтидоии рушди тафаккури эҷодӣ мебошад. Тафаккури интиқодӣ мавҷудияти инъикоси фаъолияти руҳии худ, қобилияти кор кардан бо мафҳумҳо, қарорҳо, хулосаҳо, рушди

қобилияти фаъолияти таҳлилӣ, инчунин баҳодиҳии қобилияти шабеҳи одамони дигарро дар назар дорад.

«Маҳорати фикррونии интиқодӣ на танҳо ёфтани камбудиҳо, балки баҳогузории объективии паҳлуҳои мусбат ва манфии он, вазъиятҳои омӯхташаванда мебошад» – чунин мешуморад педагог Юсуфҷонова Д.Х. Тафаккури интиқодӣ на танҳо бо маърифат, балки бо соҳаи иродавӣ ва эҳсосии шахсият низ алоқаманд аст. Татбиқи ҷузъи мундариҷаи ташаккули тафаккури интиқодӣ дар раванди таълим имкон медиҳад, ки сохтор ва ташкили фаъолияти маърифатии хонандагони синфҳои ибтидоӣ бо мақсади баланд бардоштани сатҳи интиқодии зеҳн равона карда шавад.

Иқтидори муҳимми назариявӣ ва педагогии татбиқи амсилаи қисман ташаккули тафаккури интиқодӣ дар хонандагон тавассути технологияҳои инноватсионӣ амалӣ мешавад, ки олимони хориҷӣ ва ватанӣ дар раванди ташаккули тафаккури интиқодӣ таҳия ва муайян кардаанд. Ин равандҳо дорои мазмуни гуногуни маъноӣ мебошанд, вале чунон ки таҳлили қиёсии мо нишон дод, онҳо марҳилаҳоеро доранд, ки пайдарпайии амалҳоро барои азхуд намудани таҷрибаи тафаккури интиқодӣ ошкор мекунад. Дар байни ин марҳилаҳо:

1) амалӣ намудани донишҳои мавҷудаи шунавандагон (ҳавасмандгардонӣ);

2) дарки дониш, малакаи нав, интихоби роҳҳои ҳалли он;

3) рефлексия – ташаккули муносибати шахсӣ ба маводи омӯхташуда фарқ карда мешавад.

Равоншинос С. Л. Рубинштейн навишта буд: «Тафаккур бо амал зич алоқаманд аст. Инсон воқеиятро тавассути таъсир ба он мешиносад, ҷаҳонро бо тағйир додани он мефаҳмад. Тафаккур на танҳо ба амал ҳамроҳӣ мекунад, балки он шакли ибтидоии мавҷудияти тафаккур аст. Навъи аввалиндараҷаи тафаккур дар амал аст, тафаккуре, ки дар амал сурат мегирад ва бо амал ошкор мешавад» [145, 108].

Тафаккури интиқодӣ санҷиши ҳалли пешниҳодшуда бо мақсади муайян кардани доираи татбиқи эҳтимолии онҳо мебошад. Тафаккури интиқодӣ бо

тафаккури мантиқӣ алоқамандии зич дорад, зеро он сохтани хулосаҳои мантиқӣ, эҷоди амсилаҳои пайвастаи мантиқӣ ва қабули қарорҳои асоснокро дар бар мегирад.

Тафаккури интиқодӣ арзёбиеро дар бар мегирад, ки он метавонад ифодаи ташаккулёбии муносибатҳои мусбат ва манфӣ бошад. Бо афкори интиқодӣ мо на танҳо натиҷаро баҳо медиҳем (то чӣ андоза мо дуруст қарор қабул кардем, ё то чӣ андоза мо аз уҳдаи ин вазифа баромадем), балки худи раванди фикррронӣ (раванди мулоҳизаҳое, ки ба хулосаҳои мо овардаанд ё он омилҳоеро, ки мо ба назар гирифтаем)-ро ҳангоми қабули қарор арзёбӣ мекунем. Тафаккури интиқодӣ барои ба даст овардани натиҷаи дилхоҳ равона карда шудааст, бинобар ин онро баъзан тафаккури равонашуда ҳам меноманд.

Бояд зикр кард, ки инкишофи тафаккури интиқодӣ, ки таркиби онро сохтори мушаххас, мураттаб, дорои нақшаи возеҳ, дидашаванда ва эҳсосшавандаи усулҳои он, аёнияти графикии муҷаҳҳазшуда ташкил медиҳад, метавонад ба дарс тобиши навро диҳад, онро аз ҳудудҳои маъмулӣ берун кашида, ба он моҳияти ғайримаъмулиро ато намояд ва оқибати ин натиҷаҳои таълимии назаррасу дилхоҳ мегарданд, аз ҷумла:

- ташаккули услуби нави тафаккур (ошкоро, чандир, таҳлилӣ, огоҳона, алтернативӣ);
- ташаккул додани хислатҳои асосии шахсият (эҷодкорӣ, малакаҳои муошират, тафаккури интиқодӣ, ҳаракат, мустақилият, масъулият);
- ташаккул додани фарҳанги хониш ва навиштан;
- ташаккул додани қобилияти савол додан, таҳияи навгонӣ;
- дар фаъолияти эҷодии мустақилона ҷустуҷӯ карда, механизмҳои худомузӣ ва худташкилкуниро ба кор меандозад;
- шавқу рағбати кӯдак муҳимтарин манбаи фаъолияти ӯ дар раванди маърифатӣ буда, яке аз омилҳои таъсирбахши таваҷҷуҳ ва рушди тафаккури интиқодӣ мебошад;

– мавҷудияти шавқу завқи маърифатӣ нисбат ба фан ба баланд шудани фаъолияти хонандагон, ташаккули тафаккури интиқодӣ, натиҷаи хониш ва мустақилият мусоидат мекунад.

Ҳамин тариқ, истифодаи моҳирона аз шаклҳои гуногуни фаъолияти маърифатӣ имкон медиҳад, ки тафаккури интиқодии хонандагон инкишоф ёбад ва ин ба омӯзгор имкон медиҳад, ки ин фаъолиятро дар синф фаъол созад.

Масъалаи афзалиятноки рушди тафаккури интиқодӣ, аҳаммияти шахсӣ ва иҷтимоии ин падида дар ташкилот ба фаъолияти илмӣ-таҳқиқотӣ, пеш аз ҳама, ба тараққиёт вобаста аст ва ба амалиёти равонӣ дар ҳалли самарабахши муаммоҳои иҷтимоӣ, илмӣ ва амалӣ кумак мерасонад. Сохтори тафаккури интиқодӣ маҷмуи ҷузъҳои мутақобила: *маърифатӣ, ҳавасмандӣ-фаъолият, арзиш ва салоҳият* мебошад.

1.3. Мундариҷа ва хусусиятҳои сатҳи ташаккули тафаккури интиқодии хонандагон дар раванди таълим

Таҳсилоти ибтидоӣ бояд заминаи асосии инкишофи равонии кӯдакон бошад ва барои тарбияи шахси мустақиле, ки ба амалҳои худ аз нуқтаи назари интиқодӣ метавонад баҳо диҳад, муқоиса намояд, якчанд роҳҳои ҳалли масъаларо пешниҳод карда, чизи асосиро нишон дода тавонад ва хулосаҳои умумӣ барорад, донишро дар шароити ғайристандартӣ истифода барад, мусоидат намояд. Шарти зарурии саводи зеҳнии чунин шахс аз худ кардани усул ва амалҳои мантиқӣ мебошад. Аз худ кардан ва бо онҳо амал кардан яке аз шартҳои муҳимтарини таъмини раванди босифати таълим дар мактаби ибтидоӣ мебошад.

Тафаккур сатҳи баландтарини дониш эътироф мешавад. Инсоне, ки тафаккур дорад, дар ӯ дониш аз майдони эҳсосӣ фаротар аст ва ҷанбаҳои гуногунро дар бар мегирад. Ин боиси он шудааст, ки категорияи тафаккур дар илмҳои сершумор, аз қабили педагогика, психология, физиология, фалсафа, ҷомеашиносӣ ва илмҳои дигар, мавриди таҳқиқ қарор дода шуда, мафҳуми мазкур моҳияти мафҳуми байнисоҳавиро дорад.

«Илми тафаккурро мантиқ меноманд, ки равандҳои ташаккули мафҳумҳо, ҳукмҳо ва хулосаҳоро меомӯзад. Инсонро майлу хоҳиши донистану дарк кардани воқеияти атроф, донистани таркибу робитаҳои он ба ҳаракат медарорад ва ин фаҳмиш инкишофи раванди мураккаби равонӣ – тафаккурро ба вуҷуд меорад» - қайд мекунад олим Сергиенко Е. А. [152,14].

Ин раванд ба саволҳое, ки бо инъикоси мустақим ва ҳассос ҳал карда намешаванд, ҷавоб медиҳад. Инсон бо ёрии тафаккур дар олами атроф дил-пурона сайругашт мекунад, дониш, малака ва қобилияти қаблан гирифтаашро дар вазъияти муайян истифода мебарад. Ба гуфтаи Ломов Б. Ф.: «Фаъолияти инсон бо дарки қонунҳо, алоқаҳои байни воқеияти объективӣ оқилона хоҳад буд. Моҳияти тафаккури инсон дар таърифи муносибатҳои умумибашарӣ, ҷамъбасти хосиятҳои гурӯҳи муайяни падидаҳо, дарки моҳияти як зуҳуроти мушаххас ҳамчун гуногунии синфи якхелаи зуҳурот мебошад» [107,22].

Тафаккур дар навбати худ, инъикоси воқеият, шакли моддии зуҳурро дорад. Механизми тафаккури инсон як сухани пинҳон, хомӯш ва ботинӣ мебошад. Ба он ифодаи калимаҳои ба одам ноаён, ҳаракатҳои пинҳонии узвҳои нутқ хос аст. Аз сабаби ба ҳаяҷон омадани нутқ дар минтақаи ҳаракати пӯсти мағзи сар, узвҳои нутқ ҳаракатҳои хурдеро ба амал меоранд, ки бо онҳо ихтисор ва мухтасарӣ хос аст. Ҳангоми ба вуҷуд омадани мушкилоти равонӣ нутқи ботинӣ шакли васеъро мегирад ва аксар вақт ба нутқи шифоҳӣ табдил меёбад. Ҳамин тариқ, шахс иттилооти аз берун гирифташударо беҳтар таҳлил мекунад, маводи нутқи абстрактӣ - формулаҳо, шартҳои вазифаҳо, таърифҳо ва ғ. хубтар ба хотир мегирад.

Дар олами мутаҳаррику ба тоъври бонизом таҳаввулкунанда ҳар шахс соҳиби мавқеи худ мегардад. Сатҳи донишу малакаҳо, маҳорат ва дидгоҳи наву муосир нисбати муҳити атроф метавонад омили муваффақият ва комёбӣ дар касб ва ҳаёт гардад ва моро ҳамеша ба он водор месозад, ки дар як мавқеъ намонем, доимо рушд ва такмил ёбем. Шахсияти дорои тафаккури интиқодии инкишофёфта метавонад оид ба муаммои баррасишаванда як қатор саволҳои мантиқиро пешниҳод кунад, муамморо ба таври саҳеҳу возеҳ

тасаввур карда, оиди он маълумоту маводи заруриро ҷамъоварӣ намояд. Ин маводро тавассути омӯзиш ва таҳлил барои тафсири асоснок истифода намояд. Фикрронии ӯ ошкоро аст, ӯ метавонад ба ақидаи дигарон баҳо диҳад ва тахмину шубҳаҳои худро ошкоро баён кунад, ҳамзамон бо атрофиён муоширати мутақобила дошта бошад.

Ҳама муассисаҳои таҳсилотӣ ҳоло дар раванди азхудкунии маҳорати тафаккури интиқодӣ нақши муҳим доранд ва донишгоҳ дар ин раванд мавқеи ниҳоиро ишғол мекунад. Маҳз дар марҳилаи таҳсилоти донишгоҳӣ, вақте ки хонандагони мактаб ба марҳилаи нави инкишофи худ мегузаранд, қобилияти тафаккури интиқодӣ фаъолона ташаккул меёбад.

Гуфтаҳои боло дурустанд, зеро дар низоми муосири таҳсилоти олӣ ва тамоми раванди таълим дигаргуниҳои ҷиддӣ ба амал омадаанд. Қаблан агар омӯзгор дар дарс нақши асосиро ишғол намуда, манбаи иттилооти асосӣ, нақши ҳамоҳангсози амали хонандагон бошад, ҳоло дар интихоби воситаҳои таълим, ҷустуҷӯйи иттилоот ва роҳҳои коркарди он бештар озодии амалро дорад. Ва маҳз дар ин ҳолат доштани малакаҳои тафаккури интиқодӣ зарур аст, ки маънои «Муносибати оқилона ба ҳодисаи рӯйдодаро дорад».

Тафаккури интиқодӣ метавонад ҳамчун қобилияти тафаккури равшан ва оқилона, ҳамчун дарки робитаи мантиқии байни мафҳумҳо ва ғояҳои гуногун муайян карда шавад. Аслан, ин қобилияти инкишоф додани тафаккури мустақил ва инъикоскунанда аст. Тафаккури интиқодӣ истифодаи қобилияти мулоҳизарониро дар бар мегирад.

Олими барҷаста Д. Дюи тафаккури интиқодиро чунин тавсиф кардааст: «Шабакаи мураккаби ба амал ва мундариҷа асосёфтаи фаъолиятҳое, ки тамоми шахсро фаро мегирад» [54,124] .

Консепсияи тафаккури интиқодӣ аз ҷониби Д. Клюстер ба таври муфассал тавсиф карда шуда, дар навбати худ, панҷ хусусияти хоси тафаккури интиқодиро ба назар мегирад [81,44].

Муаллиф, пеш аз ҳама, ба мустақилияти тафаккури интиқодӣ ишора мекунад. Ин хусусият ба табиати фардии тафаккури интиқодӣ ишора

мекунад ва дар баробари ин нишон медиҳад, ки «Тафаккури интиқодӣ набояд комилан аслӣ бошад: мо ҳақ дорем, ки ғоя ё эътиқоди шахси дигарро ҳамчун фикри худ қабул кунем».

Сониян, иттилоот нуқтаи ибтидоӣ аст ва ҳеҷ гоҳ нуқтаи ниҳоии тафаккури интиқодӣ нест. «Истеҳсоли ғояҳои нав дар натиҷаи инъикоси интиқодии онҳо дар асоси баъзе далелҳо, матнҳо, назарияҳо, маълумотҳо ба амал меояд» - мегӯяд олими шинохта Д. Клюстер [81,21].

Сеюм, тафаккури интиқодӣ аз пурсиш ва равшан кардани мушкилоте, ки бояд ҳал шаванд, оғоз мегардад. Аммо раванди воқеии маърифатӣ дар ҳар марҳила бо хоҳиши хонанда барои ҳалли масъалаҳо ва ҷавоб додан ба саволҳое, ки аз манфиатҳою ниёзҳои худи ӯ бармеоянд, хос аст.

Чаҳорум, тафаккури интиқодӣ ва ҷустуҷӯйи далелҳои боварибахш бо ҳам вобастаанд. Шахсияти дорои тафаккури интиқодӣ ҳамеша кӯшиш ба харҷ медиҳад, ки роҳҳои ҳалли муамморо дарёфт кунад ва инро ба ваҷҳу далелҳо асоснок намуда, исбот кунад, ки ваҷҳу далели ӯ боэътимоданд. Маълум аст, ки муаммо метавонад якчанд роҳи ҳалли худро дошта бошад ва вазифаи шахси дорои тафаккури интиқодӣ аз он иборат аст, ки афзалият ва бартарияти ғоя, далел ва ваҷҳи овардаашро аз байни ғояҳои дигар, роҳҳои дигари ҳалли муаммо ба таври боваринок исбот карда тавонад.

Панҷум, тафаккури интиқодӣ тафаккури иҷтимоӣ аст. Дар ниҳоят, ҳар мутафаккири интиқодӣ дар ҷомеаи муайян кор мекунад ва на танҳо эҷоди андешаи шахсии худ, балки мушкилоти васеътарро ҳал мекунад.

Тафаккури интиқодӣ - ин тафаккури оқилона ва инъикоскунанда аст, ки ба тасмим гирифтани он, ки ба чӣ бовар кардан ё чӣ кор кардан лозим аст. Бо ин фаҳмиш тафаккури интиқодӣ ҳам қобилият (маҳорат), ҳам майл (муносибат) ва фаъолиятро дар бар мегирад.

Ташаккули тафаккури интиқодӣ дар мафҳуми умумӣ дар назария ва амалияи таълими ибтидоӣ дар осори равоншиносон, омӯзгорон ва методистҳо ба таври васеъ инъикос ёфтааст (С. П. Баранов, Е. Н. Кабанова, Меллер, З. И. Калмикова, Т. В. Кудрявсев, А. М. Матюшкин, Н. А.

Менчинская , П. И. Пидкасистий , А. И. Савенков, Д. Б. Элконин, В. В. Давидов, И. С. Якиманская ва дигарон).

Барои ноил шудан ба инкишофи хеле самараноки тафаккури кӯдак раванди таълимро чӣ тавр ташкил кардан мумкин аст? Педагогон Д. Б. Элконин ва В. В. Давидов ба соҳаи донишҳои назариявӣ диққати асосӣ дода, инкишофи тафаккури назариявии кӯдаконро таҳқиқ намуданд. Ин мавқеъ дар таълими таҷрибавии хонандагони хурдсол, ки аз ҷониби онҳо таҳия шудааст, асоснок гардид. Д.Б. Элконин шарти асосии инкишофро ҳамчун мазмуни муайяни дониши азхудкардаи хонандагон бо мазмуни дониш, дар навбати худ, усулҳои таълим ва ташаккули он шаклҳои амал дар кӯдак, ки барои азхудкунии мафҳумҳо заруранд, эътироф кардааст [196,74].

Бар хилофи низоми таълими инкишофдиҳанда Л. В. Занков низоми таҷрибавии таълими худро таҳия карда, ба инкишофи ҳамаҷонибаи хонандагони хурдсол таваҷҷуҳ зоҳир намуданд. Л. В. Занков консепсияи худро дар бораи инкишофи психикии хонандагон пешниҳод кард, ки нишондиҳандаҳои инкишофи равонии тафаккури интиқодиро муайян мекунад. В. Занков онро бо тағйирот дар се ҷанбаи фаъолияти равонӣ: дар мушоҳида, тафаккур ва амалҳои амалӣ тавсиф мекунад. «Нишондиҳандаи тағйирот дар тафаккур пайдоиши амалиёти мураккабтари равонӣ, гузариш аз алтернатива ба баррасии ҳамаҷонибаи мавзуъ, истифодаи шумораи бештари хусусиятҳо дар ҷамъбаст аст» [61,34].

Амалҳое, ки ба таври марҳила ба марҳила, қадам ба қадам азхуд карда мешаванд, дар зеҳни хонандаи хурдсол бештар ба хотир гирифта мешаванд ва боиси инкишофи зеҳнии кӯдак мегарданд. Ба андешаи П.Я. Галперин, ботадриҷ ташаккул додани амал омили муҳимми рушди зеҳнии кӯдак аст, донишу малака, усулҳои азхудкунии онҳо шаклҳои умумии муносибати хонанда ба ҳалли масъалаҳои дигар мегарданд [42] .

Низоми вазифаҳоро оид ба рушди тафаккури мустақил, ҷустуҷӯйи интиқодии кӯдак таҳия намуд, ки ҳоло дар амалияи мактаби ибтидоӣ истифода мешавад.

Омӯзгорон Е.А. Дмитриев ва М. Львов консепсияи тайёрии омӯзгорро оид ба иҷрои вазифаҳои таълим, тарбия, инкишофи тафаккури интиқодии хонандаи хурдсолро таҳия ва пешниҳод намуданд.

Педагоги машҳур С. П. Баранов тавсифи вазифаҳои симои эҳсосиро дар инкишофи фардии тафаккури интиқодии хонандагони хурдсол дидааст [15,69] .

Олими шинохтаи тоҷик Лутфуллоев М. оид ба тафаккури инсон чунин зикр кардааст: «Қувваи равонии инсон ду чизи муҳимро таҷассум намуда, фаро мегирад: яке қобилияти тафаккур, эҳсос, дарк кардан, дигараш инкишофи тафаккур аст, ки ҳақиқати воқеӣ - воқеиятро возеҳ ва ҷамъбаст мекунад» [111,63].

Шакли олие, ки инсон тавассути он воқеиятро пурра ва ҳамаҷониба дарк мекунад, тафаккур аст ва он имкони шинохти ҳақиқати воқеиро дорад. Инсон дар баёни андешаҳо гуногун аст. Моҳият, робитаи қонун ва қонунияти табиату ҷамъиятро дурусттар фаҳмида, фаъолияти амалии худро ба нақша мегирад ва чунон ки мегӯянд, ба донистани муаммо қадами аввалро мегузорад [110,54].

Тибқи гуфтаи мутафаккири бузурги форсу тоҷик Унсурулмаолии Кайковус, одамон аз ҳамдигар бо қобилият фарқ мекунанд: баъзеҳо истеъдоди модарзодӣ, заковати табиӣ доранд, баъзеҳо бо қобилият ва заковат аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Ба қавли ӯ, на ҳар кас заковати фитрӣ дорад, аммо ба гуфтаи Кайковус, ҳар як инсон метавонад тариқи таҳсил ба ақл соҳиб шавад. Ӯ ақлро ба ду қисм ҷудо кардааст: яке *ақли табиӣ*, дигаре *ақли ҳосилшуда* [174,19].

Тафаккури интиқодӣ чист? Тафаккури интиқодӣ қобилияти таҳлили объективии иттилоот ва баровардани хулосаҳои оқилона мебошад. Дар раванди тафаккури интиқодӣ хонанда наметавонад бидуни маълумоти зарурӣ нуқтаи назари худро ҳимоя намояд, бинобар ин ҷамъоварии маълумот ва интихоби маълумоти барои исботи дурустӣ ва ҳимоя заруранд, ки омили муҳимми раванди тафаккури интиқодӣ маҳсуб мешавад. Ин қобилият, яъне нисбати ҳама

чиз аз дидгоҳи танқидӣ нигаристан на танҳо дар хониш, балки дар ҳаёт ва фаъолияти оянда, дар рафти амалҳои гуногун метавонад кумак расонад.

Чаро корфармоён тафаккури интиқодиро қадр мекунанд?!

Малакаҳои тафаккури интиқодӣ барои корманд дороии арзишманд мебошанд, зеро корфармоён одатан, номзадҳоеро қадр мекунанд, ки метавонанд вазъиятро дуруст арзёбӣ намуда, ҳалли мантиқии муамморо пайдо кунанд. Вақт барои аксари корфармоён як манбаи арзишманд аст ва корманде ки метавонад бидуни назорат қарорҳои оқилонаро қабул кунад, ки ин амал ҳам барои онҳо ва ҳам тамоми ширкат вақти зиёдеро сарфа мекунад, мусоидат менамоянд.

Тафаккур ба намудҳои зерин тақсим мешавад:

- Тафаккури таъсирбахши аёнӣ, ки инсон бо ёрии он олами моддиро мешиносад, ашёро меомӯзад, онро «тафаккури амал» низ номидан мумкин аст.
- Тафаккури мушаххас - объективӣ:
- Тафаккури аёнию образнок дар ашхоси эҷодкор, шахсони касбу кори санъаткор хуб инкишоф ёфтааст.
- Тафаккури абстрактӣ-мантиқӣ. Ин намуди тафаккур нисбат ба занон дар мардон беҳтар инкишоф ёфтааст. Инчунин дар байни шахсоне, ки касбашон ба математика, муҳандисӣ, технологияҳои иттилоотӣ алоқаманд аст, хуб ташаккул ёфтааст.

Одамон аксар вақт дар бораи тафаккури интиқодӣ сухан мегӯянд ва инро аз қобилияти дарк кардани иттилоот ва бо таҳлил фаро гирифтани он мефаҳманд. Тафаккури интиқодӣ дар тафовут аз тафаккури ғайриинтиқодӣ қобилияти тағйир додани қарорҳо, ақидаҳо ва хулосаҳои худро вобаста ба иттилооти нави гирифташуда дар бар мегирад.

Инсон бо тафаккури интиқодӣ қодир аст, ки «худ», яъне эътиқод ва андешаҳои қаблии худро зери суол гузорад, нуқтаи назари дигареро қабул ва таҳлил кунад. Мақсад аз ин - ба андешаи оқилона расидан, хулосаи дурусту асоснок баровардан аст. Он ба шахс имконият медиҳад, ки инкишоф ёбад, мустақилона ҷустуҷӯ кунад. Аз ин рӯ, шахси дорои тафаккури интиқодӣ дар

айни замон мавқеи баландтарро ишғол мекунад ва аз нигоҳи рушд дурнамои хубтарро соҳиб аст. Замони муосир барои ин гуна шахсият як майдони васеи фаъолиятро фароҳам меорад.

Чаро навгониҳои тафаккури интиқодиро донистан лозим аст?

Шахсе, ки аз нуқтаи назари интиқодӣ андеша карда метавонад, дар фаъолияти касбии худ муваффақтар, аз ҷиҳати иҷтимоӣ самараноктару арзишмандтар ва дар ҳаёти ҳаррӯзааш нисбатан хушбахт аст.

Ба шахси дорои тафаккури интиқодӣ чунин сифат ба монанди суханронии асосноку ҷиддӣ, баёни хуб ва босалиқа; қобилияти мубоҳиса бо далеловарии эътимоднок ва изҳори назар нисбати падида ё воқеияти муқарраршуда; мушоҳидакории баланд, дидани ҷузъиёту тафсилот; таҳлили воқеият ва далелҳо ба таври воқеъбинона; донистани аҳамияти ашё дар ченаки баҳодиҳии аҳамият; қобилияти вокуниши сариваќтӣ; идора карда тавонистани раванд; фаъолияти возеҳ, мураттаб, дорои самара хосанд.

Дар умум, чунин шахс қадре оқилонаву мустақилона мақсаду мароми худ ва инчунин дигаронро амиқтар мефаҳмад. Малакаҳои тафаккури интиқодӣ:

Расми 5. – Малакаҳои тафаккури интиқодӣ

Ҳаминро бояд илова кард, ки файласуфон ва равоншиносон якчанд сифатҳои тафаккури интиқодиро барои онҳое, ки ба афкори объективӣ бештар майл доранд, дар ин самт қобили инкишоф мебошанд, муайян кардаанд:

– мушоҳида - барои муайян кардани носаҳеҳиҳо;
– қобилияти тафсир кардан ба маънои айнан қабул накардани падидаҳо;
– қобилияти баррасӣ намудан бо назардошти гирифтани хусусияти объекти таҳқиқшаванда;
– қобилияти баҳо додан ва хулоса баровардан барои ташаккул додани фикру ақида.

Имрӯз муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ бояд низоми ягонаи дониш, қобилият, маҳорат, инчунин таҷрибаи фаъолияти мустақилона ва масъулияти шахсии хонандагон, яъне салоҳияти асосӣ, ки сифати муосири муҳтавои таълимро муайян мекунад, ташаккул диҳад.

Таҷрибаи кори педагогии тавсифшуда муҳим аст, зеро он ба равиши низоманд-фаъолиятӣ асос ёфтааст, ки мавҷудияти самтҳои инфиродии таълимӣ, ташаккули омодагӣ ба худшиносӣ ва тарбияро пешбинӣ мекунад. Илова бар ин, дар шароити коҳиши таваҷҷуҳи хонандагон ба азхудкунии фанҳои мактабӣ таълими ба хонанда нигаронидашуда имкон медиҳад, ки аксари дарсҳо барои хонандагон муҳим гарданд, он имконият медиҳад дар рафти дарс қолабҳои анъанавӣ бартараф шаванд.

Хусусиятҳои сатҳи рушди малакаҳои тафаккури интиқодӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ малакаҳои таҳлилӣ ва тафсирӣ, тафаккури мантиқӣ, ҳалли мушкилот ва қабули қарорҳо, кушодагӣ ба таҷрибаи нав ва муоширати муассирро дар бар мегиранд. Инҳо тавассути пурсиш, ҳамкорӣ, мулоҳиза ва таъмини хонандагон бо контексти ҷаҳонии воқеӣ барои омӯзиш таҳия карда мешаванд. Сатҳи рушди хонандагон аз фаҳмиши асосӣ то маҳорати пешрафта, гузаштан аз мутафаккирони нотакрор ба мутафаккирони моҳир иборат аст.

Хонанадгон на танҳо маълумотро қабул мекунанд - онҳо ба он савол медиҳанд, ғояҳоро мепайванданд ва мушкилотро аз ҷиҳатҳои гуногун меомӯзанд. Дар ҷаҳоне, ки мутобиқшавӣ ва фаҳмишро талаб мекунад, рушди малакаҳои тафаккури интиқодӣ дигар ихтиёрӣ нест - ин муҳим аст. Бо вуҷуди ин, барои бисёре аз омӯзгорон, мушкилот на фаҳмидани он ки чаро он муҳим аст, балки донистани он аст, ки чӣ тавр онро таълим додан лозим аст.

Маҳорати тафаккури интиқодӣ на танҳо як маҳоратест, ки дар синф азхуд карда мешавад. Онҳо як роҳи омӯхтани ҷаҳонро бо кунҷковӣ, таваҷҷуҳ ва мантиқ мебошанд. Онҳо ба хонанадгон хусусан хонандагони синфҳои ибтидоӣ кӯмак мекунанд, ки иттилооти ихтилофро дарк кунанд, саволҳои беҳтар диҳанд ва ҷавобҳои огоҳона таҳия кунанд. Ин одатҳо на танҳо барои имтиҳонҳо хубанд - онҳо барои қабули қарорҳои воқеии масъала ва иштирок дар ҷомеа ҳамчун иштирокчиёни оқилона муҳиманд. Мо бояд ҷузъҳои асосии онро омӯзем, стратегияҳои амалии таълими онро дар байни фанҳо баррасӣ кунем ва дида бароем, ки чӣ гуна мактабҳо метавонанд рушди онро бо мурури замон арзёбӣ ва дастгирӣ мекунад. Аз ин рӯ тафаккури интиқодӣ як раванди сохторӣ ва оқилонаест, ки ба хонанда имкон медиҳад, ки ғояҳоро ба ҳам пайваст намуда, далелҳоро арзёбӣ ва қарорҳои асоснок ва объективӣ ба даст оварад. Он на танҳо фаҳмиши сатҳӣ, балки инчунин таҳлили дақиқи иттилоот ва ҳалли муамморо барои қабули қарорҳои асоснок талаб мекунад. Қайд намуд, ки он ба хонанда кӯмак мекунад, ки хатогиҳоро дар мулоҳиза эътироф намояд, пиндоштҳоро зери шубҳа гузорад ва аз норасоиҳои маърифатии худ огоҳ гардад. Ин маҳорати инъикоскунанда дар бисёр соҳаҳо муҳим аст, зеро он қабули қарорҳои ахлоқӣ, огоҳона ва қобилияти тавлиди ҳалли муассир ба ғояҳои мураккабро дастгирӣ мекунад.

Дар ниҳоят, тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ на танҳо як маҳорат аст; ин раванди маърифати интизомӣ мебошад. Он ба хонандагон имкон медиҳад, ки мушкилоти мураккабро андеша намояд, дар муҳокимаҳои пурмазмун иштирок намуда, бо возеҳи, эътимод ва ахлоқ ҷавобгӯ бошад.

Ташаккул ва рушди тафаккури интиқодии хонандагон яке аз вазифаҳои таъхирнопазир ва аввалиндарача дар марҳалаи ҳозираи инкишофи назария ва амалияи педагогӣ мебошад, зеро дар раванди таълим масъалаҳои муҳимми дар назди мактаб, азҷумла омодасозии хонандагон ба вазъиятҳои ҳаётии гуногун, узви фаъоли ҷомеаи муосир будан, қобилиятҳои эҷодии хонандагони мактабро инкишоф додан ҳаллу фасли худро меёбанд.

Омӯзгор бо истифода аз унсурҳои технологияи рушди тафаккури интиқодӣ метавонад ба фаъолияти маърифатии хонандагон ҳангоми таълими фанни забони модарӣ суръат бахшад ва самаранокии дарсро ба сатҳи зарурӣ расонад.

Дар марҳилаи имрузаи рушди маориф омузгор метавонад техноло-гияҳои таълимро интихоб намояд, ки барои ноил шудан ба мақсадҳои таълим самаранок мебошанд. Ҳама гуна технология дорои воситаҳое мебошад, ки фаъолияти хонандагонро фаъол мегардонад, ин воситаҳо ғояҳои асосӣ ва заминаи самаранокии натиҷаро ташкил медиҳанд. Ба чунин технологияҳо технологияи рушди тафаккури интиқодӣ низ дохил мешавад. Мақсади асосии истифодаи технологияи ташаккули тафаккури интиқодӣ дар синф - ин дониши босифат аст, ки ба хонандагон аввал бо маводи таълимӣ ва баъдан бо дигар манбаъҳои иттилоотӣ мустақилона ва пурмазмун кор карданро омӯзонад.

Дониши омӯхтаи хонандагон, малакаву маҳорати азхудшуда берун аз доираи фаъолияти мактаб, дар ҳаёти воқеӣ, дар вазъиятҳои гуногун заруранд, дар қабули қарорҳо, кор бо маводу иттилоот, таҳлилу баррасӣ ба таври мутобиқ ва вобаста ба ҳолат истифода шуда метавонанд.

Бо мақсади муайян кардани сатҳи дониш оид ба «Мафҳуми тафаккури интиқодӣ ва хусусияти он », истифодаи онҳо дар раванди таълим васати 60 нафар омӯзгорони синфҳои ибтидоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии рақамҳои 6, 9, 22, 24 ва гимназияи «Ганҷ» - и шаҳри Хуҷанд, рақамҳои 29, 49-уми ноҳияи Бобоҷон Ғафуров, рақамҳои 16, 23-юми ноҳияи Ҷаббор

Расулови вилояти Суғд пурсиш гузаронида шуд (саволҳои пурсишнома дар замимаи 1 нишон дода шудааст.)

Пурсишнома чунин масъалаҳоро дар бар мегирифт:

а) муайян кардани шароити педагогии тафаккури интиқодӣ;

б) муайян кардани роҳҳо ва рушди технологияи тафаккури интиқодӣ;

в) исботи муҳиммияти истифодаи усул ва технологияи тафаккури интиқодӣ аз усули анъанавии таълим;

г) равшанӣ андохтан ба омили фаъолкунандае, ки барои рушди минбаъдаи тафаккури интиқодӣ мусоидат мекунад;

д) муайян намудани шаклу воситаҳои асосии инкишоф додани тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ.

Посух ба саволҳои омӯзгорон чунин буд:

1) Мушоҳида карда мешавад, ки дар атрофи мафҳуми «тафаккури интиқодӣ» фикрҳои гуногун изҳор шуданд, ки як ҷониб ин мафҳумро таҷассумкунандаи як падидаи инкорӣ, мухолиф, муқобил медонанд, дигар гурӯҳ онро дар зумраи мафҳумҳои дигари бо вожаи «тафаккур» вобастабуда, яъне тафаккури таҳлилӣ, тафаккури мантиқӣ, тафаккури эҷодӣ ва ғ. баррасӣ менамоянд. Таваҷҷуҳ ба тафаккури интиқодӣ ва шавқу ҳаваси зиёд нисбат ба рушди малакаҳои тафаккури сатҳи олӣ дар хонандагони тамоми муассисаҳои таълимӣ боиси эҷоди равишҳои мухталиф дар таълими тафаккури интиқодӣ гардидааст *(аз 60 нафар 64% дуруст ҷавоб додаанд ва 36% тасаввуроте надоштанд).*

2) Фаъолияти маърифатӣ дар дидактика дар шакли маҷмуи амалиёти зерин пешниҳод карда мешавад: шавқ – ирода – таваҷҷуҳ – тафаккур – ҷустуҷӯ, ки унсури ниҳоии он ҷустуҷӯйи хонандагон барои азхудкунии дониш мебошад. Фаъолияти маърифатӣ дар хатти тафаккур - ҷустуҷӯи коркарди воситаҳои мушаххаси методиро тақозо мекунад, ки ба ташаккули усулҳои фаъолияти равонии хонандагон нигаронида шудааст *(аз 60 нафар 67,5% дуруст ҷавоб додаанд ва 33,5% фикр надоранд).*

3) Таҳкурсии асосӣ «Даъват» – дарки мазмун – инъикос, ки се марҳилаи раванди ягонаи ҳаракати омӯзгор ва шогирдони ӯро аз мақсади гузошташуда

то натиҷаи таълимро барои азхудкунии мавзуи нав, ҳатто тамоми курси мактабӣ инъикос менамояд, ки дар ҷамъбаст вазифаи технология иҷро карда шуда, хонандагон тавассути саволҳо, тахминҳо барои худ ҳадафҳои мушаххаси муҳимро барои омӯзиши маводи нав таҳия мекунанд. *(аз 60 нафар 52,5% дуруст ҷавоб додаанд ва 47,5% фикр надоранд).*

4) Муҳимтар аз ҳама, фароҳам овардани шароит барои хонандагон, муайян кардани ҳадафҳои таълимӣ, кумак расонидан ба онҳо дар муайян кардани роҳи расидан ба он тавассути стратегияҳо, усулҳои гуногун дар роҳи интихобшуда мебошад. Барои ҳар як фанни таълимӣ (забони модарӣ, табиатшиносӣ ва математика) маҷмуи усулҳои мушаххасро истифода бурдан мумкин аст ва тавре ки таҷрибаи даҳсола нишон медиҳад, дар ягон фанни таълимӣ ягон мавзӯи таълимие мавҷуд нест, ки дар он истифодаи технология имконнопазир бошад *(60 нафар 46% ҷавоби дуруст додаанд ва 54% фикр надоранд).*

5) Тафаккур дар он маврид интиқодӣ мешавад, ки ба худ хусусиятҳои фардӣ гирад, инсон озодона фикр кунад ва ҳатто масъалаҳои душворро мустақилона иҷро намояд *(аз 60 нафар 44% ҷавоби дуруст доданд ва 56% фикр надоранд).*

6) Тафаккури эҷодӣ ин қобилияти дарк кардани олами атроф ба таври фавқулодда ва тавлиди ақидаҳои нави аслӣ мебошад. Рушди тафаккури эҷодӣ чунин фаъолиятро дар назар дорад, ки шахс аз муқаррароту нуктаҳои маъмулӣ дур мешавад, ба анъанаҳо бо назари интиқод менигарад ва дар зеҳни ӯ нақшаи наву роҳҳои ҷадиди ноил шудан ба мақсаду вазифаҳо, баррасӣ ва ҳалли муаммоҳо аз мавқеи ғайримаъмулӣ таҳия мегардад, ӯ метавонад дар ин масир аз навовариҳои гуногун истифода намояд *(аз 60 нафар 57% ҷавоби дуруст доданд ва 43% фикр надоранд).*

7) Тафаккури интиқодӣ дар таҳкурсии андешаронии асоснок, таҳлил намудан, ҷамъбаст кардан ва баҳо додан ба маводу иттилооти ҷамъоваришуда мебошад ва ҳамаи ин дар сурати соҳиб будан ба дониш, малакаҳо ва маҳорат, муоширати судманд ба даст меояд.

Истифодаи бомуваффақияти раванди ташаккули тафаккури интиқодӣ ба фаъолияти шахс кумак расонида, такмил медиҳад, пешгӯйиро инкишоф медиҳад *(аз 60 нафар 56% дуруст ҷавоб додаанд ва 44% фикр надоранд).*

8) Усулҳои таълим бояд барои ташаккули тафаккури интиқодӣ низ мушаххас бошанд. Усулҳои аз ҳама самаранок чунинанд: ҷустуҷӯйи муаммовӣ – рефлексивӣ, маърифатӣ - муколамавӣ. Шаклҳо ва воситаҳои рушди тафаккури интиқодӣ: ҷамъоварии маълумот, таҳлили матн, муқоисаи нуқтаи назари алтернативӣ, муҳокимаи дастаҷамъӣ, мубоҳисаҳо *(аз 60 нафар 51% ҷавоби дуруст доданд ва 49% фикр надоранд).*

Ҷадвали 3

Натиҷаи ҷавобҳо роҷеъ ба моҳияти тафаккури интиқодӣ

рақами савол	Ҷавоби дуруст дод %	Ҷавоби нодуруст дод
1	*64%*	*36%*
2	*67,5%*	*33,5%*
3	*52,5%*	*47,5%*
4	*46%*	*54%*
5	*44%*	*56%*
6	*57%*	*43%*
7	*56%*	*44%*
8	*51%*	*49%*

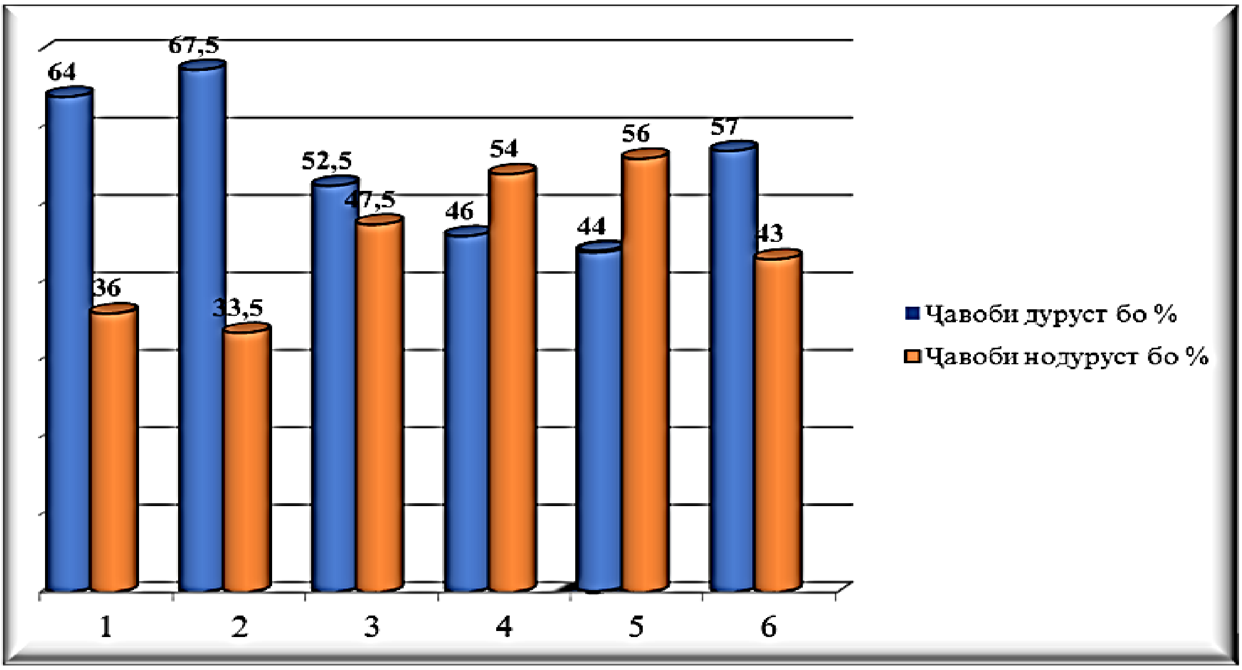

Диаграммаи 1. - Натиҷаи ҷавобҳо роҷеъ ба моҳияти тафаккури интиқодӣ

Аз рӯйи натиҷаи пурсиш метавон хулосаҳои зеринро баровард:

1. Аксари омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ доир ба моҳият ва мазмуни тафаккури интиқодӣ тасаввурот надоранд.
2. Қобилияти рушд додани технологияи тафаккури интиқодиро надоранд .
3. Дар бештари маврид омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ барои ташаккули тафаккури интиқодӣ усулҳои анъанавии якрангии таълимро истифода мебаранд.
4. Дар интихоб ва истифодаи шаклу воситаҳои махсуси инкишофи тафаккури интиқодӣ дигарон низ душворӣ мекашанд.

Бо истифода аз ин усулҳо омӯзгор дар раванди дарси забони модарӣ имкон пайдо мекунад, ки натиҷаи хеле хуб ба даст орад, зеро манбаъҳои гуногуни иттилоот истифода мешаванд, навъҳои гуногуни хотира ва идрок ташаккул меёбанд. Шарти муҳимми омӯзиш - ин инкишоф додани тафаккури интиқодии кӯдак аст, ки бояд бемаҳдуд бошад, тавассути фаъолият ва воситаҳои педагогии хусусиятҳои синнусолӣ амалӣ карда шавад ва муносибати тафриқавии таълим ба назар гирифта шавад.

Дар ташаккул додани тафаккури интиқодӣ дар хонандагон нақши омӯзгорон хеле калон аст, зеро ки маҳз онҳо ба мустақилона ҳал кардани мушкилот, фароҳам овардани имконияти нав, ҷустуҷӯйи иттилооти зарурӣ хонандагонро ташвиқ менамоянд. Шахсоне ки бештар ба ҳалли муаммоҳо сарукор доштанд, нисбат ба онҳое, ки бо ин масъала таълим нагирифтаанд, дорои сатҳи баланди маърифатнокӣ буда, муамморо ба зудӣ ҳал мекунанд.

Тафаккури диалектикӣ шакли махсуси тафаккур мебошад, ки он имкон медиҳад, ки дар зиддияти воқеият, робитаҳои табиат, ҷомеа ва худи шахс ошкор карда шавад, ки ба қонунҳо ва категорияҳои омӯхташудаи диалектика ягонагӣ ва мубориза и зиддият, гузариш аз миқдор ба сифат, инкори инкор, сабабу натиҷа, моҳият ва падида, тавассути таҷриба, маҳорат ва қобилияти тафаккури диалектикӣ асос меёбад. Дар сохтори омӯзиши тафаккури диалектикӣ се самтро ҷудо кардан мумкин аст: якум, омӯхтани қувваҳои пешбарандаи раванди таълим, ки дар инкишофи тафаккури интиқодии

зиддияти диалектикӣ мавқеи муҳим дорад. Самти дуюм бо мундариҷаи махсусе вобаста аст, ки ба талаботи муносибати таърихӣ ба падидаҳо ва омӯзиши ҳамаҷонибаи онҳо иртибот дорад. Сеюм, тафаккури интиқодӣ роҳҳои онро меҷӯяд.

Дар зер мо нақшаву сохтор ва вазифаҳои тафаккури интиқодиро дар раванди таълим дар шакли тасвир пешниҳод менамоем (амсилаи 2).

Амсилаи 2. - Принсипҳо, сохтор ва вазифаҳои тафаккури интиқодӣ дар раванди таълим

Хулосаи боби якум

Хонанда дар раванди фаъолияти маърифатӣ ашёву ҳодисаро дарк мекунад, доир ба онҳо ақидаҳоро мушаххас намуда, бо афкори қаблӣ онҳоро мувофиқ мегардонад, ҷиҳатҳои муҳимми ашёи омӯхташавандаро нишон медиҳад ва дар байни онҳо робитаро муқаррар менамояд. Фаъолияти тарбиявӣ ва маърифатӣ на танҳо бо чаҳорчӯбаи таълим маҳдуд карда мешавад, балки дар навбати худ, вазифаҳои мушкили фаъолияти маърифатиро низ ба миён меоварад.

Комёбӣ ва дастовардҳои назаррас дар таълим аз он омил вобаста аст, ки то кадом андоза омӯзгор метавонад фаъолияти маърифатии хонандагонро дуруст дарк ва баҳо дода тавонад, дар синф муҳити эҷодкорӣ, эҳсоси масъулиятшиносии ҳама иштирокчиёни раванди таълим, таваҷҷуҳ ба вежагиҳову хислатҳои инфиродии ҳар як хонанда ба роҳ монда тавонад. Барои омӯзгор муайян намудани сатҳи фаъолнокии маърифатии хонандагон ва вежагиҳои тафаккури интиқодии хонандагон басо муҳим аст. Дар рафти фаъолияти маърифати ҳаҷми дониш аз дониши дар раванди таълим азхудшуда бештар аст ва ин барои рушди салоҳиятҳои шахс мусоидат мекунад. Барои омӯхтани фаъолияти маърифатии хонандагони синфҳои ибтидоӣ мо пурсишномаро барои омӯзгорон таҳия намудем ва барои муҳокима пешниҳод мекунем.

Таҳлили адабиёти психологӣ, педагогӣ, методӣ нишон медиҳад, ки инкишофи тафаккури интиқодӣ, аз худ кардани қонунҳо ва қоидаҳои мантиқ тамоми раванди таълимро фаро гирифтааст. Намуди гуногуни ташаккули фаъолияти маърифатии хонандагони синфҳои ибтидоиро дар раванди таълим таҳлил намуда, ба хулосае омадем, ки бо интихоби дурусти усул ва шаклҳои таълим фаъолияти маърифатии хонандагон инкишоф меёбад. Дар баробари ин, дар раванди таълим ташаккули тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ нақши муҳим мебозад.

Мундариҷаи тафаккури интиқодӣ як мундариҷаи махсус аст, ки рафтор, нуқтаи назар ва хулосаи хонандаро оид ба ғояҳо ва иттилоот, муҳит ва

падидаҳо, воқеият ва ҳаёт фикри мухолиф ё каме дигаргунро изҳор кунад. Ин нуқтаи ибтидоии рушди тафаккури интиқодӣ мебошад. Қобили зикр аст, ки масъалаи тафаккури интиқодӣ аз ҷониби файласуфон, педагогон, равоншиносон ва волидон омӯхта шудааст. Дар ҳалли ин масъала маҳз омӯзгор мавқеи калонро мебозад.

Мо оид ба назарияи тафаккури интиқодии хонандагони хурдсол кор карда, таҳлили таърихӣ, мантиқии масъала ва адабиёти психологию педагогиро омӯхта, моҳият, сохтор, мафҳумҳои асосии тафаккури интиқодиро баррасӣ кардем. Хусусиятҳои шароити педагогӣ ва тафаккури интиқодӣ дар синфи ибтидоӣ ошкор шуда, назарияи тафаккури интиқодии хонандагони хурдсолро дар фаъолияти таълимӣ омӯхта, таҷрибаи омӯзгоронро таҳлил намуда, андешаҳои гуногунро оид ба ин масъала дар осори илмӣ-тадқиқотӣ ҷамъбаст намудем.

Дар фарҷоми таҳқиқи асосҳои назариявӣ, мундариҷа, мавқеъ, ҷиҳатҳои методологии рушди тафаккури интиқодӣ ва раванди тафаккури интиқодӣ дар фаъолияти маърифатии хонандагони синфҳои ибтидоӣ ба вуҷуд омад.

БОБИ II. ТЕХНОЛОГИЯИ ПЕДАГОГИИ ТАШАККУЛИ ТАФАККУРИ ИНТИҚОДИИ ХОНАНДАГОНИ СИНФҲОИ ИБТИДОӢ ВА ШАРОИТҲОИ ТАТБИҚИ ОН ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМ

2.1. Шароитҳои педагогии истифодаи технологияҳои таълимӣ дар рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ

Шароити педагогӣ ҳолатҳои раванди таълим, ки натиҷаи интихоби мақсаднок, тарҳрезӣ ва татбиқи унсурҳои мундариҷа, усулҳо ва шаклҳои ташкилии таълим барои ноил шудан ба ҳадафҳои мушаххаси дидактикӣ мебошад. Шароити ташкиливу педагогӣ дар раванди таълим таваҷҷуҳ ба тафаккури интиқодӣ ва таваҷҷуҳи афзоянда ба ташаккули малакаҳои тафаккури сатҳи олӣ дар хонандагон дар ҳама зинаҳои таҳсил боиси таҳияи равишҳои гуногуни таълими тафаккури интиқодӣ гардид. Яке аз равишҳо ба рушди технологияҳои махсус дар тафаккури интиқодӣ таъкид мекунад. Равиши дуюм ба фанҳои мушаххаси таълимӣ барои баланд бардоштани қобилияти тафаккури интиқодии хонандагон нигаронида шудааст. Маҷаллаҳои тахассусӣ барои ҳар як фан бо пешниҳоди мавзуъҳо ва мақолаҳои таълимӣ малакаҳои тафаккури интиқодӣ дар соҳаи мушаххасро такмил медиҳанд. Равишҳои дигар барномаҳо ва амсилаҳои мушаххасро пешниҳод намекунанд. Онҳо таъкид мекунанд, ки маҳорати тафаккур дар таҷрибаи ҳаррӯзаи хонандагон ва фаъолияте, ки онҳо дар дарсҳои гуногун анҷом медиҳанд, ташаккул меёбанд. Бо вуҷуди ин, таваҷҷуҳи асосии онҳо ба муҳити муносиби тафаккури интиқодӣ, аз ҷумла пешниҳоди муаммо ва саволҳои муаммо, таҳқиқи амиқи мавзуъҳо ва таъкид ба далелҳо ва далелҳо барои дастгирии изҳороти шифоҳӣва хаттӣ мебошад. Тафаккури интиқодӣ дар омӯзиш асос ёфтааст.

Дар бораи баъзе шароитҳои педагогии қаблан муайяншуда барои инкишоф дар амалияи омӯзгор муфассалтар таваққуф мекунем:

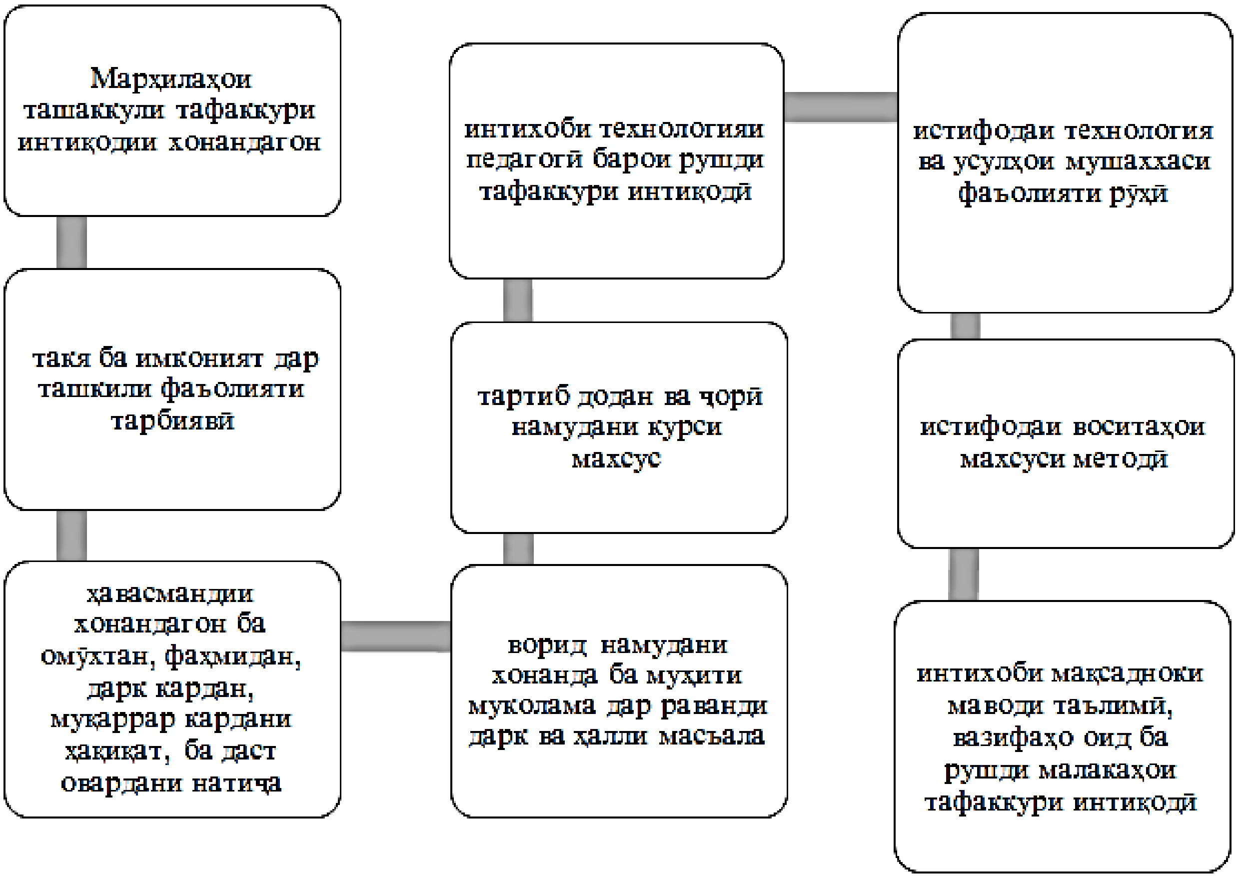

Расми 6. - Марҳилаҳои ташаккули тафаккури интиқодии хонандагон

Тавре ки мебинем, маълумоти дар боло зикршуда шароити педагогии рушди тафаккури интиқодии хонандагонро дар марҳилаи ҷорӣ муайян карда, барои ташаккулёбии салоҳияти омӯзгор ва муҳити самараноки таълимӣ, заминаҳои раванди таълим барои хонандагони синфҳои ибтидоӣ омода мекунад.

Шароити психологӣ-педагогӣ дар раванди фаъолияти таълимӣ бо истифода аз васоити интерактивӣ амалӣ мешавад, ки он моҳияти инфиродӣ, гурӯҳ ва иттилоотиро дорад, тавассути равиши ба шахсият нигаронидашуда ба роҳ монда мешавад. Ин равиш эҳтиёҷоти маърифатии хонандагон, таъмини фазои мусоиди таълиму тарбия, ҳамкории самараноку созандаи байни субъектҳои таълим, инкишофи қобилиятҳои шахсият барои рушди тафаккури интиқодӣ, инкишофи худшиносӣ ва худомӯзии хонандагони синфҳои ибтидоиро дар бар мегирад.

Ҳамзамон, барои таълим, тарбия ва инкишофи тафаккури интиқодии хонандагон таснифоти шартҳои педагогиро риоя кардан лозим аст, ки аз: *шартҳои ташкилию педагогӣ, психологию педагогӣ ва дидактикӣ* иборатанд.

Ҳамин тариқ, тарбияи рушди интиқодӣ яке аз ҷузъҳои таркибии таҳсилоти муосир буда, омили асосии ошкор ва бартарафкунии камбудиву норасоиҳо мебошад. Ташаккули тафаккури интиқодӣ дар амал ба шаҳрванд имкон медиҳад, ки мавқеи аслии худро дар ҷомеа пайдо кунад, дар рушди иқтисодиёт ва бехатарии иҷтимоии ҷомеа мусоидат намояд. Ба ҳама зуҳурот аз нигоҳи интиқод нигоҳ кардан омилест, ки мардумро аз иштибоҳ бозмедорад ва ҷомеа низ аз тафаккури интиқодии шаҳрвандон баҳра мебарад.

Аммо бояд зикр кард, ки тафаккури интиқодӣ, яъне истилоҳи «интиқод»-ро набояд мисли истилоҳи «танқид» фаҳмида шавад, зеро он рушди тафаккури инсонӣ ва муаррифии тафаккури инсонӣ буда, ақидаи муқобил бе инъикоси инкишофи минбаъдаи тафаккур аст.

Дар ҷаҳон дигаргуниҳои ҷиддию бебозгашт ба амал омадаанд ва дар оянда дигаргуниҳои зиёде дар назаранд. Дар муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дигаргуниҳои бебозгашту доимӣ ба вуқуъ мепайванданд, ки яке аз муҳимтарин - ворид шудани донишгоҳҳо ба низоми кредитӣ ва муҳити ҷаҳонии таҳсилот мебошад. Ҳамин тариқ, ин амалҳо дар назди омӯзгорон вазифаҳои нав, масъулиятҳои гуногуни эҷодкорию навовариро мегузоранд. Яке аз навгониҳое, ки дар донишгоҳҳои кишварҳои узви Иттиҳоди Аврупо дар давраи охир ҷараён доштанд, ин истифодаи усули ташаккули тафаккури интиқодӣ дар раванди таълими илмҳои гуногун мебошад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистони соҳибистиқлол омӯзгорони пешқадам ҳам дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва ҳам дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ аз ин усул истифода мебаранд.

Тафаккури интиқодиро чӣ гуна бояд фаҳмид? Он дар раванди таълим чӣ гуна истифода мешавад? Ба ин гуна саволҳо ҷавоби мушаххас додан хеле душвор аст, зеро аз як тараф, ин мафҳуми хеле васеъ бошад, аз тарафи дигар, муносибати хоси универсалиро талаб мекунад.

Пеш аз гузаштан ба шарҳи мафҳум мо якчанд шаклҳои фаъолияти зеҳниро дида мебароем, ки онҳоро тафаккури интиқодӣ номидан мумкин нест. Мо чунин мешуморем, ки азёдкунӣ тафаккури интиқодӣ набуда, балки азёдкунӣ яке аз ҷанбаҳои муҳимтарини тафаккур аст, ки бидуни он раванди таълимро тасаввур кардан ғайриимкон аст. Аммо аслан онро тафаккури интиқодӣ номидан хатост. Хотираи компютер аз хотираи ҳар як инсон бештар аст, вале қобилияти дар хотир нигоҳ доштан ё нигоҳдории иттилоот тафаккури интиқодӣ нест.

Шакли дуюми тафаккури ғайриинтиқодӣ, ки бе он ҷараёни таълимро тасаввур кардан имконнопазир аст, бо дарки ғояҳои душвор алоқаманд аст. Дар дарсҳои табиатшиносӣ, математика, забони модарӣ ва хониш дар раванди таълими дигар фанҳо низ хонандагон бояд аз тафаккури мантиқӣ-интиқодии худ истифода баранд, то ки нутқи омӯзгор ва маводи дар китоби дарсӣ пешниҳодшударо дарк намоянд. Фаҳмидани ин яке аз унсурҳои муҳимми тафаккур аст, алалхусус агар фаҳмиши маводи пешниҳодшуда душвор бошад.

Баъзе омӯзгорон бар он ақидаанд, ки фаҳмиши дақиқ тафаккури интиқодӣ аст, зеро хонандагон ақидаҳои дигаронро бо афкори шахсии худ муқоиса мекунанд. Ҳамин тариқ, вақте ки шахс дар сари ақидаи дигар корбарӣ мекунад, тафаккури шахсии ӯ дар марҳилаи аввал ғайрифаъол аст, зеро мо танҳо он чизеро, ки шахси дигар то ҳол офаридааст, қабул мекунем. Тафаккури интиқодӣ вақте ба вуҷуд меояд, ки ғояи навомӯхта арзёбӣ ва таҳияю истифода мешавад. Дар хотир доштани далелҳо, дарки ғояҳо ва қобилияти таҳлилии онҳо шарти зарурии гузариш ба тафаккури интиқодӣ мебошад.

Шакли сеюм тафаккури ғайриинтиқодӣ, эҷодӣ ё интуитивӣ мебошад. Майнаи сари варзишгар, рассом вазифаи хеле мураккаберо иҷро мекунад, ки худашон эҳсос намекунанд ва намебинанд. Тафаккури интиқодӣ дар чунин вазъият чӣ гуна бояд шарҳ дода шавад? Якчанд шарҳи ин мафҳумро қиёс мекунем.

Тафаккури интиқодӣ тафаккури мустақил аст. Вақте ки машғулият дар асоси тафаккури интиқодӣ мегузарад, ҳар як шахс новобаста аз дигарон андешаи худро баён мекунад. Тафаккур он замон интиқодӣ мегардад, ки он хусусияти фардӣ дошта бошад, инсон озодона фикр кунад ва ҳатто масъалаҳои душворро мустақилона ҳал намояд. Истифодаи бомуваффақияти раванди ташаккули тафаккури интиқодӣ (ТТИ) ба фаъолияти шахс кумак карда, онро такмилу пешгӯйӣ ва инкишоф медиҳад. Самтҳои асосии тафаккури интиқодӣ дар ҷадвали зер нишон дода мешаванд:

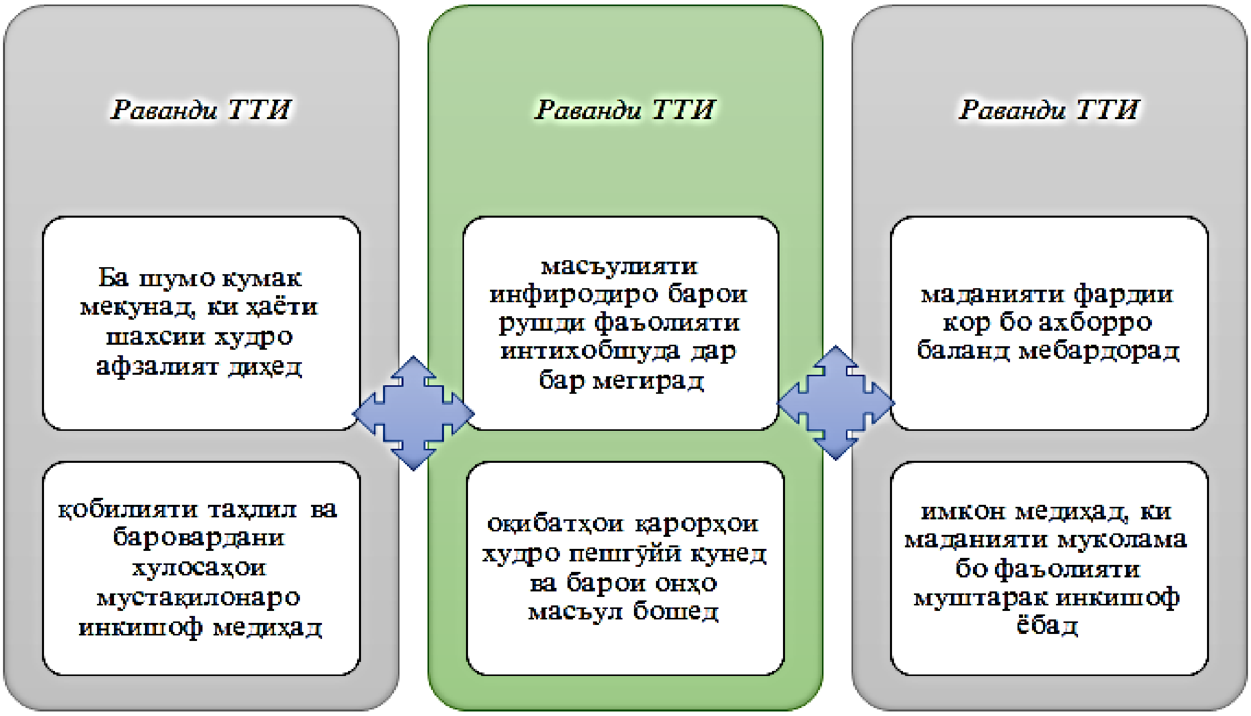

Расми 7. - Самтҳои асосии равандҳои тафаккури интиқодӣ

Ҳавасманд кардани хонанда ба фаъолияти маърифатӣ, дарёфти роҳу усулҳо барои ба ҳадаф расидан дар соҳаи иттилоот ва коммуникатсия ниҳоят душвор аст. Ин аз он сабаб рӯй медиҳад, ки хонандагони хурдсол аксар вақт дар дарки маводи таълимии ҳамаи фанҳои мактабӣ ба мушкилоти ҷиддӣ дучор мешаванд. Ин бо омили сатҳи ибтидоии ташаккули тафаккури интиқодӣ вобаста карда мешавад, ки ҳоло барои қабули маълумоту иттилоот ба таври кофӣ омода нест. Ба ғайр аз фаъолияти такрористеҳсолкунӣ боз як намуди фаъолият, яъне фаъолияти муштарак ё эҷодӣ вуҷуд дорад.

Тафаккури интиқодии хонандагон ин қобилияти воқеъбинона баҳо додани шахс ба афкори худ ва дигарон, бодиққат ва ҳаматарафа санҷидани

ҳамаи таклифу хулосаҳои пешниҳодшуда мебошад. Тафаккури интиқодӣ, яъне эҷодкорӣ ба шахс дар муайян кардани афзалияти худ дар ҳаёти шахсиву касбӣ кумак мекунад, масъулияти шахсро тарбия мекунад, фарҳанги ӯро дар кор бо иттилоот ба сатҳи нав мебарад, қобилияти таҳлилу тасниф, хулосабарорӣ ва ҷамъбаст, пешгӯии оқибатҳои кор ва қарорҳои қабулшуда инкишоф медиҳад, ки дар натиҷаи ин фарҳанги муколама инкишоф ёбад. Ин омилҳо аҳаммияти мавзуи интихобшудаи кори тахассусиро муайян мекунанд.

Низоми муосири таълимӣ бояд на танҳо қобилияти дарк кардани иттилоотро таъмин кунад, балки тарзи қабул, кор кардан, татбиқи он дар ҳолатҳои мушаххаси ҳаёт ва шарҳ додани ин маълумотро омӯзад. Ин аст, ки дониши нав дар асоси он чизе, ки аллакай мавҷуд аст, ба вуҷуд меояд.

Муҳим аст, ки хонанда муносибати шахсии худро нисбати далелҳо, муаммо ташаккул дода тавонад, ба гуфтору афкори дигарон гӯш андохта тавонад, ҳалли муштараки мушкилотро пайдо намояд. Мақсади ин технологияи таълимӣ (мувофиқи ғояи таҳиякунандгони он) ташаккул додани малакаҳои зеҳнии хонандагон, ки на танҳо дар таҳсил, балки дар ҳаёти ҳаррӯза заруранд (қобилияти қабули қарорҳои асоснок. кор бо иттилоот, таҳлили ҷанбаҳои гуногуни падидаҳо ва ғайра) мебошад.

Технологияи инкишофи тафаккури интиқодӣ, гуногунии усулҳои он ба мо имкон медиҳад, ки ин хусусияти аз худкунии иттилоотро ба назар гирем. Бо тағйир додани усулҳои пешниҳодшуда омӯзгор метавонад ба мақсади дилхоҳ ноил гардад. Дар баробари ин дар хонандагон малакаҳои кори мустақилона бо иттилоот ташаккул меёбад.

Тафаккури интиқодӣ дар заминаи илми педагогӣ ташаккули қобилияти зеҳнии зеринро пешбинӣ мекунад:

– қобилияти кор бо иттилоот: ҷамъоварии иттилоот, «хониши фаъол», таҳлили сифати иттилоот;

– ба назар гирифтани (вазифаи таълимӣ, муаммо) на ҷанбаҳои алоҳида, балки вазъият дар маҷмӯъ;

– муайян кардани муаммо, муайян кардани сабаб ва оқибатҳои он, баровардани хулосаҳои мантиқӣ;

– ташаккули мавқеи худ оид ба муаммои омӯхташаванда, қобилияти дарёфти роҳҳои дигар, қобилияти тағйир додани афкор вобаста ба чизи аён ва ғайра.

Тибқи осори педагогон ва равоншиносони муосир тафаккури интиқодӣ ҳамчун тафаккури «оқилона, рефлексивӣ» муайян карда мешавад, ки ба кас имкон медиҳад, ки ба таври воқеъбинона андеша кунад, мувофиқи ақли солим аз рӯйи мантиқ амал кунад, имкон медиҳад, ки ба чизҳои аз дидгоҳи гуногун нигоҳ карда, аз таассуб даст кашад ва ба имконияти нави ҳалли мушкилот назар андозад. Барои муайян кардани тафаккури интиқодӣ мо метавонем аз таксономияи Б. Блум, ки дар доираи маорифи муосир хеле маъмул аст, истифода барем: тафаккури интиқодӣ рушди тафаккури сатҳи баланд, тафаккур дар сатҳи таҳлил, синтез ва арзёбӣ мебошад.

Низоми муосири таълим барои инкишоф додани қобилияти дарки возеҳу саҳеҳи иттилоот тамоми шароитро фароҳам овардааст ва якҷоя бо ин омӯзонидани қабули иттилоот, коркард, татбиқ ва тафсири он имкон дорад. Таҳкурсии ҳамаи ин амалҳо заминаи мавҷудбудаи донишҳо мебошад. Хонанда имкон пайдо мекунад, ки донишро на дар ҷанбаи такрористеҳсол, инъикоси он дар фаъолияти минбаъда, балки имкони васеъ намудан, истифода кардани онро дар ҳолату мавридҳои гуногуни ҳаётӣ ба даст орад.

Муҳим аст, ки муносибати шахсии худ нисбати далелҳову мушкилот ташаккул дода шавад, далелу ваҷҳҳои дигаронро гӯш кардан, роҳҳои якҷояи ҳалли мушкилотро пайдо карда шаванд. Донише, ки хонанда бо заҳмату амали худ ба даст овардааст ва бидуни тарс бо дигарон мубодила карда метавонад, арзиши баландтарро соҳиб аст.

Технологияи рушди тафаккури интиқодӣ, гуногунии усулҳои он ба мо имкон медиҳад, ки ин хусусияти азхудкунии иттилоотро ба назар гирем. Технологияи мазкур дар назар дорад, ки хонанда ба матн бошуурона, оқилона муносибат кунад, нуқтаҳои дигарро оиди муаммои гузошташударо

оромона қабул кунад, бодиққат омӯзад ва натиҷаи ин амалҳо тавлиди дониши нав, худшиносӣ ва худмуайянкунӣ дар раванди таълим мебошад.

Оид ба сохтори технологияи таҳияшуда онро гуфтан зарур аст, ки пайдарҳамии хониш ва навиштор пайдарҳамии мантиқӣ аст ва бо марҳилаҳои фаъолияти маърифатии хонанда мувофиқат мекунад, аз ҷумла:

- Марҳилаи озмоиш, ки ташхиси дониш оид ба мавзуъ, таваҷҷӯҳ ба гирифтани маводи нав, ҳадафгузории шахсӣ оиди мавзӯӣ дарсиро дар бар мегирад;
- Марҳилаи дарк, ки ба низом даровардани дониши нав, тасҳеҳи ҳадафҳои таълимиро дар назар дорад;
- Марҳилаи мулоҳиза, ки дар инъикос, дарки аҳамияти сохтори ақидаҳои ибтидоӣ ва ташаккули донишҳои нав, гузоштани мақсадҳои нави таълимӣ амалӣ мешавад.

Ҳар як марҳила ба ин ё он намуди фаъолият мувофиқат мекунад:

1. Истифодаи навъҳои гуногуни саволҳо (саволҳоро омӯзгор, хонанда ё гурӯҳи хонандагон метавонанд таҳия кунанд);
2. Ҳалли як қатор вазифаҳои амалӣ;
3. Дар марҳилаи фаҳмиш – кор бо иттилооти нав (асосноккунии матни таълимӣ);
4. Истифодаи як зумра усулу методҳо барои ташаккули тафаккури интиқодии хонандагон дар давраи муайяни дарс;
5. Дар раванди дарс аз фаъолияти фардӣ, кор дар ҷуфтҳо, гурӯҳҳои хонандагон истифода бурдан ба мақсад мувофиқ аст. Вақте ки бо дигарон баҳс ба вуҷуд меояд, муҳокима дар авф аст, мубодилаи афкор сурат мегирад, хонандагон мавқеи шахсии худро амиқтар мешиносанд. Дар ин маврид вобаста ба сатҳи рушд ва ниёзи хонандагон интихоби фаъолиятҳои гурӯҳӣ ва фардӣ (хаттӣ, ҳамкорӣ, ҳамсозӣ, муколама) интихоб ва истифода бурда мешавад;
6. Дар ҳар як марҳила ба хонанда имконият додан лозим аст, ки ба кори худ баҳо диҳад ва инро дар варақаи баҳодиҳӣ қайд кунад.

Технология як низоми ҷудонашавандаест, ки малакаҳои кор бо матнро ташаккул медиҳад. Хусусиятҳои технология - кор бо иттилоот, хондан ва навиштан аст.

Мақсади асосии технологияи рушди тафаккури интиқодӣ ташаккули қобилияти зеҳнии хонанда буда, ба ӯ имкон медиҳад, ки мустақилона таҳсил кунад. Дар технологияи мазкур риояи се марҳила муҳим аст: даъват, дарки иттилооти нав, инъикос. Роҳи асосии худомӯзии рушди тафаккури интиқодӣ омӯзиши таҳлили шахсӣ, ташаккули маҳорати баланди маърифатӣ мебошад.

Роҳе, ки технологияи мазкур барои пайдошавии он шароит фароҳам овард, дар марҳилаи муайян намудани ҳадафҳо, фаъолияти муштарак, усулҳои пешниҳодшуда ҳамчун амали мутақобилаи таҳлилӣ анҷом дода шавад. Дар ин асно омӯзгор вазифаи назораткунандаро иҷро мекунад, ки фаъолияти хонандагон, инъикоси раванди таълим ва дастовардҳои худи ӯ ва хонандагони синфро нисбат ба натиҷаҳои интизорӣ дар бар мегирад.

Раванди тафаккурро дарки андешаи амалҳои худ, огаҳӣ аз афкор ва амали шахси дигар ташкил медиҳад. Масоил ва муаммоҳое, ки таҳлил мешаванд ва таҷрибаи таҳлили мазкури аз ҷониби хонандагон азхудшуда дар таҳияи усулҳои мустақилона гузоштани вазифаҳо, фарзияҳо ва нақшаҳои баррасӣ ва ҳалли муаммоҳо, меъёрҳои арзёбии натиҷаи ҳосилшуда мебошад.

Дар ин асно ба гуфтаи олим-педагоги машҳур А.Элконин: «Қобилияти худтанзимкунии фаъолияти таълимӣ ва худтанзимкунии хонандагон дар маҷмуъ инкишоф меёбад» [196].

Омӯзгоре, ки ҳадафи омӯхтан ва истифода кардани технологияи рушди тафаккури интиқодии хонандагонро назди худ гузоштааст, ба доираи калони имкониятҳо дастрас мешавад, яъне баҳодиҳии қобилияти маърифатии хонандагон, азхудкунии мундариҷа аз ҷанбаи арзишу мундариҷа, фаъолнокии хонандагонро метавонад ба роҳ монад. Омӯзиш ва татбиқи ин гуна технология дар рушди касбӣ ва маҳорати касбии омӯзгор мусоидат мекунад, дурнамои касбро дар доираи татбиқи ин технология возеҳ месозад.

Технологияи рушди тафаккури интиқодӣ ба таҳлили ботинӣ (рефлексия) асос ёфта, дар айни замон рушди онро таъмин мекунад. Таъмини технологии рефлексияро дар таълим метавон ҳамчун маҷмуи воситаҳо ва усулҳое муайян кард, ки худшиносии амалиёт ва ҳолатҳои субъект, рафтори ӯ, ҳаҷми таҷриба ва истифодаи таҷрибаро дар фаъолияту амалҳои оянда ифода мекунад. Омӯзгор бошад, худро ба мавқеи хонанда гузошта, дар ботинаш чӣ гуна эҳсос шудани вазъияти бавуҷудомада, азхудшавии мундариҷаи маводи таълимиро аз мавқеи хонанда эҳсос менамояд.

Таърифи технологияи мазкур бо аломатҳои зерин вобаста намудан мумкин аст: ташаккули тафаккури интиқодӣ, татбиқи роҳҳо ва усулҳои мухталифи фаъолияти мустақилона, ҳадафгузорӣ, таҳлили натиҷаҳо, ҷамъбаст ва арзёбиро меомӯзонад, инчунин дар доираи он рабоитаҳои байни иштирокчиёни раванди таълим дар шахсияти «омӯзгор-раҳнамо» ва «хонанда-мунаққид» ба роҳ монда мешавад. Муносибати робитаи мутақобила байни «омӯзгор-хонанда» ташкил меёбад.

Сохтор, маслак ва усулҳои технологияи рушди тафаккури интиқодиро бо амсилаи зерин ифода кардан мумкин аст.

Амсилаи 3. – Технологияи инкишофи тафаккури интиқодӣ

Асоси ин амсиларо мантиқи сохтори дарс, пайдарпайӣ ва роҳҳои ба ҳам пайвастани усулҳои мушаххаси технологӣ ташкил мекунанд. Мушоҳидаҳо ва таҷрибаи омӯзгорони синфҳои ибтидоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии рақамҳои 6, 9, 22, 24 ва гимназияи «Ганҷ” – и шаҳри Хуҷанд, рақамҳои 29, 49 – уми ноҳияи Бобоҷон Ғафуров, рақамҳои 16, 23 – юми ноҳияи Ҷаббор Расулови вилояти Суғд нишон медиҳад, ки намунаи истифодаи амсилаи мазкур дар раванди дарс кори саҳлу осон нест. Ин ҳолат омодакунии дарсҳоро бо истифода аз технологияи рушди тафаккури интиқодӣ, харҷи иловагии захираҳои зеҳнӣ ва ҷисмонии омӯзгорро тақозо мекунад.

Омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ дар ҳар як марҳилаи дарс усулҳои муайяни корро истифода мебаранд, ки барои ҷалби хонандагон ба фаъолияти муштарак мусоидат мекунанд.

Дар марҳилаи аввал (водоркунӣ) аз калимаҳои калидӣ истифода намуда, нақл намудан аз рӯйи калимаҳо бо истифодаи воситаҳои графикӣ, ақидаҳои дуруст ва нодуруст, кор бо луғат санҷиш ва овардани намуна сурат мегирад. Маълумоте, ки дар рафти кори якҷоя ба даст оварда шудааст, таҳлил ва муҳокима карда мешавад. Марҳилаи дарк ба тариқи таваҷҷуҳ ба мавзуъ, кор бо маълумоти нав, гузаштан аз марҳилаи сода ба мураккаб сурат мегирад. Ба ин стратегияи «Хондан бо таваққуф», усули «Дарахти интизорӣ» ва ҷустуҷӯи ҷавоб ба саволҳои дар қисми аввали дарс додашуда мусоидат мекунад. Усули «кори дастаӣ» онро дар назар дорад, ки дониши азхудкардаи хонанда танҳо маҳсул ва дарёфти ӯ нест, он барои дигарон ҳам бояд манфиат орад, бинобар ин дар рафти ин гуна кор хонанда аз донишу иттилооти гирифтааш аъзоёни гурӯҳ ё дастаро огоҳ мекунад.

Усули «ҳуҷуми зеҳнӣ» усулҳое мебошад, ки дар байни хонандагон ва муҳассилини мактабҳои зинаҳои дигари таълим хеле маъмул аст, чунки муҳите, ки дар раванди он эҷод мешавад, озод аст. Дар доираи ин усул хонандагон метавонанд ҳама гуна афкорро баён намоянд, ки барои баромадан аз бунбаст, аз муаммо кӯмак мерасонад.

Дар марҳилаи санҷишӣ таъсири эҳсосии маводро ба кӯдакон санҷидан зарур аст. Роҳи аз ҳама мувофиқ сӯҳбат аст.

Дар раванди дарс омӯзгорон бештар ба марҳилаи мулоҳиза ва вазифаи хонагӣ аҳаммияти бештар медиҳанд.

Дар марҳилаи мулоҳизаронӣ на танҳо хулосаҳои мантиқӣ, балки таассурот ва бедории ҳиссиёт низ муҳиманд, ки дар ин раванд усулҳои ҳам шифоҳӣ ва ҳам хаттии мулоҳизаронӣ истифода мешаванд:

- машқи усули «Аз муқобил» – фаъолияти таълимие, яъне муҳокима ба тариқи рефлексия, ки хонандагон даъват карда мешаванд, то супориши зеринро пурра намоянд: Чӣ мешавад, агар...
- машқи усули «Синквейн» (намуна ва маълумот оред).
- супориши фардӣ (намуна оред).

Истифодаи чунин супоришҳо ба хонандагон имкон медиҳад, ки афкори худро равшантар баён кунанд, маводи омӯхтаашонро дар хотир нигоҳ доранд. Дар ҳамаи марҳилаҳои фаъолият ҳам усулҳои фардӣ ва ҳам гурӯҳӣ истифода мешаванд. Дар раванди дарс ҳатман фаъолияти ҳар як хонанда ба инобат гирифта мешавад, шунида мешавад, фикри шахсии хонандагон ба ҳеҷ ваҷҳ интиқод карда намешавад.

Барои баҳодиҳии самаранокии фаъолият чунин меъёрҳо таҳия карда шудаанд:

- рушди тафаккури мантиқӣ;
- рушди тафаккури интиқодӣ;
- татбиқи малакаҳои тафаккури интиқодӣ дар лаҳзаҳои гуногуни зиндагӣ.

Интихоби мақсадноки технологияҳои фаъоли таълим ва муошират, тафаккури баланди истеҳсолӣ, эҷодӣ, мантиқӣ, интиқодӣ, қобилияти ҳалли масъалаҳоро дар омӯзгор инкишоф медиҳад. Тафаккури инсон аз мавҷуд будани ҳаҷми донишҳое, ки аз соҳаҳои гуногун, илмҳо ва фанҳои гуногун гирифта шудаанд, вобастагии зич дорад. Нахустин илме, ки ба тафаккур такон мебахшад, илми мантиқ аст, ки мавҷуд будани он барои рушди

тафаккур муҳим аст. Инкишофи равониву зеҳнии хонанда аз сохта тавонистани равобити мантиқии байни тамоми ҳодисаҳо, падидаҳо ва рӯйдодҳое, ки ба он дар рафти таълим ва тарбия дучор мешавад, алоқаманд аст. Мантиқ дар ташаккул ва рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ нақши калидиро мебозад. Бидуни заминаи мантиқии таҳлил, арзёбӣ ва ҷамъбасти ҳама гуна далел, ваҷҳ, падидаву рӯйдод, тамоюлу ташаккул ғайриимкон аст.

Барои рушди тафаккури интиқодӣ ҳар як омӯзгор бояд аломатҳои муқаррарӣ, хусусияти тафаккури интиқодиро аз оддӣ бояд фарқ карда тавонад.

Ҷадвали 4

Хусусиятҳои фарққунандаи тафаккури танқидӣ аз одӣ

Тафаккури танқидӣ	**Тафаккури оддӣ**
Баҳодиҳии мулоҳизаронӣ	Мулоҳизаҳои тахминӣ
Мулоҳизаҳои ченакӣ	Афзалиятнокии фикр
Гурӯҳбандӣ	Гурӯҳӣ
Воридшавӣ	Эътиқоднокӣ
Хулосабарориии мантиқӣ	Муайянкунии хулосаҳо
Асосноккунии ақидаҳо	Омезиши консепсияҳо дар мувофиқа бо муассисаҳои таълимӣ
Эҷоди гипотеза	Пешниҳод бе сабабҳои узрнок
Пешниҳоди ақидаҳо бо далел	Пешниҳоди ақидаҳо бидуни далел
Таҳияи қарорҳо дар асоси меъёрҳо	Таҳияи ҳукмҳо бидуни такя ба меъёрҳо

Ба андешаи яке аз донишмандон мардуме, ки як сол пеш фикр мекунанд, ҳосили нонро мерӯёнанд. Шахсоне, ки дурнамои даҳсоларо фикр мекунанд, боғ обод мекунанд. Шахсоне, ки дурнамои садсоларо фикр мекунанд, насли навро тарбия ва ба воя мерасонанд.

Муҳаққиқон қайд мекунанд, ки дар замони зудтағйирёбандаи мо, ки бо афзоиши босуръати иттилоот алоқаманд аст, ҳаҷми дониши инсон дар сохтори тафаккури интиқодӣ бо суръати баланд меафзояд. Аммо аз нуқтаи

назари аз худ кардани қонунҳои мантиқӣ раванди тафаккур чун қоида ба таври муборизавӣ пеш меравад.

Хонандагони мактабҳои миёна бо вуҷуди доштани имконияту иқтидори захиравӣ маҳсулнокии калонро нишон дода наметавонанд, ба суръати ҳал намудани вазифаҳои таълимии муосир баробар қадам зада наметавонанд.

Бояд қайд карда шавад, ки раванди тафаккур идомаи мантиқии падид омадани ягон масъалаи ҳалталаб ё муаммое мебошад, ки то ҳол хонандагон бо он дучор нашудаанд ва роҳи ҳалли онро намедонанд. Нахустин шиносоӣ ва тавлид шудани хоҳиши ҳалли он аз ҷараён гирифтани раванди тафаккур дар зеҳни хонандагон шаҳодат медиҳад.

Таълими муосир тасдиқ мекунад, ки донишомӯзӣ ба бедор кардани ҳавасмандии маърифатии хонандагон вобастагии зич дорад. Ҷалб намудани онҳо ба раванди таълим, иштироки фаъолонаи онҳо дар марҳилаҳои муайяни дарсӣ хуб аст, аммо алҳол бо таъкиди нақши роҳбарикунандаи омӯзгор бояд нақши хонанда ҳам мавриди баррасии ҷиддӣ қарор гирад. Дар айни замон хонанда бояд дар раванди таълим иштирокчии фаъолу бозаковат бошад. Барои ба даст овардани чунин натиҷа пеш аз ҳама омӯзгор бояд татбиқи усулҳои гуногунро азхуд кунад ва онҳоро бо назардошти шароиту хусусиятҳои инфиродии хонандагони синфҳои ибтидоӣ истифода карда тавонад.

Мо ҳангоми мушоҳидаи фаъолият хонандагон дар ҷустуҷӯйи чунин тарзу усулҳои кор будем, ки қобилияти зеҳнии хонандагонро такмил дода, барои ташаккули тафаккури интиқодии хонандагони синни хурди мактабӣ пурмаҳсул ва эҷодкорона имкон диҳад. Омӯзгори аз усулу технологияҳои муосир бархӯрдор, дар татбиқи онҳо маҳоратдошта, босалоҳият метавонад дар ҳамкорӣ бо хонандагон як қатор вазифаву масъалаҳо, муаммоҳоро ҳал намояд, хонандагонро бо ихтироъ ва кашфиётҳо, дастовардҳо шинос намояд, дар зимни ин технологияҳои ҷадиди таълимиро татбиқ намояд.

Андешарониву фикрронии самараноку асоснокро оё омӯзонидан имкон дорад? Оё ин ҷанба метавонад ба монанди дигар ҷанбаҳои зеҳн дар раванд, дар низом тарбия ва такмил дода шавад? Тафаккури инсон метавонад

тавассути инкишофи қобилияти тафаккур ба сатҳҳои баланду олӣ бароядБарои ин усул ва технологияҳои махсусе бояд дастрас бошанд, ки ин равандро асоснок кунанд ва барои пайдарпай ва бонизом рушд кардани он замина фароҳам оранд.

Дар ин самт мо мо метавонем технологияи навоваронаро номбар кунем, ки он барои ташаккул додани фаъолияти зеҳнии хонандагони хурдсол шароит фароҳам карда, барои ташаккули тафаккури интиқодӣ дар раванди таълими хонандагони синфҳои ибтидоӣ мусоидат мекунад. Усулҳои технологияи ташаккули тафаккури интиқодӣ (УТТТИ) дар бар мегиранд:

Расми 8. - Усулҳои технологияи ташаккули тафаккури интиқодӣ

Усулҳо ва мундариҷаи технологияи рушди тафаккури интиқодиро чунин тасвир додан мумкин аст:

Ҷадвали 5.

Усул ва мундариҷаи технологияи рушди тафаккури интиқодӣ

Метод- техника барои УТТТИ	Мундариҷа
Занҷирҳои ақидаҳои мантиқӣ	Занҷирҳои ақидаҳои мантиқӣ - шубҳанок ин усули педагогии муаммоасозии таҳияи маводи таълимӣ тариқи муаммогузорӣ мебошад, ки ба рушди тафаккури интиқодӣ, хотира ва қобилияти фикррониии мантиқӣ мусоидат мекунад. Ин усул метавонад дар ҳамаи фанҳо ва ҳамаи марҳилаҳои дарс истифода шавад. Ин ба ҳадафҳое, ки муаллим гузоштааст, вобаста аст.
Кластер	Ин як роҳи ташкили графикии мавод буда, имкон медиҳад, равандҳои тафаккур ҳангоми таъмид дар мавзӯи муайян ба

Метод- техника барои УТТТИ	Мундариҷа
	амал оянд ва тасаввур карда шаванд. Кластер инъикоси шакли ғайрихаттии тафаккур аст. Пайдарпайии амалҳо одӣ ва мантиқӣ мешаванд: 1. Дар байни варақаи холӣ, калима ё ҷумлаеро нависед, ки меҳвари ғояи мавзӯъ бошад. 2. Дар атрофи он калимаҳо ё ҷумлаҳоеро, ки ба ақидаҳо, далелҳо, тасвирҳои ба ин мавзуъ мувофиқанд, партоед (модели “сайёра ва моҳвораҳои он”). 3. Ҳангоми навиштан калимаҳои пайдошуда бо хати рост, бо мафҳуми калидӣ пайваст мешаванд.
Ворид кунед Инсерт	Ин як намуди технологияи рушди тафаккури интиқодӣ тавассути хондан ва навиштан (УТТТИ) мебошад, ки ҳангоми кор бо матн ва иттилооти нав истифода мешавад. Дар методологияи Insert онро аксар вақт технологияи хониши муассир меноманд.
Синквейн	Калимаи cinquain аз фаронсавии "панҷ" мебошад. Ин шеър аз панҷ мисраъ иборат аст, ки аз рӯи қоида сохта шудааст. • Сатри аввал як исмест, ки мавзуъро номбар мекунад; • Сатри дуюм – тавсифи мавзуъ бо ду сифат; • Тасвири амал дар доираи ин мавзуъ дар се феъл; • Ибораи чоркалима, ки муносибат ба мавзуъро нишон медиҳад; • Синоними исми аввал, ки моҳияти мавзуъро такрор мекунад.
Саволҳои содда ва мураккаб	Ин тарзро дар ҳама марҳилаҳои дарс истифода бурдан мумкин аст. Агар мо ин усулро дар марҳилаи озмоиш истифода барем, пас ин саволҳо хоҳанд буд, ки хонандагон зимни омӯзиши мавзуъ ба онҳо посух гирифтан мехоҳанд. Дар марҳилаи фаҳмидани мундариҷа, ин тарзи фаъолият барои фаъол кардани саволҳо дар ҷараёни хондан ё гӯш кардан хидмат мекунад. Дар мулоҳиза - нишон додани фаҳмиши гузашта.
Сабади андешаҳо	Усули «Сабади андешаҳо» имкон медиҳад, ки хонандагонро ба дарки мавзӯи нав зуд ва интерактивӣ омода созем, ба онҳо дар дидани робитаи байни мавзуъҳо кӯмак расонида, хатогиҳоро дида, мустақилона ислоҳ намоем, кори онҳоро таҳлил ва хулосаҳоро ҷамъбаст намоем.
Ҳуҷуми ақлӣ	Он барои фаъол кардани донишҳои мавҷуда дар марҳилаи "дарк" истифода мешавад. • Марҳилаи 1. Хонандагон ташвиқ карда мешаванд, ки ҳама чизеро, ки доир ба мавзуъ медонанд ё фикр мекунанд, хулоса кунанд ва нависанд.

Метод- техника барои УТТТИ	Мундариҷа
	• Марҳилаи 2. Мубодилаи иттилоот.
Дафтари қайд	Технологияи «Бӯйхатгирии дафтари қайд» тамоми марҳилаҳои дарсро дар бар мегирад, ки аз марҳилаи даъват сар карда, то бо мулоҳиза анҷом меёбад.
Ромашка Блум	Блум Chamomile яке аз маъмултарин усулҳои рушди тафаккури интиқодӣ мебошад, ки аз ҷониби олим ва равоншиноси амрикоӣ Бенҷамин Блум таҳия шудааст. Муаллифи системаи беназири алгоритмҳои фаъолияти педагогӣ. Назарияи пешниҳодкардаи ӯ ё «таксономия» ҳадафҳои таълимро ба се блок тақсим мекунад: маърифатӣ, психомоторӣ ва аффективӣ. Ин мақсадҳоро бо блокњои «Медонам», «Ман месозам» ва «Метавонам» нишон додан мумкин аст.
Ҷадвали МДД	Ман донистан мехоҳам. Ман метавонам», мухтасар ҳамчун МДД, як усули интерактивии методологӣ мебошад, ки ба рушди фикру ақида дар раванди маърифат нигаронида шудааст.

Ҳар кадоме аз усулҳои дар боло зикршуда бо хусусиятҳои худ барои рушди тафаккури интиқодӣ мусоидат мекунанд. Арзишҳо ва усулҳои татбиқи онҳо дар фасли навбатии таҳқиқоти мо баррасӣ карда мешаванд.

Ҳамин тариқ, мо тасвири умумиеро мушоҳида намудем, ки технологияи рушди тафаккури интиқодӣ дар доираи раванди таълим бояд чӣ гуна мундариҷа дошта бошад ва самаранок гардад. Имконияти ба ҳам пайвастани равишҳои гуногун дар доираи як технология, ба фикри мо, яке аз хусусиятҳои муҳимтарини он мебошад. Мо зарур мешуморем, ки дар вақти кор карда баромадани ин ё он технологияи инкишофи тафаккури интиқодӣ онро ба назар гирифтан лозим аст, ки он дар сатҳи муассисаҳои таълимии алоҳида бе дахолати мунтазами таҳиякунандагон самаранок амал мекунад. Дар қатори муаммоҳое, ки дар муассисаҳои таълимӣ вуҷуд доранд, масъалаи аҳамият ва роҳҳои такмил додани нақшаҳои ташкилии рушди тафаккури интиқодӣ дар мактабҳоро номбар кардан лозим аст.

Аммо таҳлили адабиёти психологию педагогӣ, омӯзиши таҷрибаи мавҷуда нишон медиҳад, ки дар назария ва амалияи педагогӣ оид ба

истифодаи технологияи рушди тафаккури интиқодӣ ҳамчун воситаи ташаккули фаъолияти равонии хонандагон то ҳол маводи кофӣ дар раванди таълим ҷамъоварӣ нашудааст. Шароити педагогии ташаккули фаъолияти равонии хонандагони хурдсол дар асоси истифодаи шаклу воситаҳои амалии навоварона, аз ҷумла, технологияи инкишофи тафаккури интиқодӣ ба қадри кофӣ омӯхта нашудааст.

Дар замоне, ки таълими ба хонанда нигаронидашуда ҳамчун самти афзалиятноки таҳсил интихоб шудааст, дар назди мо чунин ҳадаф қарор дорад, ки технология аз як ҷониб пурмӯҳтаво, амалӣ ва аз ҷониби дигар дастрас ва ҷолиб бошад.

Ҳар як навоварӣ дар роҳи амалишавӣ ба дастгирӣ, тасдиқ ё муқовимат дучор мешавад, ки ин ҳам як нуқтаи муҳим аст. Суоле ба миён меояд: Чӣ гуна бояд дарсҳои худро аз ҷиҳати мундариҷа шавқовар ва пурқувват гардонем? Дар ин самт раванди таълим ба технологияе ниёз дорад, ки аз истифода ва татбиқ намудани он раванди таълим самараи назаррасро мегирад ва сатҳу сифати таълим ба дараҷот баланд мешавад.

Мақсади кор таҳқиқи самараноки истифодаи технология барои рушди тафаккури интиқодӣ ҳамчун воситаи рушди фаъолияти равонии хонандагон мебошад.

Ҳадафи технологияи таҳияшуда дар он ифода мегардад, ки хонандагони синфҳои ибтидоӣ бояд соҳиби малакаҳое шаванд, ки татбиқи онҳо берун аз доираи мактабу таҳсил мебароянд ва хонандагони тибқи бо ин технология шиносгардида тавонанд дониш, иттилоот, малакаҳову маҳорати омӯхтаашонро дар ҳаёти воқеӣ, дар вазъияти оддиву ғайриоддӣ ба таври самаранок ва бомаврид истифода намоянд.

Таҳлили осори педагогӣ оиди завқи маърифатӣ, майли донишомӯзии хонандагон ва роҳҳои баланд намудани он нишон дод, ки ба сифати яке аз роҳу усулҳои баланд намудани фаъолнокии маърифатӣ истифода намудани технологияи ташаккули тафаккури интиқодӣ буда метавонад, зеро дар доираи он фаъолияти зеҳнии хонандагон, ҳолати равонии онҳо ба сатҳи нав

мебарояд ва истифодаи технология метавонад барои рушди қобилияти саволгузорӣ, асоснок кардани афкори худ, муқоиса намудани далелу ваҷҳҳо, ҳолату падидаҳои нав, ошкор ва дарк намудани робитаҳои сабабу натиҷа, баровардани хулосаҳои асоснок, дарки иттилоот ва ҳалли муаммо, ҷустуҷӯ кардан, эҷодкорӣ мусоидат намояд.

Мундариҷаи таҳқиқ вазифаҳои зеринро муайян кард:

1. Мавриди омӯзиш қарор додани назарияи тафаккури интиқодӣ;
2. Омӯзиш ва аз ҷиҳати назариявӣ таҳқиқу ташхис намудани инкишофи зеҳнии хонандагон дар соли аввал, ташаккули онҳо дар марҳилаи ибтидоии таҳсил дар мактаб;
3. Коркарди натиҷаи бадастомада;
4. Татбиқи усулҳо ва роҳҳои технологияи рушди тафаккури интиқодӣ дар амал;
5. Ҷустуҷӯ ва таҳияи маводи зарурии ташхисшаванда;
6. Муайян кардани дараҷаи ташаккули фаъолияти равонии хонандагон

«Навоварӣ»-и технологияи пешниҳодшуда чист? Чунин ба назар мерасад, ки ин амсила, ки аз стратегияи технологияи анъанавӣ берун меравад, бо вуҷуди ин, таҷрибаи татбиқи амалии равиши ба хонанда нигаронидашудаи таълимро ифода мекунад.

Хусусияти технологияи педагогӣ дар он аст, ки хонандагон дар раванди таълим шахсан мустақилона дар асоси ҳадафҳои воқеӣ ва мушаххас самти инкишофи хешро пайгирӣ намуда, натиҷаи ниҳоиро муайян мекунанд. Аз ҷониби дигар, истифодаи ин стратегия ба рушди малакаҳои кор бо иттилоот нигаронида шудааст.

Самаранокии таълими интиқодӣ аз шахсияти омӯзгор ва хонанда чунин муносибатро тақозо мекунад, ки тибқи он кору амали иҷрошаванда, ҳолату падидаи дучоршаванда бояд ба таври оқилона мушоҳида, таҳлил ва арзёбӣ шавад. Ин аз шахсияти ҳар ду иштирокчии раванди таълим чунин амалҳоро ба монанди ба воқеият дурусту оқилона баҳо додан, иттилооту дониши навро қабул кардан, қарору тасмимҳои возеҳу асоснокро қабул намуданро тақозо

мекунад. Таҳқиқоти солҳои охир дар соҳаи ташаккули тафаккури интиқодӣ нишон медиҳанд, ки он аз унсурҳои муайян иборат аст ва олимони соҳа онҳоро ба панҷ унсур тасниф кардаанд:

Расми 9. – Унсурҳои тафаккури интиқодӣ

Асосҳо ва хусусияти технологияи рушди тафаккури интиқодӣ:

– мустақилиятнокии хонандагон дар раванди таълим;

– дарёфти далелҳо барои ҳалли мушкилот, фароҳам овардани вазъи омӯзишӣ барои мулоҳизаҳои асоснок, пайдо кардани мавқеъ;

– эътиқод ҳамчун маълумот қабул карда намешавад;

– ҷустуҷуи далелҳо ба манфиати андешаи худ дар доираи талаботи барномаи таълимӣ;

– дар асоси мулоҳиза, худтанзимкунӣ, ҳалли муаммоҳо бо ҷустуҷӯйи ҷавобҳои асоснок;

– мустақилият, афкор ва амалҳои озодона, баҳодиҳӣ;

– фароҳам овардани шароит барои ҳамкории мутақобила, шарикӣ дар раванди фаъолияти мақсаднок;

– мусоидат ҳамчун асос барои инкишофи фаъолияти нав

– қобилияти бартараф, ҳал намудани мушкилот ва ташаккули боварӣ ба худ;

– ташаккули қобилияти аз нуқтаи назари гуногун баррасӣ кардан ва ҳалли масъалаҳо.

Ҳамин тариқ, шароитҳои педагогии рушди тафаккури интиқодӣ чунинанд:

– ба стандарту барномаҳои таълимӣ ворид намудани роҳҳои ташаккули тафаккури интиқодие, ки ба инкишофи тафаккури интиқодии хонандагон мусоидат мекунад, мазмун ва муҳтавои онҳо;

– нишон додани салоҳиятҳои касбӣ ва маҳорату малакаҳои тафаккури мантиқӣ ва интиқодии хонандагон;

– омода намудани мутахассисони соҳаи таълим бо салоҳиятҳои касбӣ дар самти тафаккури интиқодӣ;

– ҳамоҳангсозии таҳқиқот дар соҳаи рушди тафаккур ва табодули таҷрибаи олимону омӯзгорон оид ба навоварӣ дар технологияҳои ташаккули тафаккури интиқодӣ тавассути нашрияҳо, маърӯзаҳо дар конфронсҳо, семинарҳо, иштирок дар дарсҳои маҳорат ва лоиҳаҳои махсус.

Барои таҳқиқи мавзуъ чунин шароитҳои дидактикӣ мусоидат мекунанд:

– ташкили курсҳои махсус ё дохил намудани тағйирот ба мазмуну муҳтавои фанҳое, ки вазифаҳо;

– масъалаҳо, машқҳоро доир ба ташаккули малакаҳои тафаккури интиқодии хонандагон дар бар гирифтаанд ва ба он нигаронида шудаанд;

– коркарди усулҳои ташхисӣ барои муайян кардани сатҳи тафаккури интиқодии хонандагон бо назардошти хусусиятҳои синнусолӣ ва қобилияти онҳо;

– таҳия ва коркарди технологияи байнисоҳавӣ барои ташаккули тафаккури интиқодии хонандагон;

– маҳорати истифодаи технологияҳои ташаккули тафаккури интиқодии хонандагон ва омӯзгорон.

2.2. Имконият ва роҳҳои ташаккули тафаккури интиқодии хонандагон дар раванди дарсҳои забони модарии синфҳои ибтидоӣ

Ҳама гуна ислоҳот дар моҳияти худ тағйир додани вазъи мавҷудбударо дар самти такмил ва беҳтаргардонӣ пешбинӣ менамояд. Ислоҳоти низоми маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба он нигаронида шудааст, ки таълим ба шароити пешрафти илму техника, технологияҳои муосир, дидгоҳҳои нав оид ба таълиму тарбия мутобиқ гардида, барои тарбия намудани наслҳои нави ба шароити муосир тобовар ва ҷавобгӯй, дорандаи тафаккури ташаккулёфта, босаводу соҳибкасб, босалоҳият ва эҷодкор шароит фароҳам орад. Ин насли нав дар сохтмони ояндаи дурахшони кишвар саҳми худро гузошта метавонад.

Ҳадафҳое, ки имрӯз давлату ҳукумат назди соҳаи маориф гузоштааст, дар баланд намудани сифати таълиму тарбия, инкишофи фардҳои соҳибдилу соҳибақли ҷомеа, инчунин омодасозии насли омӯзгорони соҳибмаърифату масъулиятшинос мебошад, ки наслҳои нави шаҳрвандони кишварро дар рӯҳияи ноил шудан ба комёбиҳо, рӯҳияи дидани ояндаи дурахшон тавассути омӯхтани донишҳои муосир, техника ва технологияҳо дар муассисаҳо ба камол расонанд.

Айни замон мактаб ба муассисае мубаддал шудааст, ки омӯзгорон донишу малакаҳои дар муассисаҳои олии касбӣ гирифтаашонро сайқал медиҳанд, онҳоро мутобиқ ба ҳадафҳо ва вазифаҳои нави соҳаи маориф таҷдид мекунанд, яъне маҳорати касбии худро баланд намуда, аз технологияҳои нави таълимӣ ба таври самаранок истифода мебаранд. Дар ин самт яке аз самтҳои инкишофи хонандагон ин ташаккули тафаккури интиқодӣ, қобилият ба мустақилона фикр кардан, онро асоснок ва ҳифз намудан аст, хонандагонро барои худомӯзӣ ва баланд намудани сатҳи маърифатии онҳо мебошад. Истифодаи усулу равишҳои гуногун дар ин самт аз салоҳиятнокии омӯзгор шаҳодат медиҳад.

Ҳар як омӯзгор мехоҳад, ки дар фазои пешравӣ ва эҷодӣ амал намояд. Аз ин рӯ, пайваста дар бораи он фикр кардан лозим аст, ки раванди таълимро

чӣ гуна бояд ташкил намуд, то ки хонандагон эҷодкориро нишон диҳанд, муқоиса ва пайваст кунанд, ба эҳсосот ва шуури худ такя кунанд. Ба ибораи дигар, тафаккури эҷодии хонандагони худро инкишоф додан лозим аст.

Ташаккул ва устуворшавии тафаккури интиқодӣ дар амалу кирдори шахс, нисбати дониши мавриди омӯзиш, дар робита бо усулҳои омӯзиш ва азхудкунии онҳо сурат мегирад. Омӯзгор дар ин самт бояд раҳнамои асосӣ, ҳавасмандкунанда ва ангезанда бошад, ба истисноӣ он ҳолатҳое, ки хонанда табиатан хислати кунҷковӣ ва бо назари дигар ба атрофи худ баҳо доданро дошта бошад. Омӯзгор ғояҳои навро ба хонандагони синфҳои ибтидоӣ шинос мекунад, онҳоро барои муқоисаи қолабҳо ва афкори мавҷудбудаи маъмулӣ бо назари дигари ғайримаъмулӣ ҳавасманд менамоянд. Аксари хонандагон дар ҳалли масъалаҳо ва муаммоҳо душворӣ мекашанд ва вазифаи омӯзгор дар омӯзонидани ҷустуҷӯи роҳ ё роҳҳои имконпазири ҳалли онҳо тавассути пешниҳоди ғояҳои гуногуни самташон ягона ё гуногун ифода меёбад. Аз ин ҷо инкишофи тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ сарчашма мегирад.

Барои шахси муосир пайдо кардани шавқи фаъолияти маърифатӣ, дарёфти роҳ барои ба ҳадаф расидан ниҳоят душвор аст. Ин аз он сабаб рӯй медиҳад, ки хонандагон аксар вақт дар зимни дарки маводи таълимии фанҳо ба мушкилоти ҷиддӣ дучор мешаванд, ки сабаби ин албатта, дараҷаи нокифояи инкишофи тафаккур ва пеш аз ҳама, тафаккури интиқодӣ мебошад. Ва ин барои шахсе, ки дар ҷаҳони муосир бо шакли нави фарҳанги маърифатӣ ворид мешавад, хеле муҳим аст. Ба ғайр аз фаъолияти репродуктивӣ боз як намуди фаъолият, яъне фаъолияти муштарак ё эҷодӣ вуҷуд дорад.

Дар баробари ин риояи шарту шароити педагогӣ дар ташаккули тафаккури интиқодии хонандагони хурдсол нақши муҳим мебозад. Зеро шароити педагогӣ ин ҳолатҳои раванди таълим мебошад, ки натиҷаи интихоб, тарҳрезӣ ва татбиқи унсурҳои мундариҷа, шаклҳо, усулҳо ва

воситаҳои таълиму тарбия, мусоидат ба ҳалли самараноки раванди таълимро таъмин мекунад.

Барои инкишоф додани тафаккури интиқодӣ дар синф, муаллим бояд саволҳои кушода ва суқротиро пешниҳод намояд, дар бораи ҳаёти воқеӣ ва мисолҳо дохил карда, ба омӯзиши муштарак тавассути мубоҳисаҳо ва лоиҳаҳои гурӯҳӣ мусоидат кунад, муаммо ва истифодаи усули беҳтарини таълимро ташвиқ кунад, муаллим бошад ба хонандагон баҳодиҳии манбаъҳо ва нуқтаи назари гуногунро таълим диҳанд ва раванди тафаккури интиқодии худро амсила карда тавонад. Инчунин муҳим аст, ки муҳити синфхонае, ки пурсиш ва мулоҳизаро ташвиқ кунад, дар он хонандагон бояд барои омӯхтани ғояҳо бароҳат ҳис кунанд.

Рушди тафаккури интиқодӣ дар солҳои охир мавзӯи бисёр сарчашмаҳои илмӣ- таълимӣ шудааст. Усулҳои зиёди таълим вуҷуд доранд, ки метавонанд ба тафаккури интиқодӣ ва омӯзиши фаъоли донишазхудкуниро дар шароити синф мусоидат кунанд, аз ҷумла: омӯзиши мисолҳо, усулҳои фарққунана: муаммогузорӣ, машқҳои хаттӣ, усулҳои пурсиш, мубоҳиса ва ғайра.

Мо таърифи тафаккури интиқодӣ, майл ба тафаккури интиқодии хонандагонро дар раванди таълим, махсусан дар синфҳои ибтидоӣ омӯзиши фанни забони модарӣ мавриди таҳлил ва баррасӣ намоем. Маълум гашт, ки маҳорати рушди тафаккури интиқодӣ дар ҳама гуна фанҳо, ҳам дар мактаб ва ҳам берун аз он муҳим аст. Гарчанде ки ин стратегияҳои таълим барои ҳама фанҳо ва сатҳҳои синфҳо мувофиқ нестанд, онҳо метавонанд барои рушди тафаккури интиқодӣ ва иштироки фаъол истифода ва мутобиқ карда шаванд. Гарчанде ки тафаккури интиқодӣ ба мисли як ақидаи абстрактӣ ба назар мерасад, ки онро мустақиман таълим додан душвор аст, роҳҳои зиёде барои кӯмак ба хонандагон тавассути омӯзиши фаъол инкишоф додани ин малакаҳо мавҷуданд.

Тавассути ин намуди мулоҳиза, хонандагон ва муаллимон (ки метавонанд тафаккури худро ҳамчун намуна оваранд) ақидаҳои худро амиқтар дарк мекунанд ва эътиқоди худро беҳтар баён мекунанд. Дар ҷаҳоне,

ки ҳама чиз ба пеш меравад, муҳим аст, ки хонапндагон фаҳманд, ки пеш аз муаррифии онҳо ба ҷаҳони таълим як нафас гирифта, фикр кардан дуруст аст. Илова бар ин, вақт ҷудо кардан барои мулоҳиза кардан ба мо кӯмак мекунад, ки андешаҳои дигаронро бодиққат баррасӣ кунем. Маҳорати мулоҳиза як ҷузъи асосии тафаккури интиқодӣ, аз ҷумла қобилияти фикррони мантиқӣ, арзёбии далелҳо, муайян кардани фарзияҳо ва таҳлили далелҳо мебошад. Хонандагоне, ки истифодаи малакаҳои мулоҳизаро меомӯзанд, барои қабули қарорҳои асоснок, ташаккул ва асоснок кардани ақидаҳо ва ҳалли мушкилот беҳтар омода мешаванд.

Яке аз роҳҳои таълими мулоҳиза ин истифодаи вазифаҳои ҳалли мушкилот мебошад, ки аз хонандагон малакаҳои худро ба фаъолиятҳои воқеии ҷаҳон татбиқ карданро талаб мекунанд. Масалан, ба хонандагон як масъалаи воқеии амалро нишон диҳед ва аз онҳо хоҳиш кунед, ки малакаҳои мулоҳизаро барои таҳияи ҳалли он истифода баранд. Сипас онҳо метавонанд ҳалли худро пешниҳод кунанд ва далелҳои худро ба синф асоснок ва муҳокима кунанд, ки оё тафаккури онҳо пас аз шунидани нуқтаи назари ҳамсолонашон чӣ гуна тағйир ёфтааст ё не?

Ин раванд ба хонандагон имкон дод, ки бо мушкилот пайваст шаванд ва ҳалли эҷодӣ пайдо кунанд, ки метавонанд ба ҳамсинфон кӯмак расонанд. Барои он, ки стратегияҳо ва равандҳои тафаккури дар боло номбаршуда як ҷузъи ҷудонашавандаи ҳар як синфхона шаванд, мо метавонем онҳоро дар давоми соли хониш паҳн кунем ва инкишоф диҳем. Мо метавонем ба хонандагон маълумот ва/ё мисолҳое пешниҳод кунем, ки аз онҳо хонандагон малакаҳои тафаккури интиқодии худро истифода баранд; ин малакаҳоро бевосита ба дарсҳо, лоиҳаҳо, рубрикаҳо ва баҳодиҳии худ ворид намоем.

Тафаккури интиқодӣ дар алоҳидагӣ инкишоф намеёбад. Онро дар омӯзиши фанҳои забони модарӣ инкишоф додан лозим аст. Ҳар як мавзуъ аз хонандагон талаб мекунад, ки ба чизе бодиққат назар кунанд ва роҳи беҳтаринро пайдо намоянд. Аксар вақт ин малакаҳо ҳамчун як маҳсулоти иловагии таҳсилоти хуб қабул карда мешаванд, аммо тафаккури интиқодӣ ба

таври худкор ба амал намеояд. Он бевосита устуворӣ ва садоқатро аз хонанда талаб мекунад. Ин усулҳо фаҳмиши амиқтар, нигоҳдорӣ, тафаккури интиқодӣ ва малакаҳои иҷтимоиро тавассути талаб кардани хонандагон барои ҷалби фаъолона, татбиқ ва муҳокимаи маводи таълимӣ мусоидат мекунанд.

Ин масъалаҳои педагогӣ татбиқи усулҳои мувофиқи таълимро талаб мекунанд, ки тафаккури интиқодӣ, кори дастаҷамъона, ҳалли мушкилот ва ғайраро инкишоф медиҳанд. Бо вуҷуди ин, барои муаллимони синфҳои ибтидоӣ интихоб кардани равиши дурусти педагогӣ, технологияҳои инноватсионии таълим аз доираи васеи стратегияҳои мавҷуда душвор буда метавонад, зеро ҳар як контекст беназир аст.

Нишон дода шудааст, ки омӯзиши фаъол дар баланд бардоштани ҳавасмандӣ ва ҳавасмандкунӣ, инчунин рушди малакаҳои амалии интиқодии хонандагон ба монанди ҳамкорӣ, тафаккури интиқодӣ, тадқиқот ва гуфтушунид ва ғайра самаранок аст. Баръакси усулҳои анъанавии таълим, ки аксар вақт ба истеъмоли ғайрифаъоли дониш тамаркуз мекунанд, омӯзиши фаъол синфхонаро ба муҳити динамикӣ табдил медиҳад, ки дар он хонандагон дар раванди омӯзиши худ ташаббус нишон медиҳанд.

Самаранокии раванди таълими босифат, аз ҷумла, аз баланд бардоштани салоҳияти хонандагон, истифодаи технологияҳои нави педагогӣ сарчашма мегирад ва имрӯз аксари омӯзгорон барои таъмини рушди қобилияти зеҳнӣ аз меъёрҳои баҳогузории холгузорӣ истифода мебаранд, ки ҳавасмандии хонандагонро афзун мекунад. То ҳол омӯзгоронеро мушоҳида кардан мумкин аст, ки усулҳои анъанавиро истифода мебаранд, ба инкишофи истеъдод, тафаккури интиқодӣ, махсусан, ташаккули донишҳои илмию техникӣ кам диққат дода, аз худ намудани қобилияти хонандагон, мустақилона фикр кардани онҳо мусоидат намекунанд. Аз ин рӯ, як қисми муайяни хонандагон, ки заминаи зарурии малакаи омӯзишӣ надоранд, дар раванди бахотиргирии мазмуни иттилоот, тавзеҳ ва тафсири он ба мушкилоти зиёд дучор мешаванд.

Шароити педагогӣ, ба ақидаи олимон, ба се гурӯҳ тақсим мешавад ва барои инкишоф додани сатҳи педагогии омӯзгор имкон медиҳад:

Ҷадвали 6.

Шароитҳои педагогии фаъолияти муаллим

Шахсӣ	**Маълумот**	**Технологӣ**
рафтор, фаъолият, муносибат…	*мундариҷаи таълимӣ, маърифатнокӣ, асосҳҳи раванди педагогӣ*	*шаклҳо, воситаҳо, усулҳо ва марҳилаҳои ташкили раванди таълим*

Бояд гуфт, ки дараҷаи дониш ва маҳорати педагогии омӯзгор ҳар қадар баланд бошад, шавқу ҳаваси хонанда ба омӯзиши фан ҳамон қадар зиёд мешавад. Омӯзгор бояд суботкору устувор ва ҳамеша серталаб бошад. Аз хонанда бо қатъият талаб кардан лозим аст, ки ӯ ба иҷрои супориш одат кунад. Қобилияти дар рафти кори синфию беруназсинфӣ ҳама чизро дидан, ҳама чизро донистан, аз рӯйи нишонаҳои ноаён дар бораи хонанда ё синф хулоса бароварда тавонистан, дар бораи рӯҳияи онҳо, сухани педагогро фаҳмидан ё нафаҳмидани онҳо, тайёрии онҳо ба дарс, ин ё он рафтори ношоями хонанда низ хислати касбию психологии омӯзгор маҳсуб меёбад.

Омӯзгор бояд ҳам дар омода намудани вазифаи хонагӣ ва ҳам дар иҷрои супоришҳои инфиродии хонандагон, баҳо додан ба дониши онҳо, риоя намудани қоидаҳои рафтор дар дарс ва берун аз он серталабӣ зоҳир намояд. Барои ташаккул додани тафаккури интиқодии хонандагон дар дарси забони модарӣ омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ бояд ҷаҳонбинии худро васеъ намуда, ба хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар бораи ашё ва падидаҳои гуногун маълумот диҳанд, савол додан, таҳлили матн ва таҳияи сенарияҳои гуногунро омӯзонанд. Омӯзгорон бояд мантиқ, таваҷҷуҳ ва тахайюлоти хонандагонро бо бозиҳо, муаммоҳо ва машқҳои махсус таълиму тарбия намоянд. Имрӯз ҳадафи асосии таълим на танҳо азхуд намудани маҷмӯи дониш, балки ташаккул додани қобилияти тафаккури интиқодӣ, яъне кунҷковӣ, омӯхтани мавод, ташаккул додани нуқтаи назари шахсӣ, гузоштани саволҳо аз рӯи муаммо ва омӯзонидани ҷавоб додан ба онҳо мебошад.

Усули таълими забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ вазифадор аст, ки таълими савод, хониши эзоҳӣ, инкишофи нутқ, эҷоди матн ва тарзҳои омӯзиши машқи хатро дар мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба роҳ монад.

Коркарди роҳ ва воситаҳое зарур аст, ки хонандагон бо ёрии онҳо маводи таълимро дуруст фаҳманд, мустаҳкам аз худ кунанд ва маҳорати дар амал татбиқ намудани донишҳои гирифтаашонро ҳосил карда тавонанд. Чунин роҳу воситаҳое, ки хотира, диққат, қобилияти мушоҳидакорӣ, тафаккури мантиқӣ, зеҳн ва фикри эҷодии хонандагонро тарбия намоянд, нутқашонро инкишоф диҳад.

Стандарти таҷдидшудаи фанҳои зинаи ибтидоӣ дар асоси талаботи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», Стандарти давлатии таҳсилоти миёнаи умумӣ ва дигар санадҳои меъёрӣ таҳия гардидааст. Стандартҳои мазкур салоҳиятҳои умумитаълимӣ, тарбиявӣ-ахлоқӣ ва салоҳиятҳои фанниро дар бар мегирад.

Салоҳиятҳои умумитаълимӣ ҳамчун натиҷаи ниҳоии таълиму тарбия ба шумор рафта, ба мақсади таъин кардани принсипи «дар тӯли ҳаёт омӯхтан ва ташаккул ёфтани малакаҳое мебошад, ки барои дар ҳаёт муваффақ шудан дар замони муосир мусоидат мекунанд.

Рушди малакаҳои тафаккури мантиқӣ маҳорати дарёфти ахбори зарурӣ ва дар вазъиятҳои гуногуни ҳаётӣ истифода карда тавонистани малакаҳои асосӣ дар зиндагӣ мебошанд.

Таълими ибтидоии фанни забони тоҷикӣ, пеш аз ҳама, тадриси амалии забон аст ва ин дар навбати худ гарави муваффақиятҳои тамоми ҷараёни таълими хонандагон буда, чунин мақсадҳоро дорад:

- тарбияи малакаҳои хониш дар хонандагон, ташаккул додани салоҳияти гуфтан ва гӯш кардан, омӯхтани хониш ва навиштан, рушди тасаввуроти эстетикӣ;
- баланд бардоштани шавқу ҳавас ба китобхонӣ китобдӯстӣ, ки он сарчашмаи дониш ва таҷрибаи ҳаёт мебошад;

- бедор намудани шавқу ҳаваси хонандагон ба хондану навиштан бо забони модарӣ, дар дарсҳои забони модарӣ инкишоф додани ҷаҳонбинии ибтидоии хонандагон, мушоҳидаи муҳити атроф ва таҷрибаҳои ҳаёт, омӯзонидани андешаронӣ ва пурра намудани захираи луғавии онҳо;
- замина гузоштан барои ташаккули зеҳнии хонандагон;
- дар хонандагон тарбия ва устувор намудани маҳорати таҳлили маводи омӯхташуда, муқоиса, хулоса, ҷамъбаст ва дарёфти фикри асосӣ.

Имрӯз мо танҳо бо усулҳое маҳдуд шуда наметавонем, ки хонандагонро ба идроки механикӣ (бошуурона аз худ накардани маводи таълимӣ) водор мекунанд. Ҳаёти муосир тафаккури сатҳи баланд, муошират ва қобилияти мутобиқ шуданро ба доираи васеи ҳолатҳои иҷтимоӣ ва зеҳнӣ талаб мекунад.

Истифодаи мақсадноки усулҳои гуногуни таълим дар инкишофи таҳлили таркибӣ, қобилияти равонии хонандагон, хусусан, дар инкишофи тафаккури интиқодии онҳо ба таври дилхоҳ мусоидат мекунад. Яке аз усулҳои баланд бардоштани қобилияти тафаккури интиқодӣ ин қобилияти додани саволҳои оқилонаву бомаврид дар бораи мавзуъ мебошад. Масалан, дар истифодаи бозиҳои гуногуни дидактикӣ дар рафти дарси забони модарӣ. Чунин бозиҳо дар синфҳои ибтидоӣ вобаста ба мундариҷаи дарс ва чорабиниҳо гузаронида мешаванд. Бояд қайд намуд, ки имрӯз аксари омӯзгорон аз онҳо самаранок истифода мебаранд (аз ҷумла, омӯзгорони синфҳои ибтидоии шаҳри Хуҷанд ва ноҳияи Бобоҷон Ғафурови вилояти Суғд).

Масалан: Бозии «*Ҷумла созед*» (мақсад: шинохти ҳарфҳо, ҳиҷоҳо ва калимаҳо, сохтани ҳиҷо, калимаҳо ва матн)

Қадамҳо:

Ба хонандагон якчанд ҳарфҳо (масалан: М, Л, Р, Н, А, О, Ш) пешниҳод шуда, чунин супориш дода мешаванд:

– аз ҳарфҳои додашуда ҳиҷо созед. (масалан: аз ҳарфҳои М + О шумо метавонед ҳиҷои мо, О+Ш ош, на ва ғ. созед);

– аз ҳиҷоҳои сохта калима созед (масалан: аз ҳиҷои МО — «модар», аз РО — «бародарон» ва ғ.) ;

Бо ҳарфҳо калимаҳои якҳиҷоӣ сохтан	О + Б
Бо ҳарфҳо калимаҳои дуҳиҷоӣ сохтан	ДО + РУ
Бо ҳарфҳо калимаҳои бисёрҳиҷоӣ сохтан	СИ + ТО + РА
Аз ҳиҷоҳои омехта (бетартиб) калимаҳо сохтан	ЛУ + ШАФ + ТО
Сохтани калимаҳо бо иваз намудани ҷойи ҳиҷоҳо	ДУ + КА ВО + НА

Бозии «*Ташаккули матн*» (мақсад: инкишофи тафаккур ва нутқи хаттӣ). Вобаста ба мавзуи таълимии дарс омӯзгор якчанд калима пешниҳод мекунад. Хонандагон бо истифода аз калимаҳои додашудаи омӯзгор як нақли кӯтоҳе менависанд. Масалан, ба хонандагон калимаҳои зеринро додан мумкин аст:

– писар, духтар, дарахт, гунҷишк, лона, хона, барф, сард;

– осмон, калид, кулоҳ, киштӣ, роҳ, борон ва ғ.

Чунин машқҳо ва бозиҳои дидактикӣ тафаккури интиқодии хонандаро қавӣ мегардонанд, нутқи шифоҳӣ ва хаттии ӯро такмил медиҳанд.

Ба хулосае омадан мумкин аст, ки тафаккури интиқодӣ бо қобилияти интиқод кардан, эътироз кардан, дарёфт кардани камбудиҳо алоқаманд нест. Муҳим аст, ки ба онҳо дар ҳалли муаммоҳо, дарёфт намудани роҳҳои аз вазъияти ба амаломада баромадан кумак расонад. Ба хонандагон омӯзонидани тарзи фикр кардан, ҳалли масъалаҳо ва эҷод кардани ғояҳои нав вазифаи муҳим аст.

Барои омӯхтани тарзи фикрронии интиқодӣ мо бояд чор принсипи асосиро донем:

1. Асоснок намудан ва ташкили муҳокимаронӣ;
2. Санҷидан ва таҳлил дар асоси далелҳо ва аз рӯйи мантиқ мувофиқ намудани онҳо;
3. Таҳлили хулосаҳо
4. Муайян кардани фикрҳои муҳим ва аввалиндараҷа

Ҳар яке аз ин асосҳоро метавон ҳамчун маҳорати тафаккур баррасӣ кард. Барои аз худ кардани ин принсипҳо вақт ва таҷриба лозим аст, то ки онҳо барои ҳалли бомуваффақияти мушкилоти воқеии ҳаёти ҳаррӯза кумак кунанд.

Роҳҳо ва шаклҳои ташаккули тафаккури интиқодии хонандагони хурдсол дар усули таълими ибтидоӣ то имрӯз хеле суст баррасӣ шудаанд , гарчанде ки ин барои бомуваффақият аз худ кардани мавод нақши махсус дорад. Дар таълифоти П. Ф. Каптерев, В. Митина, Г. А. Сукерман оварда шудааст, ки дар синфҳои ибтидоӣ дар хонандагон тафаккури интиқодиро замина гузошта, онро саривақт ошкор кардан лозим аст. Ҳамаи ин аҳаммияти ташаккули тафаккури интиқодии хонандагони хурдсолро тақвият мебахшад, маърифатнокӣ ва усулҳои самаранокро таъмин мекунад, ба инкишофи хонанда ҳамчун субъекти самарабахш таъсир мерасонад. Хонандае, ки фикррониаш интиқодӣ аст, мулоҳизаҳои гуногунро дуруст арзёбӣ карда метавонад, мӯҳтавои матн, сохтори он ва роҳҳои мухталифи шарҳу эзоҳи маводи омӯхташударо дорад, нуқтаи назари худро на танҳо бо мантиқ (ки аллакай муҳим аст), балки бо фикру мулоҳизаҳои ҳамсӯҳбат баён карда тавонад. Зеро чунин хонанда ба навъҳои гуногуни иттилоот эҳсоси боварӣ дорад, метавонад аз захираҳои гуногун самаранок истифода барад. Дар сатҳи арзишҳо хонандаи тафаккури интиқодидошта қодир аст, ки бо фазоҳои иттилоотии муассир муошират намояд, тазоди олами атроф, имкони ҳамзистии нуқтаи назарҳои гуногунро дар доираи арзишҳои умумибашарӣ ба таври куллӣ қабул намояд.

Натиҷаи таҳқиқот дар синфҳои ибтидоӣ нишон медиҳад, ки тавассути усулҳои нави таълимӣ дар заминаи татбиқи меъёрҳои баҳодиҳии бонизом ва тариқи ҷадвлали холҳо, истифодаи технология ва ҷустуҷӯ ва дарёфти роҳҳои рушди тафаккури интиқодии хонандагон аҳаммияти зиёд дошта, ҷанбаҳои зеринро таъмин менамояд:

– таъмини эътимоднокӣ ва шаффофияти баҳодиҳӣ дар раванди таълим ва самаранокии он дар баланд бардоштани шавқу рағбат ба омӯзиш ва рушди тафаккури интиқодии хонандагон;

– баҳодиҳии натиҷаи инфиродӣ ва рушди тафаккури интиқодии хонандагон дар раванди татбиқи технологияҳои нав (инноватсионӣ)-и таълимӣ;

– фароҳам овардани шароит барои ҳавасмандкунӣ ва асосноккунии фаъолияти таълимию маърифатӣ, истифодаи фазои инфиродии таълимии хонандагон ва таъсири он ба ташаккули тафаккури интиқодӣ;

– таъмини арзёбии воқеии сифати дониши хонандагон ва таъсири он ба ташаккули қобилияти эҷодӣ, фардикунонии раванди таълим ва рушди тафаккури интиқодии хонандагон.

Дар байни сабабҳои ба амал омадани ин вазъият омилҳои зерин нақши бузург доранд: барои аксари омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ аз рӯйи методологияи ягонаи анъанавӣ (яъне бидуни истифодаи технологияҳои инноватсионӣ), эътимоднокӣ ва шаффофияти баҳодиҳӣ дар раванди таълим ва самаранокии он дар баланд бардоштани шавқу рағбат ба омӯзиш ва рушди тафаккури интиқодии хонандагон ба назар гирифта нашудааст; таълими фанҳои алоҳида, махсусан забони модарӣ ва математика дар зинаҳои таълими синфҳои ибтидоӣ соҳавӣ нестанд, яъне ба инкишофи фаъолияти маърифатӣ ва тафаккури интиқодии хонандагон нигаронида нашудаанд. Илова бар ин, истифода нашудани фазои инфиродии таълимии хонандагон ва таъсири он ба ташаккули тафаккури интиқодӣ имкон намедиҳад, ки таълими фанҳои алоҳида аз ҷумла, забони модарӣ дар сатҳи зарурӣ гузаронида шавад.

Дар асоси натиҷаи ба даст овардашуда мо дар семинар - машварати *«Методикаи рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди дарси забони модарӣ»* машғулиятҳои махсуси назариявию амалиро бо иштироки омӯзгорони МТМУ ташкил кардем, ки дар рафти он омӯзгорон усулҳои асосии ташкили кор дар гурӯҳҳо, ташхиси қобилиятҳои таълимии умумӣ, роҳҳои ташаккули тафаккури интиқодии хонандагони

синфҳои ибтидоиро омӯхтаанд. Албатта, шароити татбиқи усулҳои дар боло зикршуда аз фаъол шудани тафаккури интиқодии ҳамаи иштирокчиёни фаъолияти таълимӣ вобаста аст, ки тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоиро ташаккул дода, ба ин васила беҳтар азхуд шудани ҷузъиёти мақсаднок ҳангоми омӯзиши забони модарӣ, дар пайвастагӣ бо ҷанбаҳои амалӣ, таълимӣ ва инкишоф сурат мегирад.

Дар ҷараёни кори таҷрибавӣ-озмоишӣ мо усулҳои гуногуни ташкили дарсҳои муштаракро дар намудҳои зерин пешниҳод кардем:

1. Фаъолияти якҷоя бо матни ношинос (якчанд калима дода мешавад, бо истифода аз ин калимаҳо хонандагон ҷумла ё матни кӯтоҳ месозанд);

2. Кор бо матни нав (ба хонандагон матни таълимӣ пешниҳод карда мешавад, ки дар он норасоиҳо ҷой доранд, яъне рақамҳо ё калимаҳои дар матн партофта навишта мешаванд. Омӯзгор пешниҳод мекунад, ки матнро барқарор карда, баъдан дар як ҷуфт ё гурӯҳ тафтиш карда, бо намуна муқоиса кунанд;

3. Гузаштан аз фаъолияти бо ҷуфтҳои маҳдуд, заиф ба ҷуфтҳои ивазкунанда;

4. Иштирокчиён дар даст матнҳои гуногун доранд, ҳар яки онҳо матнро барои шарики худ мехонанд ва маънои калимаҳои навро мефаҳмонанд.

Таҳлил ва натиҷаҳои корҳои таҷрибавӣ водор сохт, ки амсилаи рушди тафаккури интиқодии синфҳои ибтидоии забони модариро таҳия намоем ва санҷем. Он ҳамчун маводи дидактикии дар раванди таълим истифодашаванда барои баланд шудани сатҳи инкишофи тафаккури интиқодии хонандагон мусоидат мекунад. Маълумоти ниҳоии корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ дар ҷадвали 7 оварда шудааст.

Сатҳи тафаккури интиқодӣ	**Пеш аз озмоиш бо %**		**Баъди озмоиш бо %**	
	Синфҳо		**Синфҳо**	
	Озмоишӣ	**Назоратӣ**	**Озмоишӣ**	**Назоратӣ**
баланд	5,4%	5,5%	12,2%	8,2%
миёна	16,2%	17,8%	51,3%	28,8%
кӯтоҳ	66.2	65,8%	36,5%	58,9%
хеле паст	12,2%	10,9%	-	4,1%

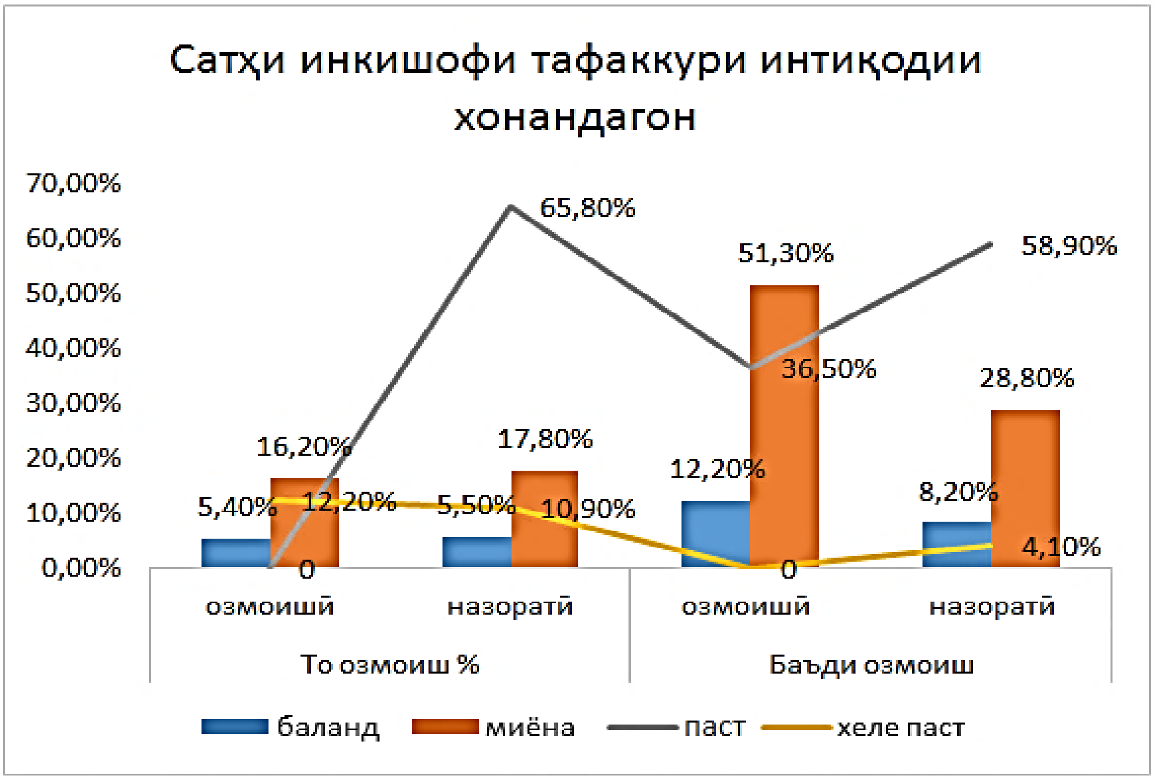

Диаграммаи 1.- Маълумот оид ба тағйирёбии сатҳи тафаккури интиқодӣ

Тавре ки аз ҷадвалу диаграммаҳо бармеояд, агар дар марҳилаи якуми таҷриба дар гурӯҳи таҷрибавӣ (ҳамагӣ 100 хонанда) ҳамагӣ 5,4% ва дар гурӯҳи назоратӣ (ҳамагӣ 100 хонанда) 5,5% хонандагон баҳои баланд (аъло)-ро гирифта бошанд, дар натиҷаи ҷамъбасти озмоиш аз рӯйи натиҷаи кори таълимӣ, инчунин аз рӯйи натиҷаи санҷише, ки ба хонандагон дар гурӯҳҳои озмоишию назоратӣ пешниҳод карда шудаанд, фоизи чунин хонандагон дар гурӯҳи таҷрибавӣ 12,2 % ва дар гурӯҳи назоратӣ – 8,2%-ро ташкил медиҳад. Шумораи хонандагоне, ки пеш аз таҷриба сатҳи миёнаи донишашон (баҳои «хуб»)-ро нишон доданд, дар гурӯҳи таҷрибавӣ 16,2%, дар гурӯҳи назоратӣ 17,8% ташкил медиҳад. Дар охири таҷриба сатҳи миёна дар 51,3% хонандагони гурӯҳи таҷрибавӣ (дар гурӯҳи назоратӣ -28,80%) муайян карда мешавад. Дар гурӯҳи таҷрибавӣ миқдори хонандагоне, ки баҳои паст («қаноатбахш») ва хеле паст «ғайриқаноатбахш»-ро гирифтаанд, хеле тағйир ёфт. Яъне, агар пеш аз таҷриба мутаносибан 66,2% ва 12,2 % ташкил дода бошад, пас дар охири таҷриба ҳамагӣ 36 нафар хонандагон сатҳи паст нишон доданд. 5%-и хонандагони дорои сатҳи хеле паст вуҷуд надоранд. Баъзе

тағйирот дар гурӯҳи назоратӣ низ мушоҳида мешаванд: хонандагони дорои сатҳи паст ва хеле паст 58,9% ва 4,1% (дар аввали озмоиш мутаносибан 65,8 ва 10,9%).

Ҳамин тавр, ҳангоми таҷриба хонандагон аз як зина ба зинаи боло гузаштанд, дар гурӯҳи озмоишӣ 6,8 % хонандагон аз дараҷаи миёна ба дараҷаи олӣ, дар гурӯҳи назоратӣ 2,7 % хонандагон низ ба зинаи баланд гузаштанд. Гузариш аз сатҳи паст ба миёна маълум кард, ки дар гурӯҳи озмоишӣ 35,1% хонандагон, дар гурӯҳи назоратӣ 10,9% мушоҳида гардиданд, дар сатҳи паст мондаанд, дар гурӯҳи озмоишӣ – 36,5 %, дар гурӯҳи назоратӣ – 58,9 %. Дар охири таҷриба дар гурӯҳи озмоишӣ ягон хонандае набуд, ки сатҳи хеле паст дошта бошад. Дар гурӯҳи назоратӣ 4,1% хонандагон дар сатҳи хеле паст боқӣ мондаанд. Сарфи назар аз он, ки дар гурӯҳи озмоишӣ 36,5% хонандагон дар сатҳи паст боқӣ мондаанд, дар муқоиса бо марҳилаи ибтидоии таҷриба онҳо малакаҳои рушди тафаккури интиқодӣ, малакаи шунидан ва қобилияти мустақилона кор карданро дар шакли мутобиқшавӣ доранд.

Динамикаи рушди интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоиро дар дарси забони модарӣ пас аз таҷриба чунин нишон додан мумкин аст.

Сатҳи рушд ва самаранокии омӯзиши таҷрибавӣ тавассути ташкили мунтазами рушди тафаккури интиқодии хонандагон таъмин карда шуд, ки дар як вақт хусусияти бисёрҷанбаи мундариҷа ва дараҷаи мураккабии вазифаҳои таълимӣ, таносуби махсуси ташкилии шаклҳо (фардӣ, гурӯҳӣ ва коллективӣ) ва усулҳои таълимро дар бар мегирад.

Дар ҳалли масъалаҳои вобаста ба баланд бардоштани самаранокии таълим ва рушди тафаккури интиқодии хонандагон истифодаи воситаҳои техникии таълим, ки истифодаи мувофиқ ва функсионалии онҳоро ҳадафҳо, вазифаҳо ва шаклҳои ташкилии технологияи таълим тақозо мекунад, мусоидат мекунад.

Ҳамин тариқ, мавқеъҳои назариявии ба миён гузошташуда дар натиҷаи корҳои таҷрибавии гузаронидашуда тасдиқ гардиданд. Рушди тафаккури

интиқодии хонандагон таҳия ва санҷида шуда, раванди таълим самараи баланди таълими забони модариро нишон дод. Дар рафти озмоиш инчунин маълум гардид, ки шакли гурӯҳии омӯзиш вақти зиёдро талаб мекунад (қариб 50 – 60 фоиз) ва истифодаи мунтазами он самараи раванди таълимро зиёд мегардонад.

Дар давоми даҳсолаи охир ҷаҳон ба таври назаррас тағйир ёфт: ҳаҷми иттилоот даҳ баробар афзуд, агар калонсолон тавонанд маълумоти нолозимаро аз диққат соқит кунанд, пас хонандаи хурдсол ин малакаро надорад. Ӯ мисли исфанҷе мебошад, ҳама гуна донишро то даме ки иттилоотро дарк карда метавонад, аз худ мекунад. Бо вуҷуди ин, имконияти кӯдакон ҳам беканор нестанд ва манбаъҳои иттилоот ба онҳо бештар таъсир доранд - аз мактаб, телевизион, радио, рӯзномаҳо, маҷаллаҳо ва шабакаҳои иҷтимоӣ, ки дар натиҷа узвҳои инсон аз изофа гардидани иттилоот ба таври маъмулӣ осеб меёбад, маълумоти иловагӣ дарк карда намешавад, зуд фаромӯш мешавад ва хонандагони муосир хотирпарешонанд, кам медонанд, суст мехонанд, зуд хаста мешаванд.

Замони муосир афзалияти худро муқаррар мекунад, яъне на танҳо донистани далелҳо, балки қобилият ва маҳорати истифода бурдани далелҳои бадастовардашуда, на ҳаҷми иттилоот, балки қобилияти қабули он ва амсиласозии он; истеъмолӣ не, балки эҷодкорӣ ва ҳамкорӣ арзиш дорад. Ин чунин маъно дорад, ки вазифаи омӯзгорон дар раванди таълим он аст, ки бояд сатҳи фаъолияти мустақилонаву ҷустуҷӯйии хонандагон баланд гардад, вазифаҳое иҷро шаванд, ки аз фаъолияти такрористеҳсол ба эҷодкорӣ табдил ёбад. Дар ин ҷо байни хонандагон муҳокимаронӣ мавқеи муҳимро мебозад, онҳо маводҳои омӯхташавандаро таҳлил намуда, ғояи асосии онро дарк менамоянд ва дар асоси он донишҳои навро ҳосил намоянд.

Аз нигоҳи мо, дар ҳалли масъала методологияи рушди тафаккури интиқодӣ мусоидат мекунад, ки он ҳамчун технологияи мустақил дар доираи таълим ба хонанда нигаронида шудааст.

Истифодаи усулҳои гуногуни технология барои ноил шудан ба рушди тафаккури интиқодӣ натиҷаи сифатан нав мусоидат мекунад.

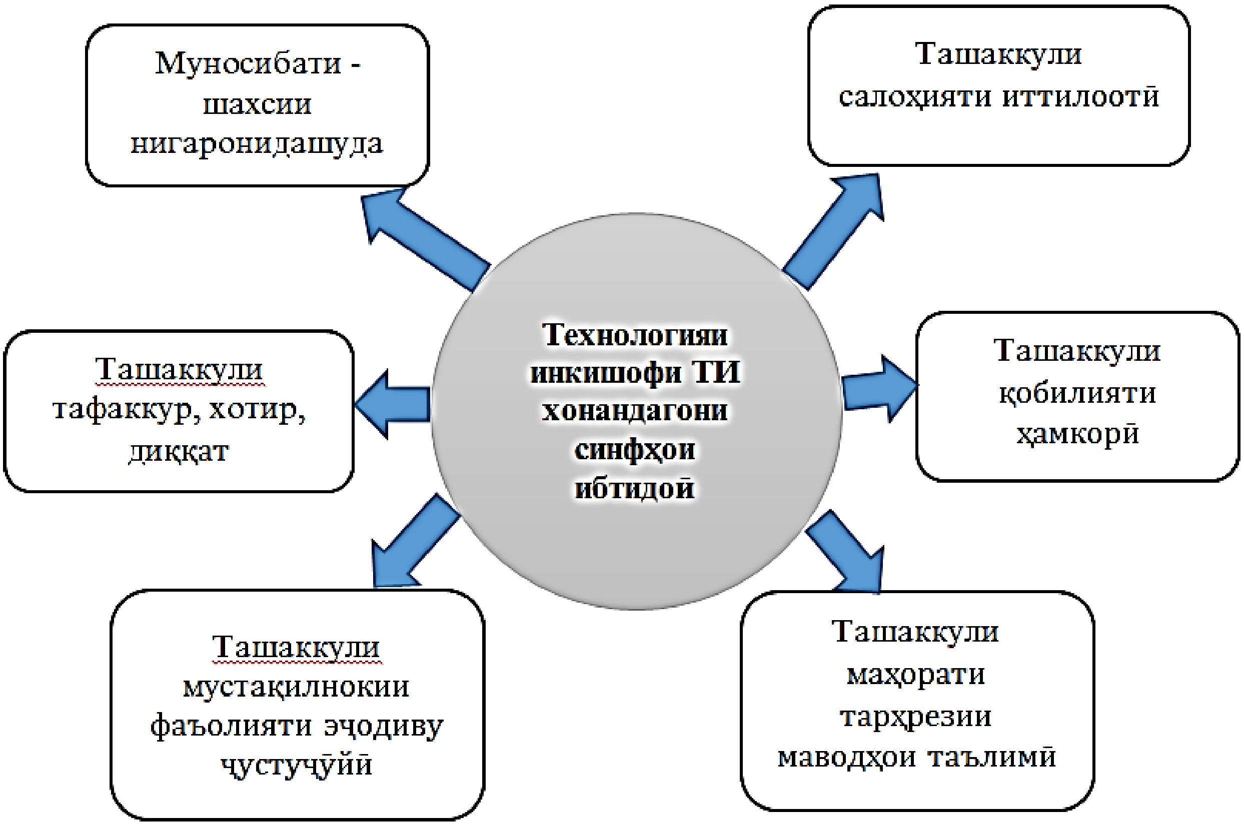

Расми 10. - Технологияи инкишофи тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ

Ин усулҳоро дар тамоми равандҳои дарсҳои дар барномаи таълимии МТМУ ҷойдошта истифода бурдан имкон дорад. Яке аз ҳадафҳои асосии технологияи рушди тафаккури интиқодӣ ба хонандагон таълим додани фикрронии мустақил, дарк кардан, сохтор ва интиқол додани иттилоот мебошад.

Ҳангоми баррасии технологияи тафаккури интиқоди афкору ғояҳои Л. Виготский ҷолиби диққат ҳастанд, зеро ӯ таъкид мекунад: «тафаккур танҳо дар вазъияти муаммои ташаккул, дар шароите инкишоф меёбад, ки шахсан хонанда мафҳуми ашёро бо тамоми вежагиҳо ва таркибаш дар худ сарҷамъ мекунад, оид ба он афкори муайянро месозад. Агар омӯзгор ба хонандагон оид ба мавзуъ супоришҳои анъанавии тайёрро диҳад ва дар ҷавоб ягон андеша ё иқдомро талаб накунад, кӯшиш, сайъ, майлу хоҳиши табиии

хонандаро дар ҷустуҷӯ, таҳқиқ ва маърифат дар самти зарурӣ истифода карда наметавонад.

Ин гуна тасаввуроти хонанда дар бораи ашё, дониш дар бораи он пас аз амалҳои ҷустуҷӯ ва таҳқиқ фишурдаи асосии тамоми технология мебошад.

Дар натиҷаи омӯзиш ва таҳлили технологияи таълими рушди тафаккури интиқодӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ муайян гардид, ки ҳангоми истифодаи *амсила ва шароити ташаккули тафаккури интиқодӣ* мо метавонем натиҷаи мусбат ба даст орем (ниг. ба замимаи № 2).

Дар асоси ин амсила чанд намунаи усулҳои методии технологияи рушди тафаккури интиқодии хонандагони хурдсолро пешниҳод менамоем, ки мо дар якҷоягӣ бо омӯзгорони синфҳои ибтидоии муассисаҳо таҳсилоти миёнаи умумии шаҳри Хуҷанд, ноҳияҳои Ҷаббор Расулов ва Бобоҷон Ғафурови вилояти Суғд дар раванди дарси забони модарӣ истифода намудем:

Усули **«Шарҳи категориявӣ».** Аз номи усул мушоҳида намудан мумкин аст, ки ин усул барои ҷамъ овардани калимаҳои аз рӯйи аломату хусусият мафҳумҳои ба ҳам алоқамандро ташкил медиҳад. Усули зеринро дар вақти ҷамъбасти фикрҳо, мафҳум ва назарияҳо, таснифоти калимаҳо истифода карда мешавад.

Мақсади усули мазкур:

- ҷамъ овардани фикрҳои асоснок дар асоси далелу аломат ва хусусият;
- таснифоти калимаҳо аз рӯйи категорияҳо;
- рушд додани малакаҳои хулосабарорӣ дар асоси фикру ақидаҳои пешниҳодшуда;
- инкишофи нутқи шифоҳӣ ва хаттии хонандагон.

Фаъолият:

1. Роҷеъ ба мавзуи интихобшуда гузаронидани «Ангезиши зеҳн»
2. Навиштани андешаҳои муқобил барои дарёфти далелҳои асоснок аз рӯйи категорияҳои пешниҳодшуда;
3. Интихоб намудани фикрҳои хулосавӣ ва мувофиқи категорияҳо дар ҷадвал мутаҳҳид намудан.

Намуна: (аз китоби дарсии забони модарии синфи 4, дарси 6, мавзуъ: «Як рӯзи тирамоҳ», машқи 84) [69, 47].

Калимаҳои додашударо бо мафҳумҳои зерин мувофиқ намоед ва нависед:

Бед, хайрӣ, Гулдара, анор, тӯс, наргис, Лола, Чаноро, Савсан , нок, чанор, сияҳгӯш, Фарҳод, савсан, Саричашма, нок, насрин, анҷир, Хуррамобод, лола, Садбарг, Ёсуман, арча, Чортут.

Дарахт	**одам**	**деҳа**	**Гул**
Бед Анҷир Савсан Тӯс Анор Арча	Гулдара Савсан Фарҳод Садбарг Лола Ёсуман	Гулдара Саричашма Хуррамобод Чортут Чаноро	Хайрӣ Наргис Лола Савсан Насрин Сияҳгӯш

Усули «***Ташкили кластер***», «Хӯшаи ангур» - ҳам дар марҳилаи даъват ва ҳам дар марҳилаи инъикос истифода мешавад. Мақсади ин усул кӯшиши ба низом даровардани донишҳои мавҷуда оид ба масъалаи муайян мебошад.

Усули **«Чархи андешаҳо»**. Баъзан барои омӯзгорон лозим мешавад, ки оид ба мавзуъ ва ё масъала фикрҳои аввалиндараҷа ва муҳим ҷудо карда шавад. Усули мазкур маҳз барои ҷудо кардани фикрҳои муҳим кӯмак менамояд. Бо ёрии ин усул миқдори муайяни андешаҳо гирд оварда мешавад.

Ҳадафи усул:

- Инкишоф додани малакаҳои фикрронӣ;
- ҷудо карда тавонистани андешаҳои муҳиму аввалиндараҷа;
- рушди малакаҳои таҳлилу хулосабарорӣ, баҳодиҳӣ;
- ба таври интиқодӣ фикр кардан.

Фаъолияти пешбинишуда:

1. Пешниҳоди муаммо ва ё мушкилот;
2. Ҷамъ овардани мулоҳизаҳо доир ба ҳалли мушкилот;
3. Пай дар пай қайд намудани мулоҳизаҳо аз тарафи гурӯҳҳо;
4. Интихоби андешаҳое, ки бо далел қайд карда шуданд;

5. Ташкили муҳокимаронӣ ва хулосабарорӣ.

Усули **«Шаршара».** Усули мазкурро барои таҳлил ва таҷзияи мафҳум ва назарияҳо истифода бурдан хеле манфиат дорад. Он барои ба қисмҳо ҷудо кардани мафҳумҳо истифода карда мешавад.

Мақсади усул:

- таҳлилу таҷзия намудани мафҳумҳо;
- инкишофи маҳорати хулосабарории дедуктивӣ (аз кул ба ҷузъ);
- омӯхтани қадамҳои нави фаъолият.

Қадамҳо:

1. Якчанд мафҳум, мавзуъ ё масъаларо интихоб намоед;
2. Мавзуъ, масъала ва ё мафҳумро дар тахтаи синф нависед;
3. Аз хонандагон хоҳиш намоед, ки мавзуъро ба қисматҳо ҷудо намоянд;
4. Қисматҳои асосиро пас аз мавзуъ ва ё масъала қайд карда, бо тирча алоқаманд намоед;
5. Фаслҳои асосиро боз ба қисматҳо ҷудо карда, бо тирча алоқаманд намоед (андешаҳо бояд мухтасар шарҳ дода шаванд);
6. Нақша шакли шаршараро мегирад:

Рушди технологияҳои тафаккури интиқодӣ барои хонандагони синфҳои ибтидоӣ азхудкунии амалҳои зеринро дар бар мегирад:

- истифодаи далелҳо дар баҳсҳо;
- нигоҳи нав ба ғояҳои кӯҳна;
- қобилияти эътироф кардани далелҳо ва тахминҳо;
- фарқ кардани баёнияи баҳодиҳии асоснок ва баҳодиҳии беасос;
-муайян намудани робитаҳои сабабу натиҷа, инчунин ошкор намудани хатогиҳо дар онҳо;
- ошкор намудани номувофиқатӣ ва хатогиҳои маводи омӯхташаванда;
- муқаррар намудани роҳҳои оқилонаи пешгирии хатогиҳо ва бартараф намудани номувофиқатњои ба вуҷудомада. Аз ин рӯ, кор оид ба рушди қобилияти тафаккури интиқодӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ, бояд

мувофиқи хусусиятҳои синну сол ва фардии онҳо, ташкил карда шавад, ки мақсад аз ҳалли вазъият ва вазифаҳои иҷрои муаммои гузошта мебошад. Рушди тафаккури интиқодӣ дар асоси ҳадафҳо тавассути санҷиши ғояҳо ва андешаҳои пешниҳодшуда, ки ҷустуҷӯи роҳҳои имконпазири татбиқ ва такмили онҳоро дар бар мегирад, муайян карда мешавад.

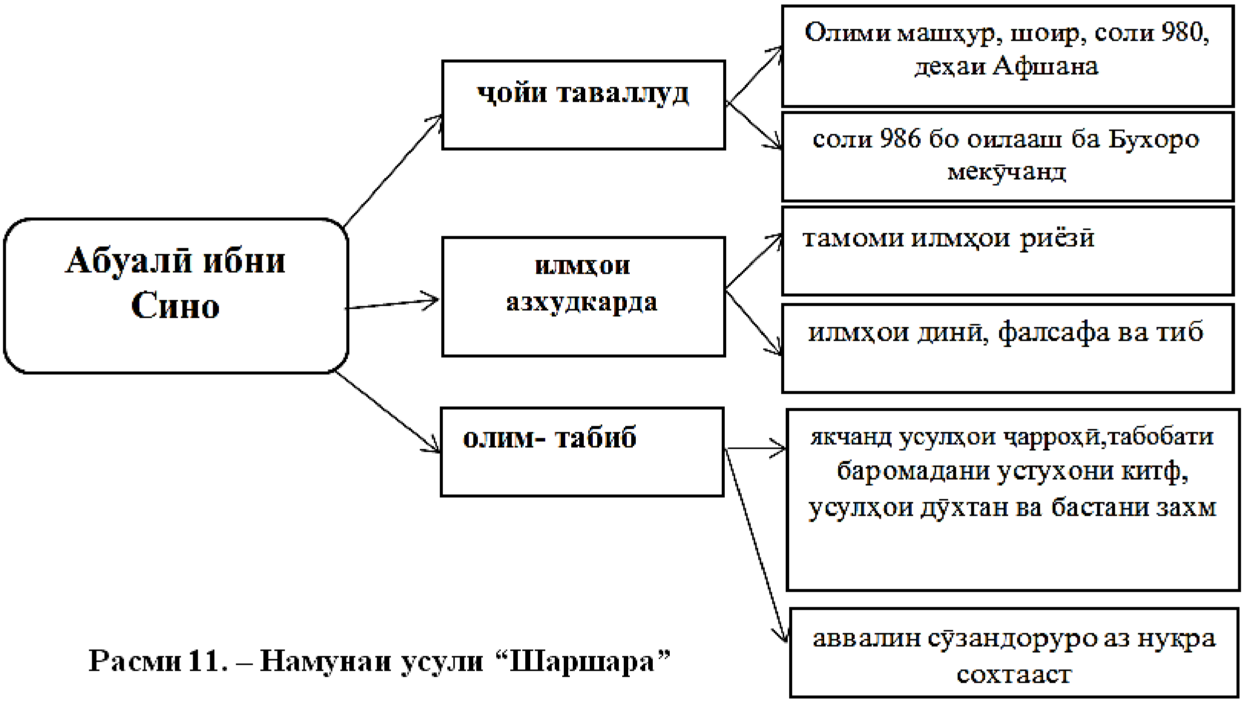

Расми 11. – Намунаи усули "Шаршара"

Ҳангоми омӯхтани маводи нав барои кор бо матн мо усули «*Инсерт*»-ро истифода бурдем. Зимни мутолиаи матн хонандагон дар ҳошия қайд мекунанд: «V» - аллакай медонам; «+» - нав; «-» - ба таври дигар фикр доштам; «?» -нафаҳмидам, савол дорам. Ин усул ба хонандагон пайдарпайӣ ва таҳлили иттилоотро таълим медиҳад. Ҳамин тариқ, хониши бодиққат таъмин карда мешавад, раванди ҷамъшавии иттилоот, роҳ аз сатҳи дониши кӯҳна ба нав кушода мешавад.

Усули «Чархи андешаҳо». Баъзан барои омӯзгорон лозим мешавад, ки оид ба мавзуъ ва ё масъала фикрҳои аввалиндараҷа ва муҳим ҷудо карда шавад. Усули мазкур маҳз барои ҷудо кардани фикрҳои муҳим кӯмак менамояд. Бо ёрии ин усул миқдори муайяни андешаҳо гирд оварда мешавад.

Ҳадафи усул:

– Инкишоф додани малакаҳои фикрронӣ;
– ҷудо карда тавонистани андешаҳои муҳиму аввалиндараҷа;

– рушди малакаҳои таҳлилу хулосабарорӣ, баҳодиҳӣ;
– ба таври интиқодӣ фикр кардан.

Фаъолияти пешбинишуда:

1. Пешниҳоди муаммо ва ё мушкилот;
2. Ҷамъ овардани мулоҳизаҳо доир ба ҳалли мушкилот;
3. Пай дар пай қайд намудани мулоҳизаҳо аз тарафи гурӯҳҳо;
4. Интихоби андешаҳое, ки бо далел қайд карда шуданд;
5. Ташкили мубоҳиса ва хулосабарорӣ.

Усули «Инсерт» барои коркард ва муайян кардани дурустии ахбор истифода карда мешавад.

Мақсадҳо:

– мустақилона фаъолият бурда тавонистан;
– ҷустуҷӯйи роҳҳои самараноки таҳлилу хулосабарорӣ;
– арзёбӣ кардани ахбори пешниҳодшуда;
– рушди малакаҳои хониш, дарккунӣ ва фикрронӣ;
– ба низом даровардани маълумоти ба дастовардашуда.

Фаъолият: Намуна аз китоби дарсии забони модарии синфи 4, дарси 8, мавзуъ: «Ҷашни Меҳргон» [69, 55].

1. Бо усули « Ангезиши зеҳн» ҷамъ овардани андешаҳо доир ба ҷашни Меҳргон;
2. Баён намудани фикру андешаҳои ҷамъшуда ва пешниҳоди матн дар саҳ 55-56 - и китоб («Ҷашни Меҳргон»);
3. Гузоштани аломатҳои ишоратӣ ҳангоми хондани матн;
4. Хониши такрорӣ барои боз ҳам муайян намудани ишораҳо дар матн;
5. Бо истифода аз ишоратҳо пур кардани ҷадвали додашуда;
6. Муҳокимаронии бо навбат дар асоси қисматҳои пур кардашудаи ҷадвал (ҳангоми муҳокимаронӣ мо метавонем аз рӯйи саволҳои зерин истифода намоем: «Дар матн бо кадом маълумоти шинос дучор шудед?», «Чӣ чизи нав фаҳмидед?», «Дар бораи чӣ маълумоти нав пайдо намудед?», «Аз кадом ҷиҳат шумо бо муаллиф розӣ нестед?» ва ғайра...).

V медонам	+ ахбори нав	- Шубҳа дорам	? савол дорам
Санаи ҷашн гирифтани Меҳргонро медонистам, ҷашни меҳргон – иди деҳқон, вақти ҳосилғундорист.	Ин моҳро Меҳрмоҳ мегуфтанд, чунки мардумон бештар дар ин моҳ ба якдигар меҳрубонӣ мекарданд.	Меҳргонро аз рӯйи ривоятҳо рӯзи ғалабаи Фаридун ба Заҳҳок қайд мекунанд, бо кадом далел?	Меҳргонро ғалабаи Фаридун ба Заҳҳок мегӯянд, чаро?

Усули «***Синквейн»***- қобилияти тафаккури эҷодӣ - «шеър».

Истилоҳи «Синквейн» аз забони фаронсавӣ гирифта шуда, маъноаш панҷ аст. Вежагии ин усули дидактикӣ дар он аст, ки ҳар як сатри он ба худ меъёру қоидаҳои хосро дорад ва хондани он барои хонандагон ҷолиб аст. Дар сатри якум як вожаи калидӣ, ки мундариҷаи онро муайян менамояд. Дар сатри дуюм ду сифате, ки ин вожаро тавсиф мекунад. Дар сатри сеюм се феъле, ки амалу ҳаракати бо ин вожа вобастабударо инъикос менамояд. Дар чорум сатр муаллиф ё хонанда дар он муносибату андешаи худро ба таври мухтасар баён мекунад. Ва ниҳоят панҷум як вожаи мансуб ба исм, ки тавассути он инсон эҳсоси худро аз шиносоӣ ё дидани ин ифода мекунад.

Намунаи «Қоидаҳои навиштани синквейнҳо»-ро дар Замимаи №3 нигаред.

Усули ***«Сабади ғояҳо».*** Дарси «Олами атроф» дар синфи 3

Мавзуъ: «Хок». Мо доир ба хок ҳикоя мекунем. Хок чист? Ҳар як гурӯҳ пас аз муҳокима тахминҳои худро баён мекунад.

Хок …… замин аст. ... замини ҳосилхез...моликият ... хушкӣ. ... макони зист, хонаи ҳайвонот.

Назарияи рушди тафаккури интиқодӣ истифодаи миқдори зиёди усулҳои гуногунро дар бар мегирад, ки шумо ҳамеша метавонед вобаста ба мавзуъ, намуди дарс ва услуби таълим онро пайдо кунед.

Самаранокии дарсҳое, ки бо истифода аз усулҳои дар боло зикршуда барои рушди тафаккури интиқодӣ таҳия шудаанд, барои ноил шудан ба

фаъолияти хуби равонии ҳар як хонанда дар давоми дарс мусоидат намуда, онро муайян мекунад.

Барои он ки раванди ташаккули тафаккури интиқодӣ дар синфҳои ибтидоӣ дар дарси забони модарӣ бомуваффақият сурат гирад, дониш дар бораи сатҳи инкишофи тафаккури интиқодӣ дар хонандагон зарур аст, зеро интихоби намудҳои машқу супоришҳо бояд аз сатҳи қарордоштаи хонанда вобаста бошад.

Мо меъёрҳои зерини муайян кардани сатҳҳои инкишофи тафаккури интиқодии хонандагонро дар дарси забони модарӣ муайян кардем.

Ҷадвали 8.

Меъёрҳо ва нишондиҳандаҳои рушди тафаккури интиқодии хонандагон

Меъёрҳо	Нишондодҳо	Усулҳои андозагирӣ
Қобилияти муқоиса кардан	Бартарии малакаҳои таҳлили муқоисавӣ. Малакаҳои арзёбӣ.	Кор бо намуна
Қобилияти қабули қарорҳои мантиқӣ	Огоҳӣ аз фаъолияти равонӣ. Қобилияти ислоҳи хатогиҳо.	Кор бо афсона
Қобилияти пешгӯӣ	Возеҳи муаррифӣ. Қобилияти баҳс кардан. Ба нақша омода.	Кор бо рамҳо

Ҷадвали 9.

Дараҷа ва шароити рушди тафаккури интиқодии хонандагон

Дараҷа	Зуҳуроти сатҳи
Танқидии пайдошуда (паст)	Қобилияти сусти баҳодиҳӣ, исботи дурустии худ, сатҳи пасти инкишофи амалиёти тафаккур (таҳлил, синтез, муқоиса ва ғ.), паҳн шудани малакаҳои сусти таҳлили муқоисавӣ, нишон дода натавонистани хатогиҳои ошкор, зиддиятҳо, ки асосан дар табиат бемаънӣ мебошанд.
Муайян кардани танқидӣ (миёна)	Дараҷаи пасти муташаккилӣ ва мақсаднокӣ, таҷрибаи нопухтаи исбот ва раддия, набудани мавқеи фаъол, қобилияти аниқ сабт кардани зиддиятҳо (хатоҳо).
Интиқоди мусбӣ (баланд)	Қобилияти ошкор ва шарҳ додани сабабҳо ва манбаъҳои хатогиҳои мушоҳидакардаашон, инчунин пешниҳод кардани роҳҳои бартараф кардани онҳо, малака ва маҳорати устувори амалҳои асосии тафаккур, қобилияти мантиқӣ асоснок кардани арзёбӣ ва худбаҳодиҳӣ;

Дар доираи таҳлили амсилаи усул ва шароитҳои педагогии ташаккули тафаккури интиқодӣ барои хонандагони синфҳои ибтидоӣ технологияи таълим таҳия шуда, дар таълими дарси забони модарӣ, инчунин сатҳи ташаккули малакаҳои истифодаи усул ва технологияи тафаккури интиқодӣ дар байни хонандагони синфҳои ибтидоӣ, ки онҳо дар курсҳои махсус ҳамчун қисми марҳилаи ташаккули таҳқиқоти таҷрибавӣ омӯхта шудаанд, ба инобат гирифта мешавад.

Ҷадвали10.

Натиҷаҳои азхудкунии методикаи рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди дарси забони модарӣ:

Сатҳҳо	**Пеш аз курси махсус %**	**Баъди курси махсус %**
Паст	45	15
Миёна	36	50
Баланд	19	35

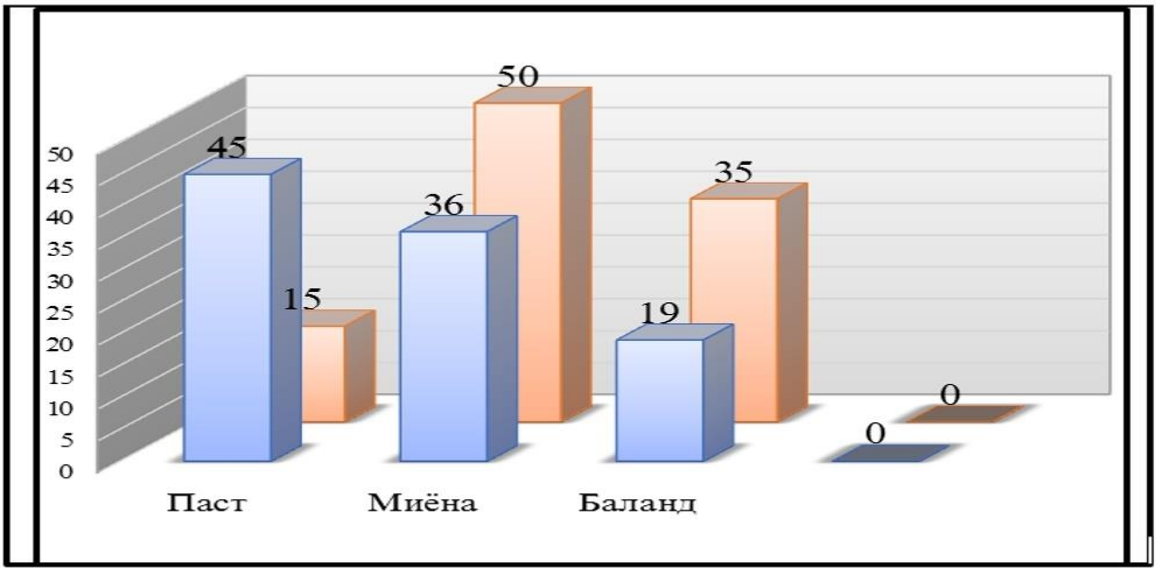

Диаграммаи 3. - Натиҷаҳои азхудкунии методикаи рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди дарси забони модарӣ

Аз рӯйи натиҷа шумораи хонандагоне, ки усулҳои назорати ҳолати ҳиссиётӣ, зеҳнӣ ва истироҳатии худро дар сатҳи миёна ва баланд аз худ мекунанд, хеле зиёд шудаанд. Ба ин муносибат мехостем ба натиҷаи ташаккули тафаккур, ки дар инкишофи тафаккури интиқодии хислатҳои шахсии хонанда дар раванди дарси забони модарӣ нақши хосса дорад, тавաҷҷуҳ намоем.

Дар байни хонандагон суҳбатҳо доир ба муҳокимаҳои ислоҳии ташаккулдиҳанда мавқеи хос пайдо кард, ки ҳадаф аз он азхудкунии малакаҳои ноил шудан ба ҳолати мувозинати эҳсосӣ, ташаккул додани малакаҳои худтанзимкунӣ ва назорат аз болои эҳсосот қобилияти худбаҳодиҳии мувофиқ, хоҳиши ҳамкории самаранок ва рушди тафаккури интиқодӣ бо дигар субъектҳои фаъолияти таълимӣ аст. Дар назди таҷрибаи ташаккулдиҳанда вазифаи ташаккул додани маҷмуи инкишофи тафаккури интиқодӣ, малака ва қобилияти идора кардани ҳаракати худ, истифодаи оқилонаи қобилияти зеҳнии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар дарсҳои забони модарӣ гузошта шуд. Ба ин суҳбатҳо хусусиятҳои зерин хос буданд:

– риояи принсипи тафриқавии педагогии таъсиррасонӣ, ки барои инкишофи тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ барои бартараф кардани хасташавии онҳо мусоидат менамояд;

– маҷмуи хусусиятҳои таъсиррасон ба фаъолияти маърифатии хонандагон, ки бе ягон афзалият дар рушди тафаккури интиқодӣ замина мегузорад;

– ташаккули малакаҳои худтанзимкунӣ ва худназоратӣ, қобилияти идора кардани тафаккури интиқодии худ, оқилона истифода бурдани қобилият, имконияти зеҳнӣ ва нутқии худ.

Дар сатҳи ҳавасмандӣ аз он вобаста аст, ки хонандагон аҳаммияти калидиро дар ташаккули тафаккури интиқодӣ ҳамчун яке аз омилҳои асосии муваффақияти шахсӣ ва касбӣ дарк намоянд ва дар ин асос ба ташаккули муносибати масъулиятнок ба масъалаҳои рушди малакаю маҳорат дар таълими забони модарӣ саҳм гузоранд.

Дар рушди ҷаҳонбинии маърифатӣ фаъолнокии ташаккули шахсият, тафаккури интиқодӣ ва рушди қобилияти зеҳнӣ ба назар расида, шумораи хонандагоне, ки мунтазам ба пешрафти тафаккури интиқодии худ машғуланд, хеле зиёд шуд.

Онҳо дар самтҳои гуногун ва дар шаклҳои аз ҳам фарққунанда инкишоф ёфта, назари интиқодӣ ба афкори изҳоршуда, дарёфт намудани алоқаҳои

мантиқӣ, қабул ё қабул накардани ин робитаҳо ва андешаҳо ташаккул меёбад. Дар хонандагон малакаи баровардани хулосаи асоснок, идора кардани амал ва рафтори худ, эҳсосоти худ дар рафти таълими фанни забони модарӣ дар сатҳи нав мушоҳида шуд.

Дар асоси гуфтаҳои боло қайд кардан зарур аст, ки тафаккури интиқодӣ ва рушди қобилияти зеҳнӣ сифати бисёрҷанба ва мураккаби шахсиро дарк мекунад, зеро байни онҳо робитаи зичи дорои хусусияти равонӣ ва педагогидошта мавҷуд аст.

Донистани равандҳои тафаккури интиқодӣ, алалхусус ҳангоми хониш ё навиштан дар фаъолияти таълимӣ ягон шубҳаро ба вуҷуд намеорад, зеро ин равандҳо барои ин сон дар тамоми ҷанбаҳои инсон заруранд. Аммо амалия нишон медиҳад, ки роҳҳои муҳимтарини кор бо маълумот дар бештари мавридҳо аз ҷониби омӯзгор натиҷаҳои интизоршавандаро намедиҳанд. Ин аз он гувоҳӣ медиҳад, ки барои баланд бардоштани саводнокии иттилоотӣ дар фаъолияти таълимӣ бояд аслан муносибатро ба воситаҳои асосии таълим – хондан ва навиштан тағйир дода, малакаҳоро мақсаднок ва пайваста инкишоф додан зарур аст. Хонанда бояд маҳорати комили ин корҳоро дар марҳилаи аввал ба даст орад, то ки онҳоро минбаъд ҳангоми таҳсил дар дигар зинаҳои таҳсилот татбиқ намояд.

Мафҳумҳои «Хониши бошуурона» ва «Иншои муштарак» самтҳои асосии технологияи рушди тафаккури интиқодӣ дар хониш ва навиштан ба ҳисоб меравад.

Педагог ва олими машҳур В. Сухомлинский навишта буд: «Хондан оинаест, ки ба воситаи он кӯдакон ҷаҳон ва худро мебинанд ва меомӯзанд» [166, 213].

Маҳорати навишт дар рушди тафаккури интиқодӣ нақши ҳалкунанда мебозад, зеро он имкон медиҳад, ки фикрҳо ё тасвирҳои номуайян ислоҳ шуда, аз ҳар тараф баррасӣ шаванд, «ақлро бедор кунанд».

Нутқи хаттӣ фаҳмишро амиқтар мекунад: нависанда андешаро ислоҳ мекунад, баъдан навиштаи онро меомӯзад ва дар посух ба ин андеша фикри нави боз қолибтаре ба вуҷуд меояд.

Нутқи хаттӣ кунҷковиро зиёд мекунад, мушоҳидаи кӯдаконро фаъол мегардонад, зеро барои ислоҳ кардани чизе шумо бояд онро омӯзед, дар бораи он бештар маълумот дошта бошед. Нутқи хаттӣ дар кӯдакон маҳорати хонишро инкишоф медиҳад, зеро онҳо ба «мисли нависандагон» аз хондан шуруъ мекунанд, хубтар мефаҳманд, ки чӣ гуна матнро барои расидан ба ҳадафи худ омода созанд.

Ҳангоми таълими нутқи хаттӣ ба хонандагон нишон додан лозим аст, ки матни хаттии хуб чӣ гуна ба даст меояд, ҳар як марҳилаи ин равандро бояд нишон диҳанд. Омӯзгор бояд дар хотир дошта бошад, ки ҳангоми таълими хаттӣ на танҳо фикр ва таҷриба (муҳтаво ва таркиби матн), балки маърифатнокӣ бояд аҳаммияти аввалиндараҷа дошта бошад. Омӯзгорро лозим аст, ки дарсро тавре ташкил кунад, ки худи ӯ дар дарс дар нақши шогирд бошад. Агар омӯзгор гуфтори таъсирбахш дошта бошад, ӯ ба муваффақият ноил мешавад, зеро кӯдакон ба омӯзиш шавқ пайдо мекунанд. Аммо барои ин дар кӯдакон ҳавасмандии ботиниро барои омӯзиш бедор кардан лозим аст ва омӯзгорро лозим аст, ки нисбати хатоҳои кӯдакон таҳаммулпазир буданро ёд гирад, ба онҳо омӯзонад, ки худашон мустақилона ҷавоби дурустро дарёфт кунанд.

Якчанд маслиҳатҳои муфидро доир ба ин масъала меорем:

– бо иштибоҳ розӣ шавед, аммо онро аз калимаи «фарз кардем» оғоз карда, иҷро кунед, дар ҳоле ки ифодаи чеҳра ва оҳанги гуфтор бояд бетараф бошад;

– якҷоя бо хонанда назар андозед, ки чӣ боиси чунин натиҷа шуд;

– агар хонанда бо тахмини нодурусте дучор шавад, ки боиси натиҷаи ботил мегардад, ӯро низ таҳсин кардан лозим аст;

– тахмини ботилро ба як фарзияи ҳақиқӣ ислоҳ кунед ва роҳи дурустро пайдо кунед.

Ҳангоми оғози фаъолият бо ин усул омӯзгор бояд аниқ дарк намояд ва қоидаҳои зеринро риоя намояд:

– нигоҳи хайрхоҳона ба хонандагон, ки дар қабули фикру мулоҳиза, бидуни танқид, бодиққат гуш кардани мулоҳизаронӣ, риояи одоби сухан;

– донистани он, ки шакли ғайрианъанавии фаъолият бояд тибқи меъёр истифода шавад ва аз меъёр берун шудан хавф дорад;

– ба номуайянӣ тобовар ва таҳаммулпазир бошед.

Аз тағйир додани мавқеи омӯзгор, ки аз шахси донишдиҳанда ба шахси баранда табдил меёбад, аҳаммияти калон дода мешавад.

Мо дар бораи усулҳои маъмултарин ва самаранок барои рушди тафаккури интиқодӣ, хотира ва қобилияти тафаккури мантиқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ метавонанд муфид бошанд, маълумот меорем:

Технологияи Б. Блум, ки муҳаққиқ ва таҳиякунандаи алгоритмҳои фаъолияти педагогӣ мебошад, ба рушди тафаккури интиқодӣ бахшида шудааст. Тибқи муқаррароти ӯ ҳадафҳои таълим се гурӯҳро ташкил медиҳанд: ҳадафҳои маърифатӣ, психомоторӣ ва аффективӣ. Тибқи назарияи ӯ кӯдак бояд тавассути нерӯи зеҳнии худ муамморо тавассути донишу таҷрибаи андӯхтааш ҳал кунад. Дар технологияи Блум ба матн таваҷҷуҳи асосӣ дода мешавад ва хонандагон бо он дар тамоми марҳилаҳои таҳсил сарукор доранд. Технологияи мазкур барои омӯзгорони фаннӣ ва ҳам омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ хеле муфид хоҳад буд.

Иттилоотро тавассути саволу ҷавоб дарк кардан низ яке аз усулҳои самаранок маҳсуб мешавад. Ба андешаи олими равоншинос В.М. Снетков, вазифаи муоширативу пайвандгари савол чунин аст: «Саволи хуб пурсишест, ки фазои ба таври кофӣ калони алтернативаҳои имконпазирро фароҳам меорад» [158, 338]

Агар ба хонанда саривақт саволгузорӣ омӯзонида шавад, рушди тафаккури ӯ дар маҷмӯъ ва алалхусус тафаккури интиқолӣ ба сатҳи нав мерасад. Технологияи Блум як қатор саволҳоро дар бар мегирад, ки дар он далелҳо, маълумот, ваҷҳҳо ва таҷриба бояд ба назар гирифта шаванд.

Саволҳои «Чӣ?» «Кай?», «Дар куҷо?», «Чӣ тавр?» дода мешаванд ва баъди фаҳмиш ва дарки матн саволҳои дигар «Шумо ҳамин тавр мегӯед?», «Ман дуруст фаҳмидам, ки шумо ҳамин тавр мегӯед?»

Доираи ин саволҳо ба хонанда дар як вақти муайян оид ба матн андеша кардан ва савол гузоштан, ин мулоҳизаҳоро баён карданро имкон медиҳад. Омӯзгор дар баъзе мавридҳо аз хонанда шарҳ додани саволи худро хоҳиш мекунад «Саволро каме васеътар шарҳ деҳ». Хонанда бо каме тайёрӣ ба он шарҳи мухтасарро пешниҳод мекунад. Ин кор эҷодкориро тақозо мекунад, чугки шакли тайёри савол дар матн нест.

Саволҳои эҷодӣ метавонанд тавассути калимаҳо, ҳиссачаҳои махсус сохта шаванд. Моҳияти онҳоро тахмину пешгӯӣ ташкил медиҳад. Масалан: «Агар .....ин тавр бошад, чӣ ҳолат рӯй медиҳад?» ва ғ.

Саволҳои амалӣ. Дар ин гуна саволҳо муқаррар кардани робитаи байни назария ва амалия мушоҳида мешавад. Масалан, «Инро чӣ кор кардан мумкин аст?, Ин тавр бошад, чӣ ҳолат рӯй медиҳад?», «Чӣ кор кардан мумкин аст?», «Дар куҷо мушоҳида кардан мумкин аст»..., «Дар мувофиқа бо қаҳрамонони асар шумо чӣ гуна рафтор мекардед?». Савол бояд бо ибораи «Фикр кун» оғоз шавад.

Саволҳои баҳодиҳанда. Онҳо барои аниқ кардани меъёрҳои баҳодиҳии ҳодисаҳо, воқеаҳо нигаронида шудаанд. «Барои чӣ хуб ва барои чӣ бад мегӯянд?», «Барои чӣ як дарс аз дигараш фарқ дорад?», «Шумо ба амали қаҳрамон чӣ гуна муносибат доред?» ва ғайра. Савол бояд бо ибораи «Ҳамроҳ шав» оғоз шавад.

Дар раванди дарси забони модарӣ омӯзгорони синфҳои ибтидоии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии рақамҳои 6, 9, 22, 24 ва Гимназияи «Ганҷ»-и шаҳри Хуҷанд, рақамҳои 29, 49-уми ноҳияи Бобоҷон Ғафуров, рақамҳои 16, 23-юми ноҳияи Ҷаббор Расулови вилояти Суғд аксар вақт усули «Шукуфон шав»-ро истифода мебаранд. Хонандагон аз сохтани баргҳои гул шавқманд мешаванд, ки дар ҳар шаш баргҳои он саволҳои гуногун навишта

шудаанд. Фаъолият метавонад инфиродӣ, ҷуфт ё гурӯҳӣ бошад, шумо метавонед дар хона барои кӯдакон низ чунин гулбарг насб кунед.

Инкишофи тафаккури интиқодиро дар мисоли истифодаи усули МДД (*медонам, донистан мехоҳам, донистам*) дар машғулияти забони модарии синфи сеюм мушоҳида кардан мумкин аст.

Мақсад аз истифодаи ин усул инкишофи қобилиятҳои эҷодии хонандагон ва марҳилаҳои дарс, яъне таъмини ташаккули тафаккури интиқодӣ тавассути фарогирии интерактивии хонандагон бо раванди таълим мебошад. Натиҷаҳои зеринро аз истифодаи усулҳои зикршуда чунин ифода кардан мумкин аст:

– хислатҳои асосии шахсият аз қабили тафаккури интиқодӣ, муошират, эҷодкорӣ, фаъолнокӣ, мустақилият, таҳаммулпазирӣ, масъулиятшиносӣ барои амалу интихоби худ ва натиҷаи фаълияти худ ташаккул меёбад;

– тафаккури интиқодӣ, таҳлилӣ рушд мекунад;

– нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ дар сатҳи нав ташаккул меёбад.

– ҳавасмандгардонии фаъолияти эҷодии мустақилона

– ба кор андохтани механизмҳои худомӯзӣ ва худидоракунӣ мебошад, ки ташаккули салоҳиятҳои асосӣ, иттилоотӣ, коммуникатсионӣ ва ҳалли мушкилотро дар бар мегирад.

Амсилаи асосии дарс дар доираи истифодаи технологияи рушди тафаккури интиқодӣ ба марҳилаи даъват, марҳилаи дарк, марҳилаи андеша, марҳилаи рефлексия (такрору вокуниш) ҷудо карда шудааст. Марҳилаи муҳимми ин технология марҳилаи хулосабарорӣ мебошад, ки натиҷаҳоро инъикос намуда, ба фаъолият, ҳолати равонӣ ва эҳсосии хонандагон вобаста ба дониш, малака ва маҳорати нави омӯхтаашон баҳо дода мешавад.

Ин роҳи хеле мусоиди ба низом даровардани маводи омӯхташуда мебошад. Ҳангоми дар раванди таълим истифода бурдани ҷадвали МДД фаъолияти дутарафа: ҳам аз ҷониби омӯзгор ва ҳам аз ҷониби хонандагон ба инобат гирифта мешавад. Хонандагон бо такя ба маълумоти аллакай

гирифтаашон маълумоти навро муайян карда, ниёзҳои маърифатии худро аз худ мекунанд.

Истифода бурдани усули «МДД» дар раванди машғулиятҳо самаранок буда, дар фаъолияти мустақилонаи хонандагон нақши муҳим дорад.

Тарзи пур кардани ҷадвали усули «МДД»

Дар дафтарҳои хонандагон ва дар тахта ҷадвале кашида мешавад, ки он дар давоми тамоми дарс пур карда мешавад.

Дар оғози дарс дар асоси ҷавобҳои хонандагон оид ба маводи гузашташуда сутуни «Медонам» пур карда мешавад.

Дарҳол пас аз пур кардани сутуни «Ман медонам» саволҳои нав таҳия карда мешаванд, ки хонандагон пас аз омӯзиши мавзуъ мехоҳанд ба онҳо ҷавоб гиранд, ки дар сутуни дуюм навишта шудаанд. Дар ин ҷо кӯмаки омӯзгор муҳим аст, ӯ бояд хонандагонро ба фикр кардан водор созад: Боз чиро донистан мехоҳед? Шумо имрӯз дар синф чӣ омӯхта метавонед?

Дар охири дарс дар марҳилаи мулоҳиза хонандагон хулоса мебароранд ва дар сутуни сеюм он чиро, ки азхуд кардаанд, менависанд.

Вобаста ба категорияи синну соли хонандагон ҷадвалро метавон тағйир дод ва дар кор ҳамчун қаринаи барои кӯдакон фаҳмо ва ҷолиб истифода бурд. Ҳамин тавр, дар синфҳои ибтидоӣ истифода бурдани ибораи зерин осонтар хоҳад буд: «Аллакай медонистам, ё пешгӯӣ мекардам, донистам».

Дар зер намунаи истифодаи ҷадвал дар дарси забони модарии синфи 3 дар мавзуи «Амал ва ҳолати феъл. Зимистон» оварда мешавад.

Намунаи ҷадвали «МДД» дар дарси забони модарӣ дар синфи сеюм.

Қадами 1: Пеш аз хондани матн, хонандагон мустақилона ё дар гурӯҳ сутунҳои якум ва дуюми «медонам», «донистан мехоҳам» -ро пур мекунанд.

Қадами 2: Ҳангоми шиносоӣ бо матн ё дар ҷараёни муҳокимаи чизҳои хондашуда, хонандагон сутуни «Ёфтаанд» -ро пур мекунанд.

Қадами 3: Ҷамъбаст, муқоисаи мундариҷаи ҷадвалҳо. Ғайр аз он, шумо метавонед ба кӯдакон боз 2 сутуни «манбаъҳои иттилоот», «он чизе, ки ифшо нашудааст» пешниҳод кунед.

Пурсиш- яке аз роҳҳои кор дар ҷуфтҳо мебошад. Дар марҳилаи «фаҳмиш» истифода мешавад. Технологияи татбиқ: Ду хонанда матнро хонда, пас аз ҳар як сархат истода, ба ҳамдигар саволҳои сатҳи гуногунро оид ба мундариҷа хонда медиҳанд. Ин шакл ба рушди малакаҳои муошират мусоидат мекунад. [69, 174]

Хонандагон ҷавобҳоро ба саволҳои зерин дар дафтари қайдҳо менависанд:

1. Ман дар бораи мавзуи додашуда чӣ медонам?
2. Ман аз матн дар ин мавзуъ чиро нав омӯхтам?

Сутуни чапи дафтарчаи қайд дар марҳилаи даъват ба анҷом мерасад. Ҳангоми хондан, ҳангоми таваққуф ва инъикос, хонандагон сутуни рости журналро дар асоси маълумоти гирифташуда ва донишу таҷрибаи худ пур мекунанд.

Ҳангоми омӯзиши мавзӯи нав, мо корро дар гурӯҳҳо ташкил мекунем: яке аз шарикон бо рӯйхат дар сутуни «Фарзияҳо» кор карда, аломатҳои «+» ва «-» мегузорад, вобаста ба дурустии тахминҳо, дигаре танҳо маълумоти навро менависад. Натиҷаи кори гурӯҳӣ аз кори инфиродии ҳар як иштирокчӣ вобаста аст. Дар марҳилаи инъикос (тафаккур) ҷамъбасти пешакӣ ба амал меояд: муқоисаи ду қисми дафтарчаи қайд, ҷамъбасти маълумот, сабти он ва омодагӣ ба муҳокима дар синф.

Ташкили сабтҳоро ба таври инфиродӣ ба роҳ мондан мумкин аст, яъне ҳар як шарик сабтҳоро дар ҳарду қисми ҷадвал мустақилона мегузаронад, дар натиҷа ҷуфт муҳокима карда мешаванд. Пас аз он як давраи нави кор бо қисми дигари матн идома меёбад.

Ба матн нақши афзалиятнок дода мешавад: онро хонда, нақл карда медиҳад, таҳлил мекунад, тағйиру тафсир мекунад, муҳокима мекунад ва дар ниҳоят тартиб медиҳад. Нақши омӯзгор асосан дар ҳамоҳангсозӣ зоҳир мешавад.

Усули маъмул нишон додани раванди тафаккур тавассути ташкили графикии мавод мебошад. Амсилаҳо, расмҳо, диаграммаҳо ва ғ. муносибати байни ғояҳоро бояд инъикос кунанд, қатори фикрро нишон диҳанд.

Раванди тафаккур, ки аз чашм пинҳон аст, визуалӣ мешавад, таҷассуми намоён мегирад. Ташкили графикии мавод метавонад дар ҳама марҳилаҳои омӯзиш ҳамчун роҳи омода кардани таҳқиқот, ҳамчун роҳи ба самти дуруст равона кардани ин таҳқиқот, ҳамчун роҳи ташкили инъикоси донишҳои бадастомада истифода шавад.

медонам (М)	Донистан мехоҳам (Д)	Донистам (Д)
Тарҷумаи ҳоли Мирсаид Миршакар	Маълумот дар бораи фаъолияти шоир	
Фаъолияти шоир	Кай ба навиштани шеър оғоз кардааст?	
Шеърҳои Мирсаид Миршакар	Ҷиҳатҳои тарбиявии онҳо	
	Аввалин шеърҳои шоир кадомҳоянд?	

Мо имкон пайдо намудем, ки афзалият ва камбудиҳои технологияи ташаккули тафаккури интиқодии таҳияшударо дар раванди таълими фанни забони модарӣ тавассути истифодаи усулҳои дар боло номбаршуда ошкор намоем:

Ҷадвали 11

Ҷанбаҳои мусбат ва манфии татбиқи амалии технологияи “Тафаккури интиқодӣ”

Ҷанбаҳои мусбат	Ҷанбаҳои манфӣ
- хонандагон фаъол, эҷодкор ва қобилияти интиқодӣ фикр мекунанд; - хонандагон мустақилона донишҳои навро меомӯзанд ва барои онҳо омӯхтан осонтар аст; - дониш устувор мегардад, шавқу рағбати самимӣ бедор карда мешавад; - қолаби анъанавӣ мешиканад; - адабиёти иловагӣ истифода карда мешавад; - раванди таълим механикӣ сурат намегирад; - фаҳмиши чуқури мавод ба вуҷуд меояд.	- риоя нашудани меъёри вақт дар дарси анъанавӣ; - шумораи зиёди хонандагон дар гурӯҳҳо; - кор дар гурӯҳҳо бартарӣ дошта, баҳодиҳии кори инфиродӣ душвор мегардад; - риояи интизом мушкилтар аст; — санчиши дониши гирифтаи талабагон душвор аст; - инкишофи қобилиятҳо нисбат ба гирифтани иттилооти нав бартарӣ дорад

Дар ин ҷо овардани хулосаву натиҷагириҳои олими машҳури соҳаи педагогика Ю. К. Бабанский бомаврид аст. Тибқи муқарраррроти ӯ хусусиятҳои

шахсе, ки барои ӯ тафаккури интиқодӣ хос аст, дар он зоҳир мешаванд, ки ӯ муаммо ва мушкилотро ба таври возеҳ тасаввур мекунад ва дар ҳалли онҳо дар нуқтаи назари худ, дидгоҳи худ устувор бошад. Ин гуна шахс рафтору амали худро боандеша идора карда метавонад, ба ӯ эҳсоси беэътиноӣ бегона аст, дар рафти ҳалли муаммо метавонад бе ягон эҳсоси маҳдуд ба атрофиён муроҷиат намояд, ба афкори онҳоро оиди муаммо гӯш андозад, дар ҳолатҳои алоҳида эҳсоси ҳамдардиро зоҳир кунад. Инчунин ин гуна шахс ба муаммо ва масъалаи ҳалталаб ё баҳсӣ метавонад дидгоҳ ё дидгоҳҳои гуногун дошта бошад ва онро ба таври худ баррасӣ намояд, дар ӯ маҳорати ҷустуҷӯ намудани алоқаву робитаҳоро муайян намудан инкишоф ёфтааст. Барои шахси дорои тафаккури интиқодӣ дидгоҳҳои шахсони дигар як чизи муқаррарӣ аст ва ӯ онҳоро таҳаммул мекунад. Беҳтарин хусусият ин гуна шахс – дидани якчанд усул ва роҳи ҳалли муаммо мебошад, ки ҳар кадоми онҳо ба таври гузоштани суол муқаррар карда мешаванд, хулосаҳои мантиқии зарурӣ ва арзёбии онҳо идомаи ин гуна муқарраркунӣ мебошанд. Илова бар ин шахс дорои қобилияти пешгуӣ кардан, масири ояндаро муайян кардан ва барои тай кардани ин масир ҳадафҳоро муайян кардан аст. Албатта, ин пешгӯӣ ва ҳадафгузорӣ бидуни малака ва донишҳои мавҷудбуда ин ғайриимкон аст. Донишу малакаҳои дар заминаи эҳсоси кунҷковӣ ва ба ҳама чизи мушоҳидашаванда савол гузоштан ҳосил шуда, иттилооту донишҳои фаъолона азхудшуда боиси тавлид шудани хусусиятҳои шахси дорои тафаккури интиқодӣ мегардад [12].

Хусусиятҳои шахси дорои тафаккури интиқодиро, ки Ю. К. Бабанский додааст, воқеияти ташаккули тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоиро дар раванди таълим бо истифода аз технологияи «Тафаккури интиқодӣ» пурра инъикос мекунад.

Дар асоси гуфтаҳои боло барои ташаккули тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди таълим малакаҳои ёрирасони зеринро тавсия медиҳем:

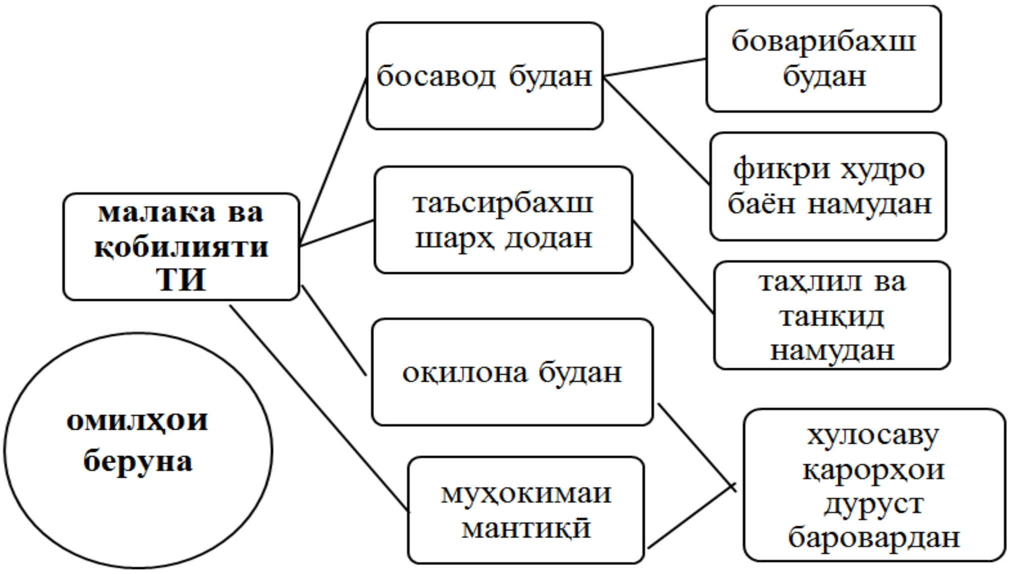

Расми 12. - Малакаҳо ва қобилияти тафаккури интиқодӣ

Дар маҷмуъ, дар айни замон шаш малакаи асосӣ вуҷуд дорад, ки дар онҳо омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ метавонанд тафаккури интиқодии хонандагонро инкишоф диҳанд. Дар рафти ин онҳо метавонанд бо истифода аз далелу ваҷҳҳои ҳосилшуда таҳлили падидаву равандҳоро ба роҳ монда, хулосаҳои барои кори таълим зарурии бомантиқро ба даст оранд.

Ҷадвали 12

Навгониҳо ва малакаҳои хонандагони тафаккури интиқодидошта

т/р	Навгониҳои асосӣ	Муваффақият ва хулосаҳо
1.	Тафаккури таҳлилӣ	Қобилияти таҳлили дурусти иттилоот ҷанбаи муҳимтарини тафаккури интиқодӣ мебошад. Ҳангоми таҳқиқи мавзӯи кор, тафаккури таҳлилӣ ба шумо кӯмак мекунад, ки иттилоотеро, ки ба вазъияти шумо мувофиқ аст, аз иттилооте дахлдор нест фарқ намояд.
2.	Муоширати хуб	Новобаста аз он ки шумо онро барои ҷамъоварии иттилоот истифода мекунед ё дигаронро ба хулосаҳои худ бовар мекунонед, муоширати хуб дар раванди тафаккури интиқодӣ муҳим аст. Муоширати хуб бо ҳамкорон имконият медиҳад, дар ҷамъоварии иттилооте, ки барои интихоби дуруст лозим аст, кӯмак расонад.

3.	Тафаккури эҷодӣ	Тавассути ин усул қобилияти кашф кардани шаклҳои муайяни иттилоот ва алоқаи абстрактӣ байни маълумоти ба назар новобаста ба тафаккури интиқодии шуморо беҳтар мекунад. Таҳлилу тартиб ё ҷараёни фаъолият ба таври эҷодӣ сурат гирифта, роҳҳои тезтар ва самараноктар гардидани он пайдо мешавад. Эҷодкорӣ маҳоратест, ки бо мурури замон инкишоф ёфта, дар ҳар мавқеъ, сатҳи таҷриба ва соҳа қадр карда мешавад.
4.	Ошкорбаёнӣ	Ошкорбаёнӣ ин тафаккури интиқодиест, ки маълумоти қаблӣ ва таҷрибаи ҳаёт объективона ба ҳолатҳои муайяни шахс баҳо дода мешавад. Эътирофи ин эродҳо, имконият медиҳад, ки қабули тафаккури интиқодӣ ва равандҳои он дуруст дарк гардад. Масалан, агар вохӯрӣ бо роҳи муайян ба нақша гирифта шуда бошад ва шарики шумо истифодаи стратегияи дигарро пешниҳод кунад, метавонед онҳоро гӯш карда, бар асоси андешаҳои онҳо бархӯрди худро танзим намояд.
5.	Қобилияти ҳалли муаммо	Маҳорати дуруст ва таҳлил ва ҳалл намудани муаммо фаъолият намудан дар роҳи татбиқи ҳалли он аст.
6.	Мулоҳизакорона савол додан	Додани саволҳои бомулоҳиза як қадами муҳим дар баровардани хулосаҳои дуруст аст.

Бо баҳисобгирии меъёрҳои асосии тафсири тафаккури интиқодӣ мо методологияи зерини навиштани иншоро тартиб додем, ки дар он усул танҳо аз тарафи хонандагони синфҳои ибтидоии ба гурӯҳҳои таҷрибавӣ дохилшуда истифода шудааст:

1. Нишон додани маводи таҳлилшуда (унвон, муаллиф, мавзуъ)
2. Ҷудо кардани нуктаҳои асосие, ки боиси шубҳа, хатоҳо ва зиддият оварда шудааст.
3. Васеъ намудани фикре, ки дар шакли муаммо ба миён омадааст.
4. Равшан намудани роҳҳои ҳалли масъала.
5. Фикру ақоиди хешро равшану возеҳ баён намудан.

Иншо дар мавзуи**:** Тафаккури интиқодӣ

Ҳадаф:

Рушди нутқи шифоҳию хаттӣ

Рушди малакаҳои таҳлилу хулосабарорӣ

Фаъолиятҳо:

1. Ба хотир овардани маводҳо ва мавзуҳои омӯхташуда аз ҷониби хонандагон.
2. Навиштани фикру ақоид ва таассуроти хеш нисбат ба мазмуни мавзуъ.
3. Навиштани эссе дар муҳлати муайян (20 дақиқа).

Барои муайян кардани тафаккури интиқодӣ аз хонандагони синфҳои 2-4-уми муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии рақамҳои 6, 9, 22, 24 ва Гимназияи «Ганч»-и шаҳри Хуҷанд, рақамҳои 29, 49-уми ноҳияи Бобоҷон Ғафуров, рақамҳои 16, 23-юми ноҳияи Ҷаббор Расулови вилояти Суғд супориш дода шуд, ки дар муддати 20 дақиқа нақли хаттӣ (эссе) нависанд. Усули таълим чунин аст: аввал бо хонандагон дар мавзуи «Ватанам – Тоҷикистон» суҳбат гузаронида мешавад ва пас аз он онҳо ба навиштани эссе шуруъ мекунанд.

Мақсади эссе ин буд:

1. Муайян кардани сатҳи диққат ва тафаккури хонандагон;
2. Муайян кардани сатҳи фаъолият барои инкишофи тафаккури интиқодӣ;
3. Равшан намудани сабабҳои хатоҳое, ки ҳангоми навиштани эссе роҳ дода шуданд;
4. Муқоисаи сатҳи саводнокии хонандагони фаъол ва миёна.

Ҳамзамон, мо дар синфҳои назоратӣ барои муайян кардани дараҷаи инкишофи тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои 2-4-уми ин мактабҳо дар намуди эссе гузаронидем. Барои муайянкунии меъёри тафаккури интиқодии онҳо шумораи хатоҳо ба инобат гирифта шуд (дар эссе ҳар қадар хатоҳо камтар бошад, тафаккури интиқодии хонанда ҳамон қадар устувортар буд).

Натиҷаи эссе чунин буданд:

Ҷадвали 13

Дараҷаи инкишофи тафаккури итиқодии хонандагони синфҳои дуюм, сеюм ва чоруми гурӯҳҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ

№№ МТМУ	Синф	Шумораи хонандагони таҷрибавӣ		Дуруст навишта тавонистанд Нат./озм.	Зиёда аз 4-5 хатогӣ роҳ доданд Нат./озм.	Сатҳи инкишофи тафаккури интиқодӣ дар % Нат./озм.
		Назоратӣ	Озмоишӣ			
№№ 6, 22, 24 -и шаҳри Хуҷанд ва ракамҳои 15, 24, 49 -и ноҳияи Б. Гафуров	**3**	35	35	11/24	24/11	31%/68%
	4	64	64	28/47	36/17	43%/73%

Чунон ки аз ҷадвал бармеояд, дараҷаи рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои сеюми гурӯҳҳои озмоишӣ нисбат ба гурӯҳҳои назоратӣ 37% ва дар синфи чорум нисбат ба гурӯҳҳои назоратӣ 30% баланд аст.

Дар баробари ин, инчунин маълум шуд, ки сатҳи пасти инкишофи тафаккури интиқодӣ аксар вақт натиҷаи паст шудани қобилияти корӣ мебошад, ки ба ин бештар хатоҳои зерин хосанд:

- партофтани ҳарфҳо;
- илова накардани калимаю ибораҳо;
- такрори фикр аз рӯйи мазмуни калимаю ибораҳо;
- хатти бад (нохоно);
- риоя накардани имло ва лексикология;
- номувофиқат дар мазмуни эссе.

Қобилияти кории паст ва тафаккури интиқодӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ аз ҷониби хонандагони гирду атроф фавран баҳо дода намешавад, ки ин дар хонанда эҳсоси пастро ба вуҷуд меорад ва дар натиҷа, коҳиш, гум шудани шавқу рағбат ба омӯзиш ба миён меояд.

Қобилияти аз нуқтаи назари интиқодӣ фикр кардани ҳар як шахс аз ҷиҳати иқтисодӣ имконпазир гардида, шарти асосии ҳалли муҳимтарин вазифаҳо, амалисозии назария бо амалия мегардад. Инчунин фаъолияти пурсамари шахс бо ҳамаи соҳаи ҷамъиятӣ ба рушди низоми маориф, яъне

инсондӯстӣ, маънавиёти баланд, рушди илмӣ, иқтисодӣ ва ҳуқуқии шахсият мусоидат менамояд.

Дар натиҷаи таҷрибаҳои гузаронидашуда аломатҳои зерини ташаккули тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар дарси забони модарӣ муайян карда шуд. Рушди тафаккури интиқодии хонанда чунин зоҳир мешавад, ки дар хонанда мустақилии амал ва қабули қарорҳо, масъулият барои қарорҳои қабулкарда ва рафтори худ пайдо мешавад. Аз ташаккулёбии тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ далел овардан, асоснок намудани қарорҳо мебошад, доираи васеи маълумот ҳангоми асоснок кардани амалу қарор мебошад, ки ҷанбаҳои гуногунро фаро мегирад. Аломати дигар – ин фардият аст, ки масири хонандаро дар кор бо иттилоот муайян мекунад ва иҷтимоишавӣ мебошад, ки рушдёбии тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоиро дар кори дастаҷамъона, кори гурӯҳӣ инъикос менамояд.

Умуман, дарс моҳияти фаъолияти дигаргунсозандаи хонандагонро дорад. Раванди таълим дар муколамаи таълимии байни хонанда ва омӯзгор асос ёфтааст, ки ба тарҳрезии муштараки чорабиниҳои барномавӣ нигаронида шудааст. Дар ин маврид фаъолияти фардии хонанда нисбат ба мазмун, намуд, шакли маводи таълимӣ, ҳавасмандии ӯ, майлу хоҳиши мустақилона, бо ташаббуси худ истифода бурдани дониши ҳосилгардида ба назар гирифта мешавад.

Технологияи тафаккури интиқодӣ, ки дар дарсҳои забони модарӣ ва хониш мавриди баррасӣ қарор гирифт, боиси чунин хулосаи мо гардид, ки хонандагон ҳангоми истифодаи ин технология ба қироати мантиқии матн бештар таваҷҷӯҳ мекунанд, хониши матн беҳтар мешавад, матни дорои муколама ва гуфтугӯ дар сатҳи таҳлил карда мешавад. Инчунин хонандагон аз луғатҳо ва адабиёти иловагии аз ҷониби омӯзгор тавсияшуда истифода менамоянд, ки ин боиси ғанӣ гардидани захираи луғавии онҳо мегардад. Муҳимтар аз ҳама, дар ин гуна дарсҳо хонандагон мустақилона савод андӯхта, мустақилона супоришҳои муаммовиро ҳал мекунанд, дар ҷаҳони муосир худшинос мешаванд.

2.3. Таҳлили натоиҷи корҳои таълимӣ ва таҷрибавӣ оид ба рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ

Мутафаккири интиқодӣ будан - маънои доштани ақидаи шахсии худ, интихоб ва фарқи байни ақидаҳои гуногун, ҳалли мушкилот, ба таври оқилона баҳс кардан, қобилияти баҳодиҳии нуктаи назари шахси дигарро дорад.

Ба шарофати тафаккури интиқодӣ раванди анъанавии маърифат фардият пайдо карда, пурмазмун, пайваста ва самаранок мегардад.

Тафаккури интиқодӣ наметавонад ба монанди як ҷузъи алоҳидаву мустақил рушду нумӯъ кунад. Ин маҳорат дар ҳама инсон дар шаклҳои гуногун ва дар сатҳҳои гуногун вуҷуд дорад. Дар мавриди хонандагони мактаб бояд тазаккур кард, ки он дар синни хурди мактабӣ инкишоф меёбад. Суръати инкишофи он аз фаъолнокии хонанда дар синф, дар ҳаёти ҷамъиятӣ вобаста аст ва амалу фаъолияти мунтазаму пайдарҳамро тақозо менамояд. Аз сатҳи дониши андӯхтаи онҳо расммаҳорати қиёсу интиқод намудани донишҳои омӯхта ва маълумот бо таҷрибаи шахсии онҳо вобастагии зич дорад.

Дар рафти ҳаёти мактабӣ, ки аксари онро дарсу машғулиятҳо ташкил медиҳад, омӯзгорон дар тарбияи маҳорати назари интиқодӣ нақши калон мебозанд, зеро маҳз омӯзгорон дар хонандаи синфҳои ибтидоӣ чунин хислатро ба монанди шубҳа кардан ба он чизе, ки пешниҳод мешавад, онро аз як гуфтаи омӯзгор комилан дуруст ҳисоб накарданро тарбия мекунанд. Як саволи омӯзгор дар давоми дарс ба хонандагон: «Оё ҳамин дуруст аст?» дар хонандагон заминаи ҳамин хислатро мегузоранд. Ҳамзамон омӯзгор якҷоя бо бедор кардани шубҳа, инчунин бояд дар хонандагон санҷидани дониши навро тавассути мисолу намунаҳои дигар, онро ба таври нав қабул намуданро меомӯзонад, дар хонандагони малакаи ҷустуҷӯ ва таҳлили намудани маълумот, қабул намудани қарор дар бораи эътимоднокии он тарбия менамояд.

Ба раванди таълим мунтазам ворид намудани тафаккури интиқодӣ бояд тарзи махсуси тафаккур ва фаъолияти маърифатиро ташаккул диҳад.

Дар технологияи тафаккури интиқодӣ кадом чиз навтарин аст?

Хусусияти ин технологияи педагогӣ дар он аст, ки хонанда дар раванди таълим дар асоси ҳадафҳои воқеӣ самти инкишофашро худаш мушаххас сохта, пайгирӣ мекунад, натиҷаи ниҳоиро муайян менамояд. Аз ҷониби дигар, истифодаи ин усул ба рушди малакаҳои кор бо иттилоот нигаронида шудааст.

Ташаккули қобилияти эҷодии омӯзгор зинаи муҳимтарини баландбардории сифати технологияи тафаккури интиқодӣ дар раванди таълиму тарбияи хонандагони синфҳои ибтидоӣ мебошад. Дар замони муосир, ки ба масъалаи ташаккули қобилияти зеҳнӣ ва тафаккури интиқодии хонандагон ва такмил додани сифати онҳо таваҷҷуҳи махсус равона карда шудааст, истифодаи фаъолияти эҷодии омӯзгор шарти муҳимми ба даст овардани натиҷаи бузург мебошад.

Дар рафти омӯзиши фаъолият ва собиқаи омӯзгорони беҳтарин ба мо маълум гашт, ки муваффақият дар кору пайкор, дар касби бо хоҳиши дил интихобкарда аз салоҳиятҳои касбии ташаккулёфта ва бомаврид истифодашванда, қобилияти эҷодкорӣ дар фаъолияти касбӣ, фарҳанги баланд бо тарбияи хислатҳои беҳтарини инсон ва омӯзгор, эҳтиром ба арзишҳои ҷомеа, маърифатнокии сатҳи баланд, эътирофи сиёсатҳои гуногуни давлатӣ ва ҷомеа барои ноил шудан ба дастовардҳои баланду муваффақият заминаи устуворро фароҳам меорад.

Зимни таҳқиқот мо хостем тариқи пурсишнома муайян созем, ки омӯзгорони МТМУ то кадом дараҷа дар раванди таълиму тарбия аз эҷодкории хеш дар такя ба инкишофи тафаккури интиқодии хонандагон истифода мебаранд. Дар пурсиш 10 - 12 нафар аз ҳар як муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии рақамҳои 6, 9, 22, 24 ва Гимназияи «Ганҷ»-и шаҳри Хуҷанд, рақамҳои 29, 49-и ноҳияи Бобоҷон Ғафуров, рақамҳои 16, 23-и ноҳияи Ҷаббор Расулови вилояти Суғд иштирок намуданд.

Саволҳо чунин буданд:

1. Худро муаррифӣ намоед.
2. Чанд сол собиқаи корӣ доред?
3. Дарсро бештар тариқи анъанавӣ ё истифодаи УФТ мегузаронед?
4. Аз кадом усулҳои фаъоли таълим истифода мебаред?
5. Кадом УФТ-ро барои инкишофи тафаккури интиқодии хонандагон истифода мебаред?
6. Хусусиятҳои тафаккури интиқодии хонандагонатонро медонед?
7. Дар фаъолияти амалии худ барои эҷодкорӣ вақт ҷудо мекунед?
8. Ба андешаи шумо, синфе, ки дар он таълим медиҳед, хонандагони сустхон дорад?
9. Усули кори шумо бо хонандагоне, ки давомоти суст доранд, чӣ гуна аст ва онро чӣ гуна дидан мехоҳед?
10. Ба фикри шумо, ба корҳои ҷамъиятӣ бояд бештар хонандагони дорои ягон лаёқат ё хонандагони сатҳи дигар ҷалб карда шаванд?

Натиҷаи ҷавобҳоро дар ҷадвал нишон медиҳем:

Ҷадвали 14.

Пурсиши анкетавии омӯзгорони МТМУ

Худро муаррифӣ намоед	Чанд сол собиқаи корӣ доред?	Дарсро бештар тариқи анъанавӣ ё истифодаи УФТ мегузаронед?	Аз кадом усулҳои фаъоли таълим истифода мебаред?	Кадом УФТ-ро барои инкишофи тафаккури интиқодии хонандагон истифода мебаред?	Хусусиятҳои тафаккури интиқодии хонандагонатонро медонед?	Шумо худро омӯзгори эҷодкор меҳисобед?	Дар синфи Шумо чанд нафар хонандагони сустхон ҳастанд?	Бо сустхонон чӣ гуна корбарӣ менамоед?	Хонандагони болаёқат ба дигар корҳои ҷамъиятӣ ҷалб карда мешаванд ё не?

Омӯзгори синфҳои ибтидоии МТМУ, гимназияи «Ганҷ»	**Омӯзгори синфҳои ибтидоии МТМУ № 22**
Аз 5 то 27 сол	Аз 3 то 28 сол
Анъанавӣ – 7 нафар Истифодаи УФТ – 3 нафар	**Анъанавӣ – 6 нафар Истифодаи УФТ – 6 нафар**
Гурӯҳбандӣ, бозиҳои таълимӣ, кор бо варақаҳои тақсимотӣ,диаграммаи ВЕН, кластерҳо, интерактивӣ.	Гурӯҳбандӣ, «Гилеми ғояҳо»,"Синквейн"
Синквейн, Инсерт, хуҷуми фикрӣ, диаграммаи ВЕН, кластерҳо, эссе интерактивӣ,	Синквейн, Инсерт,хуҷуми фикрӣ
Касбӣ – педагогӣ Таълимӣ - методӣ, шавқу ҳавас	Касбӣ – педагогӣ Таълимӣ методӣ
Ҳа – 5, Не – 2, Қисман-3	Ҳа – 3, Не – 3, Қисман-4
Аз 2 то 4 нафар	Аз 3 то 5 нафар
Супоришҳои инфиродӣ	Супоришҳои инфиродӣ
Иштирок дар олимпиадаҳо, чорабиниҳои тарбиявӣ	Ҳа, ҷалб карда мешаванд. Маҳфилҳои фаннӣ

Аз натиҷаи ҷадвал маълум мегардад, ки ҳанӯз ҳам омӯзгорон ба раванди таълиму тарбия бо истифода аз эҷодкории худ навигариеро ворид намесозанд, ё сирру асрори эҷодкории худро ба дигарон ошкор намекунанд.

Бештари омӯзгорони дар пурсиш иштироннамуда зиёда аз 5 то 20 сол собиқаи корӣ доранд ва худро эҷодкор меҳисобанд. Вале таҳлили ҷавобҳо нишон медиҳад, ки эҷодкории омӯзгор дар рафти фаъолият на чандон возеҳ инъикос мегардад.

Пайдоиш ва ташаккули қобилияту тафаккури интиқодии хонандагон натиҷаи таълим ва омӯхтан буда, ҳар қадаре ки мустаҳкамкунӣ ва худомӯзии омӯзгор дар сатҳи баланд қарор гирад, ҳамон қадар омӯзонидан самараи хуб мебахшад.

Соли хониши 2021-2022 бо мақсади омӯзиши афкор оид ба масъалаи тафаккури интиқодӣ дар байни 60 нафар омӯзгорони синфҳои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии рақамҳои 6, 9, 22, 24 ва Гимназияи «Ганҷ»-и

шаҳри Хуҷанд, рақамҳои 29, 49-уми ноҳияи Бобоҷон Ғафуров, рақамҳои 16, 23-юми ноҳияи Ҷаббор Расулови вилояти Суғд пурсишнома гузаронда шуд. Тибқи он омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ ба саволҳои зерин посух доданд:

1. Оё шумо дар бораи моҳияти мафҳумҳои тафаккури интиқодӣ тасаввурот доред?

2. Оё шумо талаботи асосии технологияи тафаккури интиқодиро медонед?

3. Оё шумо аломатҳои тафаккури одӣ ва интиқодиро медонед?

4. Оё шумо асосҳо ва сохторҳои тафаккури интиқодиро медонед?

5. Оё шумо курси махсуси «Рушди тафаккури интиқодӣ»-ро гузаштаед?

6. Оё шумо дар ташаккули тафаккури интиқодии хонандагон мушкилоти ҷиддиро мушоҳида кардаед?

7. Оё шумо бо адабиёти махсуси методӣ оид ба масъалаи тафаккури интиқодӣ таъмин ҳастед?

Натиҷаҳои пурсиш чунинанд:

Ҷадвали 15.

Натиҷаҳои пурсиши муаллимони МТМУ

т/р	Саволҳо	Ҷавобҳо		
		ҲА/ %	ҚИСМАН/ %	НЕ/ %
1.	Оё шумо дар бораи моҳияти мафҳуми тафаккури интиқодӣ медонед?	39/48	11/14	30/38
2.	Оё шумо талаботи асосии технологияи тафаккури интиқодиро медонед?	25/31	27/34	28/35
3.	Оё шумо аломатҳои тафаккури одӣ ва интиқодиро медонед?	21/26	9/11	50/62
4.	Оё шумо асосҳо ва сохторҳои тафаккури интиқодиро медонед?	33/41	12/15	35/44
5.	Оё шумо дар ташаккули тафаккури интиқодӣ дар хонандагон мушкилоти ҷиддиро мушоҳида кардаед?	26/32	13/16	41/52
6	Оё шумо курси махсуси "Рушди тафаккури интиқодӣ"-ро гузаштаед?	38/47	-/0	42/53
7	Оё шумо бо адабиёти махсуси методӣ оид ба масъалаи тафаккури интиқодӣ таъмин ҳастед?	10/12	8/10	62/78

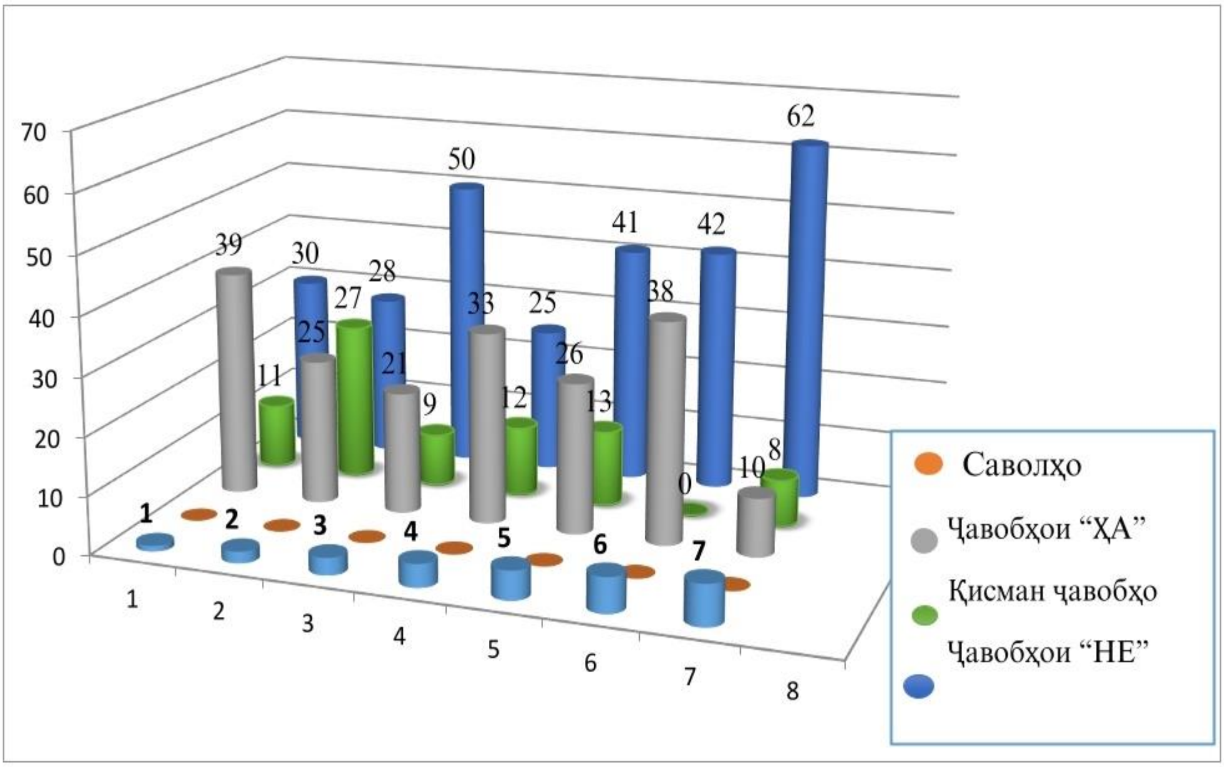

Диаграммаи 4. - Натиҷаҳои пурсиши муаллимони МТМУ

Омӯзиши афкор оид ба масъалаи тафаккури интиқодӣ дар байни омӯзгорони МТМУ аз посуххҳои омӯзгорон маълум шуд, ки **38%** дар бораи моҳияти тафаккури интиқодӣ тасаввурот надоранд, **62%** аломатҳои тафаккури ҳаррӯза ва интиқодиро намедонанд, **52%** дар рушди тафаккури интиқодӣ дар байни хонандагон ба мушкилоти ҷиддӣ дучор мешаванд, **78%** бо адабиёти махсуси методӣ оид ба масъалаҳои тафаккури интиқодӣ таъмин нестанд. Семинар-тренинг, ки дар он масъалаи калидӣ ин ташреҳи технологияи рушди тафаккури интиқодӣ буд, барои омӯзгорони синфҳи ибтидоӣ пешбинӣ ва баргузор карда шуд, ки дар доираи он усулҳои ташаккули ин гуна тафаккур дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ баррасӣ шуданд. Мутаносибан ин тренинг таҳти унвони ***«Усулҳои рушди тафаккури интиқодӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ»*** гузаронида шуд.

Ҳангоми таҳияи тавсияҳои курсӣ ва методӣ оид ба таълими тафаккури интиқодӣ барои хонандагони синфҳои ибтидоӣ мо кӯшиш кардем танҳо маълумоти муҳимтарин ва муфидро ба назар гирем, ки барои амалисозии

босуръати вазифаҳои асосии тафаккури интиқодӣ мувофиқанд. Ва барои осон кардани фаҳмиш ва ассимилятсия мо барои омӯзгорони МТМУ ва донишгоҳҳо, онҳое ки дар бораи тафаккури интиқодӣ мешунаванд, мутобиқ кардем. Ин курси «Усулҳои рушди тафаккури интиқодӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ» даҳ дарсро дар бар мегирад, ки ҳар яки онҳо мавзуъҳои алоҳидаро дар бар мегирад. Маълумот ҳам назариявӣ ва ҳам амалӣ аст. Марҳила ба марҳила гузаштани ҳамаи мавзуъҳои дарсҳо ба таври мантиқӣ ва объективӣ бо хусусият ва усулҳои тафаккури интиқодӣ шинос мекунад. Дар зер лоиҳаи барномаи таълимии ин курс оварда шудааст:

Барномакурси семинарӣ дар мавзуи:

«Методикаи рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ» барои омӯзгорони МТМУ ва донишгоҳҳо барои соли хониши 2022-2023

р/т	**Номи мавзуъ**	***Шахси масъул***	***Муҳлат***
1.	Мақсад ва вазифаҳои инкишофи фаъолияти маърифатии хонандагони синфҳои ибтидоӣ	Ҷӯраева М.	*сентябр*
2.	Мақсад ва вазифаҳои инкишофи тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ	*Саидова М.Ш*	*октябр*
3.	Намуд ва сохтори инкишофи тафаккури интиқодӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ	*Тошматова М.М.*	*Ноябр*
4.	Технологияи рушди тафаккури интиқодӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ	*Раҳмонов З.П.*	*Декабр*
5.	Ташаккули имконияти воситаҳои педагогӣ барои ташаккули тафаккури интиқодии хонандагон	*Луфов М.*	*Декабр*
6.	Сатҳҳои тафаккури интиқодии фаъолияти зеҳнии хонандагон ва меъёрҳои психологию педагогӣ	*Шарипова О.*	*Январ*
7.	Усул ва роҳҳои ташаккули тафаккури интиқодии хонандагон дар синф ва берун аз синф	*Турсунова Х.*	*Январ*
8.	Методикаи рушди тафаккури интиқодии хонандагон дар дарсҳои забони модарӣ	*Латипова Ш.З.*	*Феврал*
9.	Нақши омӯзгор дар ташаккули тафаккури интиқодии хонандагон	*Юсуфҷонова М.*	*Март*
10.	Истифодаи технология барои рушди тафаккури интиқодӣ ва ташаккули фаъолияти зеҳнии хонандагони хурдсол	*Ҷӯраева М.*	*Апрел*

Пас аз гузаронидани курси махсус дар соли хониши 2022-2023 таҳти унвони *«Усулҳои рушди тафаккури интиқодӣ барои хонандагони синфҳои*

ибтидоӣ» дар мавзуи технологияи рушди тафаккури интиқодӣ мо дар байни худи ҳамон омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ бори дигар пурсиш гузаронидем ва такроран натиҷаҳои зеринро гирифтем:

Ҷадвали 16.

Натиҷаи пурсишнома баъди гузаронидани курси махсус доир ба технологияи рушди тафаккури интиқодӣ

р/т	Саволҳо	Ҷавобҳо		
		ҲА/ %	ҚИСМАН/ %	НЕ/ %
1.	Оё шумо дар бораи моҳияти мафҳуми тафаккури интиқодӣ медонед?	54/67	11/14	15/19
2.	Оё шумо талаботи асосии технологияи тафаккури интиқодиро медонед?	45/56	25/31	10/13
3.	Оё шумо аломатҳои тафаккури одӣ ва интиқодиро медонед?	30/37	14/18	36/45
4.	Оё шумо асосҳо ва сохторҳои тафаккури интиқодиро медонед?	49/61	20/25	11/14
5.	Оё шумо дар ташаккули тафаккури интиқодӣ дар хонандагон мушкилоти ҷиддиро мушоҳида кардед?	34/42	23/29	23/29
6.	Оё шумо курси махсуси "Рушди тафаккури интиқодӣ"-ро гузаштаед?	70/88	-/0	10/12
7.	Оё шумо бо адабиёти махсуси методӣ оид ба масъалаи тафаккури интиқодӣ таъмин ҳастед?	52/65	14/17	14/18

Таҳлили натиҷаи тасдиққунанда. Таҷриба ба мо имкон медиҳад, ки хулосаҳои зерин барорем: Самаранокии курсро пас аз хатми он мушоҳида кардан мумкин аст. Тибқи ҷадвал бисёре аз омӯзгороне, ки ин курси махсусро хатм кардаанд, оид ба усулҳои ташаккули хонандагон дониш, малака ва малакаҳои иловагӣ ба даст овардаанд.

Тафаккури интиқодӣ дар раванди таълим. Аз посуххои омӯзгорони пурсишшуда маълум шуд, ки **67%** мафҳумҳои моҳияти тафаккури интиқодӣ, **52%** бо аломатҳои тафаккури ҳаррӯза ва интиқодӣ шинос шуданд, **71%** дар ташаккули тафаккури интиқодӣ дар байни хонандагон душвориҳои ҷиддӣ надоранд, **82%** бо адабиёти махсуси методӣ оид ба масъалаҳои тафаккури интиқодӣ таъминанд.

Ҳамчун усули назоратӣ барои омӯзиши сатҳи рушди тафаккури интиқодӣ дар раванди дарси забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ истифода шудааст, ки дар он ба хонандагон супоришҳои гуногун, озмунҳое пешниҳод

карда шудаанд, ки ҳар яки онҳоро дар намуди муайяни фаъолият пурсамар мегардонанд. Дар дарс қобилияти муошират, ҳамкорӣ, пайдо кардани ҳадафҳо ва манфиатҳои умумӣ, ҳалли якҷояи мушкилотро мушоҳида кардан мумкин аст. Дар машғулият хусусияти муносибатҳои хонандагони гурӯҳ муайян мегардад. Татбиқи технологияи муносиби рушди тафаккури интиқодии хонандагон ягонагии тамоми субъектҳои раванди таълим (хонанда-омӯзгор-хонанда)-ро тақозо мекунад. Аз ин рӯ, ташкили кори гурӯҳӣ мувофиқи аз назария - ба амалия ба омӯзгорон имконият медиҳад, ки фаъолияти онҳоро пурсамар гардонад. Дар кори таҷрибавӣ, яъне гузаронидани машғулиятҳои гурӯҳӣ омӯзгорони синфҳои дигар ҷалб карда шуданд.

Бо омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ машғулиятҳои гуногун: машғулиятҳо, бозиҳо, лексияҳо, машваратҳои фардии методӣ гузаронда шуданд. Онҳо, пеш аз ҳама, ба такмил додани қобилияту истеъдоди омӯзгор, барои муайян кардани хусусиятҳои олами ботинии ӯ, салоҳият, сифатҳо ва қобилияти касбӣ равона карда шуда буданд, ки барои самаранок истифода бурдани қобилияти онҳо, дуруст инкишоф додани тафаккури интиқодии хонандагон дар давоми дарс мусоидат намуд. Муаллиф кореро анҷом додааст, ки омӯзгорон бо асосҳои назариявии муаммои муошират ва рушди тафаккури интиқодӣ, фароҳам овардани муҳити мусбат дар муошрати кӯдакон бештар аҳамият медиҳанд. Фаъолиятнокии рафтор ва пешравии омӯзгорон, инкишофи ҳар як иштирокчии таҷриба бо мақсадҳои гуногуни намудҳои фаъолият ва шаклҳои дарсҳо мушоҳида карда шуд.

Дар рафти таҳқиқот таҷрибаи назоратӣ бо истифода аз ҳамон усулҳо барои ташаккули тафаккури интиқодӣ меъёрҳо дар марҳилаи муайянкунӣ, ки дараҷаи пешрафти хонандагони гурӯҳи озмоиширо дар рушди тафаккури интиқодӣ ва маҳорати муошират нишон медиҳад, гузаронида шуд.

Барои муайян кардани самаранокии кори анҷомдодашуда бо 112 нафар хонандагони синфҳои ибтидоии хонандагони синфҳои 2-4-уми муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии рақамҳои 6, 9, 22, 24 ва Гимназияи «Ганҷ»-и шаҳри Хуҷанд, рақамҳои 29, 49-уми ноҳияи Бобоҷон Ғафуров, рақамҳои 16,

23-юми ноҳияи Ҷаббор Расулови вилояти Суғд таҷрибаи назоратӣ бо истифода аз усулҳои «Худбаҳодиҳӣ», «Мавқеъ дар гурӯҳ», «Меъёрҳои интихоби шарикони муошират» ва «Ҳалли мушкилот» ҳамон усулҳо барои ташаккули тафаккури интиқодӣ ва меъёрҳо дар марҳилаи муайянкунӣ, ки дараҷаи пешрафти хонандагони гурӯҳи таҷрибавиро дар рушди тафаккури интиқодӣ ва маҳорати муошират нишон медиҳад, гузаронида шуд.

Аз 112 нафар хонандагон 56 нафарашон ба гурӯҳи назоратӣ ва 56 нафарашон ба гурӯҳи озмоишӣ шомил гардиданд. Шумораи хонандагони дорои сатҳи баланди тафаккури интиқодӣ 25% зиёд шудааст. Шумораи хонандагони дорои тафаккури интиқодии паст 15% коҳиш ёфтааст. Дар тамоми нишондиҳандаҳо тағйирот ба амал омад. Ин далел бо тағйирёбии сатҳи «Худбаҳодиҳӣ», «Мавқеъ дар гурӯҳ», «Меъёрҳои интихоби шарикони муошират» ва «Ҳалли мушкилот» тасдиқ карда мешавад (нигаред ба Замима).

«Худбаҳодиҳии мувофиқ» барои 80% хонандагон хос буда, дар гурӯҳи таҷрибавӣ шумораи хонандагони дорои категорияи паст аз 40 % то 10 % коҳиш ёфт.

«Меъёрҳои интихоби шарикони муошират» барои ҳалли тафаккури интиқодӣ низ тағйир ёфт. Мутаносибан, шумораи хонандагоне, ки ангезаи асосии тафаккури интиқодӣ ва сифатҳои шахсии шарик, фаъолияти муштаракро пешбарӣ мекунанд, зиёд шуд. Фоизи хонандагон бо сатҳи баланди эҳтиёҷ ба муошират аз 20% то 35% афзоиш ёфт. Нишондиҳандаи муҳимме, ки ба сатҳи инкишофи тафаккури интиқодӣ таъсир мерасонад, сатҳи муносибатҳои педагогӣ мебошад. Сатҳи баланд 10% афзуда, хислатҳои хонандагони мактаб дар гурӯҳи назоратӣ бо ҳамон усулҳое, ки дар гурӯҳи озмоишӣ истифода шуданд, омӯхта шуданд.

Муқоисаи натиҷа нишон медиҳад, ки ба гурӯҳи озмоишӣ сатҳи баландтари муошират хос аст. Агар дар гурӯҳи назоратӣ шумораи хонандагони дорои сатҳи баланди тафаккури интиқодӣ 5% бошад, дар гурӯҳи таҷрибавӣ 25% буд.

Ҷадвали 17.

Натиҷаи тағйирёбии сатҳи инкишофи тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ

Сатҳи инкишофи тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ		Номгӯйи усулҳо							
		“Худбаҳодиҳӣ”		“Мавқеъ дар гурӯҳ”		“Меъёрҳои интихоби шарикони муошират”		“Ҳалли мушкилот”	
		Миқдори хонандагон	Муқоисаи натиҷаҳо бо%	Миқдори хонандагон	Муқоисаи натиҷаҳо бо%	Миқдори хонандагон	Муқоисаи натиҷаҳо бо%	Миқдори хонандагон	Муқоисаи натиҷаҳо бо%
Паст	ГН	56	5%	56	5%	56	10%	56	5%
	ГО	56	15%	56	10%	56	10%	56	15%
Миёна	ГН	56	30%	56	30%	56	20%	56	15%
	ГО	56	20%	56	20%	56	30%	56	25%
Баланд	ГН	56	20%	56	20%	56	15%	56	25%
	ГО	56	10%	56	15%	56	15%	56	30%

Тағйирот дар дигар нишондиҳандаҳои таҷрибаи назоратӣ аз доираи оморӣ берун намеравад, яъне дар зери таъсири технологияи мазкур ба вуҷуд наомадааст. Дар гурӯҳи назоратӣ тағйироти нишондиҳандаҳо нисбат ба ҳудуди хатоҳои оморӣ чандон калон нестанд. Дар зери таъсири он дигаргуниҳо дар ташаккули тафаккури интиқодӣ ба амал омадаанд. Рафти таҷриба ба ҷорӣ намудани шароити педагогӣ ва технологияи ҳамкории шахсият нигаронида шуда, боиси тағйиротҳои мусбат дар муносибати хонандагони синфҳои ибтидоӣ ба тафаккури интиқодӣ гардид.

Бо мақсади ташаккули тафаккури интиқодии хонандагони хурдсол дар мактаби озмоишӣ омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ барои истифодаи оқилонаи усулҳои шароити таҳқиқоти илмӣ-педагогӣ, аз қабили саволнома, эссе, супоришҳои озмоишӣ, мусоҳиба, таҷрибаҳои лабораторӣ, мушоҳида, педагогӣ омода карда шуданд. Дар шароити ҳозира ташкили раванди таълими ташаккули тафаккури интиқодии хонандагони хурдсолро бидуни технологияи педагогӣ, бе ташкили шароити педагогӣ тасаввур кардан мумкин нест. Аммо дар ташаккули тафаккури интиқодии хонандагони хурдсол дар ҷараёни

таълим дараҷаи омодагии омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ ба татбиқи усулҳои таҳқиқоти илмию педагогӣ нақши муҳим дорад, ки ин ба баланд шудани сатҳи шароити педагогӣ аз ҷиҳати ташаккул ва идоракунии тафаккури интиқодии хонандагони хурдсол кӯмаки ҷиддӣ мерасонад. Натиҷаҳои корҳои озмоишӣ дар гурӯҳҳои назоратӣ ва озмоишӣ аз ин шаҳодат медиҳанд.

Ҷадвали 18.

Натиҷаи тағйирёбии сатҳи инкишофи тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ

р/т	Унсурҳои системаи ташаккули тафаккури интиқодӣ	Гурӯҳи назоратӣ		Гурӯҳи таҷрибавӣ	
		Пеш аз таҷриба	Пас аз таҷриба	Пеш аз таҷриба	Пас аз таҷриба
1.	Вазифаҳои омӯзиши ТИ	0,10%	0,18%	0,11%	0,68%
2.	Мазмун ва моҳияти ТИ	0,14%	0,21%	0,13%	0,72%
3.	Асосҳои омӯзиш	0,11%	0,23%	0,10%	0,66%
4.	Усулҳои таълим	0,10%	0,28%	0,12%	0,73%
5.	Воситаҳои ташаккули ТИ-и хонандагони хурдсол	00,9%	0,15%	00,8%	0,54%
6.	Шаклҳои ташкили ташаккули ТИ хонандагони хурдсол	0,18%	0,22%	0,21%	0,89%
7	Таҷрибаи педагогӣ	00,6%	0,18%	00,7%	0,64%

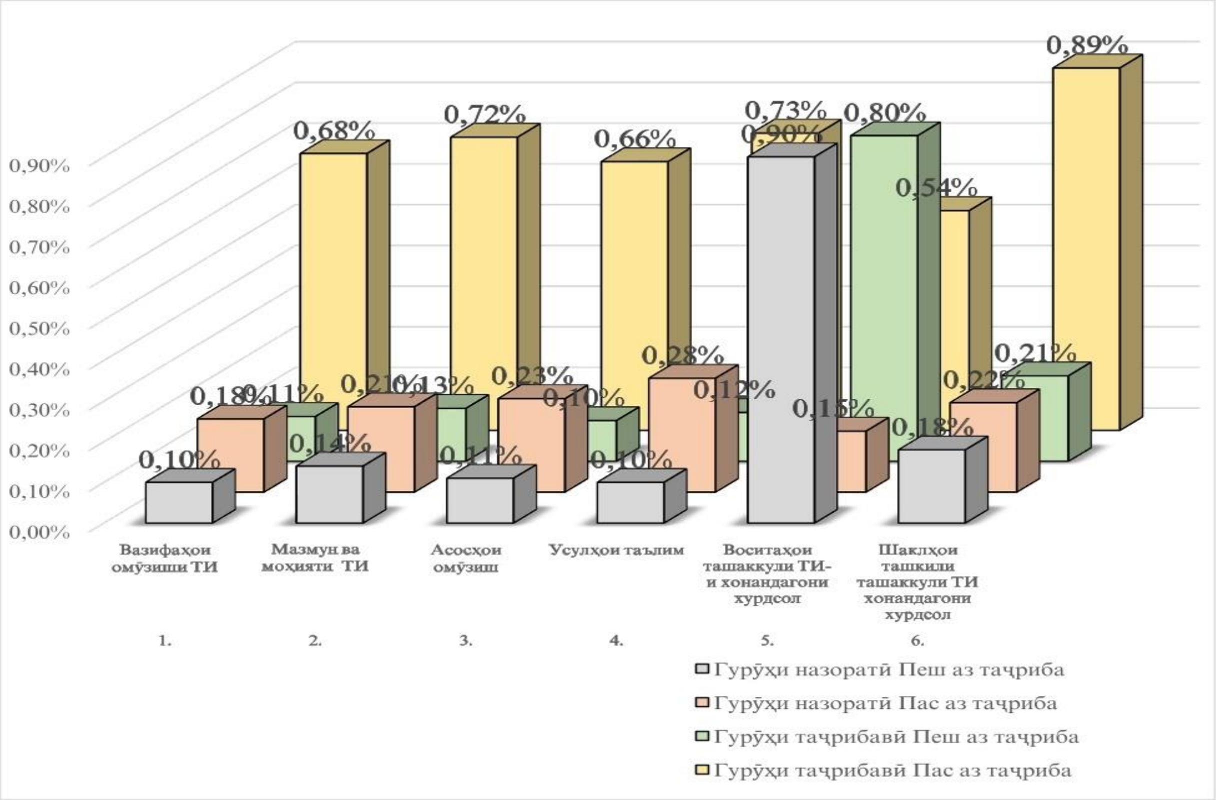

Диаграммаи 5. - Натиҷаи тағйирёбии сатҳи инкишофи тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ

Тибқи нишондиҳандаҳои таҷрибаҳо мо ба чунин хулоса омадем, ки омӯзгорони соҳиби салоҳияти истифодаи усули илмию педагогии синфҳои ибтидоӣ нисбат ба нишондиҳандаҳои аввал зиёдтар шуданд. Ҳамин тариқ, пас аз гузаронидани корҳои таҷрибавӣ оид ба ташаккули тафаккури интиқодӣ дар байни хонандагон нишондиҳандаи 0,68 % ҳисоб карда шуд, ки ин фоизи омӯзгорони соҳиби маълумот дар бораи вазифаҳои таълимии ташаккули тафаккури интиқодӣ дар синфҳои ибтидоии таҷрибавӣ мебошад. Дар синфҳои назорати нишондиҳандаи мазкур ба 0,18% баробар аст, ки фарқияти ҷиддиву назаррас мебошад.

Чунон ки дида мешавад, фарқият ба 0,70% баробар аст. Чунин тафовутро дар дигар унсурҳои низоми ташаккули тафаккури интиқодии хонандагон низ мушоҳида кардан мумкин аст. Ташаккули зеҳнӣ ва фаъолнокии тафаккури интиқодии хонандагон аз омӯзгорон талаб мекунад, ки усулҳои таҳқиқоти илмию педагогиро моҳирона истифода баранд.

Ҳамин тавр, таҳлили натиҷаи кори озмоишӣ ба мо имкон медиҳад, ки хулосаҳои зерин барорем:

– Дар дарсҳои синфҳои ибтидоӣ ба инкишофи тафаккури интиқодии омӯзгорон ва хонандагон диққати кам дода мешавад.

– Тафаккури интиқодии хонандагон мустақилона инкишоф намеёбад, балки муносибати мақсаднок ва босифатро ба таълими фанҳои алоҳида талаб мекунад.

– Ҳар як хонанда хусусиятҳои ба худ хоси раванди инкишофи тафаккури интиқодиро дорад. Аз ин рӯ, донистани имкониятҳои психологию педагогии хонанда имкон медиҳад, ки тафаккури интиқодии онҳо саривақт ташаккул ёбад.

– Омодагии омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ дар самти омӯзишу татбиқи технологияҳои инноватсионии ташаккул додани фикррونии интиқодии хонандагон бояд ба сатҳи зарурӣ монда шуда, меъёрҳои худро дошта бошад.

Ташаккули ба мақсад мувофиқи тафаккури интиқодии хонандагон инчунин баҳисобгирии объективӣ, назорат ва баҳодиҳии сатҳи ташаккули

шавқу ҳаваси маърифатии онҳо, инкишофи дараҷаи тафаккури интиқодӣ равона гардидаро талаб менамояд.

Ҳамкорие, ки байни иштирокчиёни раванди таълим ба роҳ монда мешавад, омили асосии инкишофи тафаккури интиқодӣ мегардад, барои беҳтару озодтар шудани муҳити равонии мактаб мусоидат менамояд, роҳҳои нави равобити омӯзгорону хонандагони зинаҳои таҳсилоти миёнаи мактабиро ошкор мекунад.

Барои ташаккули тафаккури интиқодӣ маҷмуи амалиёти муайян мавҷуд аст, ки ҷавобҳоро ба саволҳои зерин дар бар мегирад:

1. Ҳадафи фаъолияти маърифатӣ кадом аст? Ҳадаф дар интихоб намудани усули ҳалли муаммо, дар назар доштани мавҷуд набудани роҳи ҳалли муаммо, ҷамъбаст намудани маълумоте, ки дастрас мебошад; санҷиши эътимоднокии маълумот, арзёбӣ намудани инкишофи дурнамои амал; санҷидани саҳеҳӣ ва эътимоднокии маълумот ва сарчашмаи он;

2. Маълумот барои омӯзиш ва санҷиш чӣ гуна аст? Ин нуқтаи ибтидоии ташаккули тафаккури интиқодӣ аст, ки дар он маълумоти дастрас ва эҳтимол қаблан гумшуда дарёфт карда мешавад.

3. Оё ҳадаф ба даст омад? Дақиқӣ дар иҷрои вазифаҳо омили муҳимми муваффақият аст. Оё қарори қабулшуда ягон маъно дорад? Барои чӣ?

Ҳамин тариқ, тафаккури интиқодӣ маънои «Санъати доварӣ дар асоси меъёрҳо»-ро дорад.

Имконияти ғании ташаккули тафаккури интиқодӣ тавассути усулҳои фаъоли таълим, ки дар асоси қонуниятҳои психологии ҳамкории байнишахсӣ, яъне байни хонанда, омӯзгор ва хонандагони дигар асос ёфтаанд, фароҳам оварда шудаанд.

Барои раванди самараноки таълимӣ ва ташаккули мунтазами тафаккури интиқодӣ омӯзгор бояд аз усули калимаҳои калидӣ, ки ҷустуҷӯи маълумотро таъмин мекунад, интихоб намудани шабоҳатҳои эҳсосӣ, кластерҳо, нақшаҳои Венна, иншоҳои мухтасар ва ғ. истифода карда тавонад. Татбиқи усулҳои

зикршуда аз ҳадафҳои дарс вобаста буда, тибқи раванди дарс метавонанд такмил дода шаванд.

Методологияи навиштани иншои мухтасар (эссе) барои муайян кардани меъёрҳои асосии тафсири тафаккури интиқодӣ зарур мебошад ва он аз қисматҳои зерин иборат аст:

1. Зикри маводи таҳлилшуда (ном, муаллиф, мавзуъ);
2. Натиҷагирии нуқтаҳои асосие, ки шубҳа, вокуниши норавшан, хатогӣ, зиддиятро тавлид мекунанд;
3. Ташаккули афкоре, ки дар шакли савол, масъала ба вуҷуд омадааст;
4. Номгӯи роҳҳои асосӣ, усулҳои ҳалли масъалаи баҳсталаб;
5. Изҳороти нуқтаи назари худ (интихоби онҳое, ки пешниҳод шудаанд), асосноккунии интихоби мавқеъҳо.

Бо мақсади инкишофи тафаккури хонандагони синфҳои ибтидоӣ ва технологияи рушди интиқодии онҳо дар таълими забони модарӣ, гирифтани маълумоти нав, тавлиди дониш, маҳорат ва малакаи нав чунин амсиларо таҳия намудем.

Аз ин рӯ, аз гуфтаҳои боло ба хулоса омадан мумкин аст, ки мавқеъ ва истифодаи амсилаи мазкур барои рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоиро дар шакли зерин тасвир кардан мумкин аст.

Таҳлил барои муайян кардани шароити педагогӣ, ҳалли масъалаҳои муайяни таълимӣ мусоидат мекунад ва имкон медиҳад, ки технологияи ташаккули тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ: Усулҳои тафаккури интиқодӣ, ташаккул додани малакаҳо,шаклҳои таълимӣ, технологӣ муайян карад шаванд.

Шартҳои номбаршуда, дар бандҳои 1.3., 2.1., 2.2.- и диссертатсия оид ба тавзеҳу тафсири мафҳуми «тафаккури интиқодӣ» ва дар амсилаи ташаккули тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ инъикос ёфтаанд.

Корҳои озмоишӣ оид ба ҷорӣ намудани амсилаи ташаккули тафаккури интиқодӣ дар байни хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар заминаи шаҳрҳои Хуҷанд, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ноҳияҳои Бобоҷон Ғафуров

ва Ҷаббор Расулов гузаронида шудаанд. Дар маҷмуъ, зиёда аз 100 нафар хонандагон ва 80 нафар омӯзгорон ҷалб карда шуданд. Аз ин шумора 60 нафар хонандагон дар гурӯҳҳои назоратӣ, 40 нафар ба гурӯҳҳои озмоишӣ дохил карда шуданд.

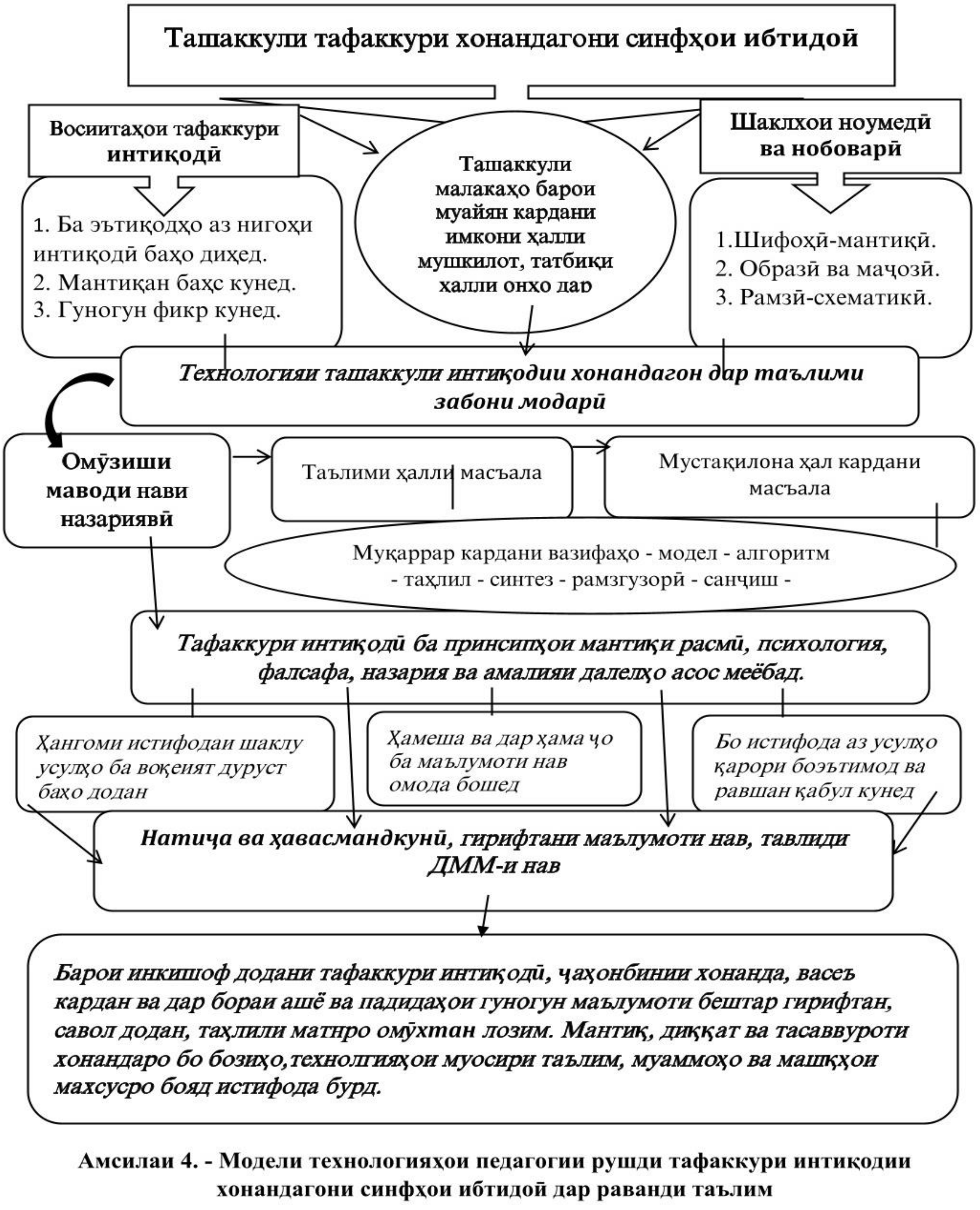

Амсилаи 4. - Модели технологияҳои педагогии рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди таълим

Мо гурӯҳҳои назоратӣ ва озмоиширо муайян намуда, озмоиш гузаронидем, ки марҳилаи 1-уми татбиқи амсилаи ташаккули тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоиро ташкил медиҳад. Инчунин дар давраҳои

корҳои таҳқиқотӣ-озмоишӣ усулҳои маъмулӣ (саволномаи шахсӣ, саволномаҳо барои ташаккули маҳорат ва қобилияти таълимии умумӣ, ки муваффақияти таълимро таъмин мекунанд)-ро истифода ва натиҷабардорӣ намудем.

Усулҳое, ки дар омӯзиши раванди тафаккур истифода мешаванд, бешубҳа дар ошкори ҷанбаҳои ҷудогонаи ин раванд мусоидат мекунанд, аммо бояд қайд кард, ки дар кушодани ҳолати пурраи ташаккулёбии тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидорӣ чандон кӯмак намерасонанд.

Баҳри ин таҳия намудани методологияе, ки дар он инъикоси раванди ташаккули тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ бо кушодани тамоми вежагиҳо ва аломатҳои он имкон дорад, зарур дониста шуд. Ин гуна методология барои омӯзгорон воситаи хуби дастурие мегардад, ки тибқи он раванд метавонад ба таври мутаносиб ташхис, арзёбӣ ва таҳлил карда шуда, натиҷаҳои зарурӣ ба даст оварда шаванд.

Боиси тазаккур аст, ки усули кории мукаммал таҳия шудааст, ки дар ташхиси ташаккули тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ ва ҳам омӯзгорон дар рафти ташаккули тафаккури интиқодӣ дар онҳо кӯмакрасон аст. Баъзе нуктаҳои истифодаи ин техника ҳангоми кор бо маводи таълимӣ:

Расми 13. - Кор бо маводи таълимӣ дар инкишофи тафаккури интиқодӣ тавассути хондан ва навиштан

1. Мутолиаи матн, гузаронидани суҳбат - кор бо маводи таълимӣ барои ислоҳи хатогиҳо, зиддият, ихтилофҳо бо таҷриба, мантиқи ҳаётӣ;

2. Аз хотир навиштани якчанд калима, ибора, фишурдаҳо;

3. Омӯхтани маълумоти дастрас оид ба муаммо, ғояҳову андешаҳои нисбат ба он изҳоршуда, афкори мухолиф ба он, раванди таҳлил намудани ҳолату далелҳо, роҳҳову фарзияҳои асосии ҳалли муаммои гузошташуда;

4. Арзёбии ҳар як масъала, роҳи ҳалли онҳо ва интихоби яке аз онҳо ё пешниҳоди ҳалли худ.

Усули технологияи рушди тафаккури интиқодӣ аз ҷиҳати шакл ба баҳс шабоҳат доранд, аммо фарқи асосии ин усул дар он аст, ки хонандагони синфҳои ибтидоӣ бо таҳияи далелҳои муқобил рад накардани андешаи омӯзгор, гӯш кардан, омӯхтан, фаҳмидан, фикр кардан ва идома додани ақидаҳои ҳамсуҳбатро ёд мегиранд:

– Ду нафар хонанда ба тахта мебароянд.

– Хонандаи якум оид ба маводи омӯхташуда, масъалаи баҳснок андешаи худро баён мекунад.

– Хонандаи дуюм бояд гӯш кунад, кӯшиш кунад фикрро дарк кунад ва андешае баён намояд, ки аслан идомаи гуфтаҳои хонандаи якум хоҳад буд.

– Хонандаи якум фикр карданро идома медиҳад, ки аллакай аз изҳороти хонандаи дуюм баромада буд.

– Хонандагон суҳбати онҳоро мушоҳида мекунанд, фикрҳоеро, ки ба онҳо писанд омадаанд, хаттӣ қайд мекунанд, занҷири андешаҳои худро месозанд.

– Ҳамаи иштироккунандагон суҳбатро ҷамъбаст мекунанд, кори пештараро муҳокима мекунанд.

Технологияи ташаккули тафаккури интиқодӣ, мисли ҳама гуна усул, принсипҳои сохти худро дорад, ки ба хусусиятҳои тафаккури интиқодӣ асос ёфтаанд, ки аз дигар намудҳои фаъолияти равонӣ фарқ мекунанд.

Дар натиҷаи ба кор бурдани усулҳо як қатор принсипҳое муайян карда шуданд, ки баъзеи онҳо шаклҳои умумӣ, боқимондаашон хоси тафаккури интиқодӣ мебошанд. Ҳар як принсипро ба таври мухтасар тавсиф менамоем:

1. Мӯҳтавои иттилооти маводи таълимӣ ва амалӣ барои истифодаи далелҳо ё раддияҳо дар асоси исботҳо, манбаъҳо, маълумот.

2. Шарти иҷтимоии субъекти фаҳмиш. Қаблан мо қайд карда будем, ки тафаккури интиқодӣ тафаккури иҷтимоӣ ва тарбиявӣ аст. Бинобар ин, интихоби мушкилот, вазифаҳо, мавзуъҳои муҳокима бояд бо назардошти ин хусусияти тафаккури интиқодӣ сурат гирад.

3. Муошират дар раванди дарки мушкилот ва баррасии он. Тафаккури интиқодӣ тафаккури инфиродӣ ва мустақил аст, аммо он дар баҳсҳо, мубоҳисаҳо ва суханронии оммавӣ зоҳир мешаванд. Аз ин рӯ, маҳорати муоширати иштирокчиён дар дарки мушкилот барои ташаккули ин намуди тафаккур дар ноилшавӣ ба муваффақият нақши ҳалкунанда мебозад.

4. Мазмуни муаммовии мавод. Принсипи умумии дидактикӣ дар сохтмони технологияи ташаккули тафаккури интиқодӣ яке аз равандҳои асосӣ мебошад, зеро тафаккури муаммовӣ ва интиқодӣ бо хусусиятҳои умумӣ ва усулҳои таълим вобастаанд.

5. Ҳавасмандӣ ва эҳтиёҷот ба дониш. Нуқтаи ибтидоии фаъолияти равонӣ дар маҷмуъ ва зуҳури интиқодии ақл, аз ҷумла, инъикос аст. Шахсе, ки ба омӯхтан, қабул ва дарк намудан, ҷустану пайдо кардани ҳақиқат, ноил шудан ба натиҷа майлу ҳавасмандӣ дошта бошад, иштирокчии раванди маърифатӣ мебошад ва зеҳнаш пайваста тамрин мекунад, метавонад барои ташаккули тафаккури интиқодӣ замина гузорад. Бояд гуфт, ки коҳилии ақл ва эҳсос заминаи сусти инкишофи тафаккури интиқодӣ мебошад.

6. Моҳияти илмӣ, эътимоднокӣ доштан ва дастрас будани иттилоот. Ин асос ба қобилияти арзёбии эътимоднокии иттилоот мусоидат мекунад ва инчунин ба қобилияти тафаккури интиқодӣ ишора мекунад.

7. Давомнокии омӯзиши тафаккур. Мушоҳидаҳои мо нишон медиҳанд, ки тафаккури интиқодии шахсони босаводро дар ҳар синну сол ва бидуни омодагии махсуси пешакӣ инкишоф додан мумкин аст, зеро дар ҷараёни таълими анъанавӣ малакаҳои зиёд ташаккул меёбанд.

8. Ташаккулёбии малакаҳои фаъолияти зеҳнӣ бояд пайваста ва мунтазам тариқи машқҳову машғулиятҳо мустаҳкам карда шаванд. Дар синфҳои ибтидоӣ вобаста ба қобилияти қавӣ ба хотир гирифтани ҳама гуна дониш, малака ва маҳорат оғоз намудан ва дар давоми таҳсил дар синфҳои миёна ва болои идома додани он самараҳои назаррас медиҳад.

9. Раванди ташаккули тафаккури интиқодӣ аз он вобастагии зич дорад, ки то кадом андоза омӯзгорон сатҳи маҳорат ва омодагии касбӣ дар ин масъала зоҳир мекунанд, чунки маҳз омӯзгор дар рафти таълиму тадрис майлу рағбати хонандагонро ба омӯхтани донишҳои нав, дидгоҳи махсус доштан нисбат ба ҳама гуна маълумоти иттилоот ва бо ин васила инкишоф додани тафаккури интиқодии онҳо водор месозад, бояд пайгири ҳамаи рӯйдодҳое бошад, ки бо хонанда дар рафти таълим, дар рафти рушди тафаккури интиқодӣ рӯй медиҳанд, аз эҳтиёҷот ва ниёзҳои маърифатии ӯ огоҳ бошад ва кумаки худро саривақт расонад. Ташаккулёбии малакаҳои фаъолияти зеҳнӣ бояд пайваста ва мунтазам тариқи машқҳову машғулиятҳо мустаҳкам карда шаванд.

10. Дар синфҳои ибтидоӣ вобаста ба қобилияти қавӣ ба хотир гирифтани ҳама гуна дониш, малака ва маҳорат оғоз намудан ва дар давоми таҳсил дар синфҳои миёна ва болоӣ идома додани он самараҳои назаррас медиҳад.

Рушди тафаккури интиқодӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ муҳим аст, зеро он қобилияти таҳлили иттилоот, қабули қарорҳои мустақил, пешгирӣ аз таъсироти манфӣ ва бомуваффақият мутобиқ шудан ба ҷаҳони муосирро, ки онҳо бояд бо миқдори зиёди маълумот мубориза баранд, ташаккул медиҳад. Хонандагоне, ки тафаккури интиқодӣ онҳо рушд ёфтааст, беҳтар меомӯзанд, метавонанд фикрҳои худро асоснок баён кунанд, устувории эҳсосиро нигоҳ дошта, ҳақиқатро аз афсона фарқ мекунанд. Барои инкишоф додани тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ, кӯшиш бояд намуд, ки онҳо ҷаҳонбинии худро васеъ намоянд ва дар бораи ашё ва падидаҳои гуногун маълумоти бештар гиранд, савол додан, таҳлили

матн ва таҳияи сенарияҳои гуногунро омӯзонида, мантиқ, диққат ва тасаввуроти худро бо бозиҳо, муаммоҳо ва машқҳои махсус рушд диҳанд.

Шароитҳои педагогие, ки ба ин раванд таъсир мерасонанд, бояд ба таври муназзаму мутаносиб коркард ва баррасӣ карда шавад.

Хулосаи боби дуюм

Ҳар кас метавонад ба таври интиқодӣ фикр кунад, аммо на ҳама мехоҳанд ин корро иҷро кунанд. Тафаккури интиқодӣ бояд таълим дода шавад, аммо на танҳо ба хотири худи тафаккури интиқодӣ, балки барои он ки хонандагон малакаҳои тафаккури интиқодиро дар фаъолияти мушаххаси фаннӣ истифода карда тавонанд.

Хусусияти хоси тафаккури интиқодии инкишофёфта: баҳодиҳӣ, дидгоҳи ошкоро нисбат ба ғояҳои нав, мулоҳиза дар асоси қарорҳои интиқодии худ мебошанд. Омӯзиши фаъолияти тафаккури интиқодӣ малакаҳои омӯзиширо дар бар мегирад, аз қабили: татбиқ кардани далелҳо дар баҳсҳо, назар кардан ба ғояҳои куҳна аз нуқтаи назари нав, фарқ кардани далелҳо аз фарзияҳо, фарқ кардани арзёбии оқилонаи арзишӣ аз эҳсосот, нишон додани робитаҳои сабабӣ ва ошкор кардани хатоҳо, дарки маводи омӯхташуда, агар номувофиқӣ ва хатоҳо дида шаванд ва роҳҳои оқилона бартараф кардани онҳо.

Омӯзиши падидаи «рушди тафаккури интиқодӣ» нишон медиҳад, ки ин намуди тафаккур метавонад ба таври якбора инкишоф ёбад, аммо ин инкишоф ташаккули тафаккури интиқодиро дар сатҳи баланд таъмин намекунад. Таҳлили таҳқиқот ба муайян кардани шароити педагогӣ, ҳалли масъалаҳои муайяни таълимӣ мусоидат мекунад ва имкон медиҳад, ки технологияи рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ: усулҳои тафаккури интиқодӣ (эътиқод, мантиқ, тафаккур, зеҳн) ташаккул додани малакаҳои технологӣ (шаклҳо, воситаҳо, усулҳо, роҳҳои ташкили фаъолияти таълимӣ) муайян карда шавад.

Рушди тафаккури интиқодӣ ҳангоми васеъшавии фазои иттилоотӣ аҳаммияти хоса дорад. Аксари хонандагон майли ба таври эҷодкорона ва интиқодӣ фикр карданро доранд. Доир ба тавлид ва мустаҳкам намудани

ҳавасмандии маърифатии хонандагон ғамхории махсус бояд зоҳир кард. Ҳавасмандии доимӣ бартариҳои бебаҳоро ба вуҷуд меорад, зеро он ба шахсе ки дар ҳалли мушкилот дучор шудааст, имкон медиҳад, ки фаъолияти худро пурсамар гардонда, вазифаҳои асосии технологияҳои ташаккули тафаккури хонандагонро мустақилона иҷро намояд. Ин технологияҳо барои ташаккули меъёрҳои нав дар шароити доимо тағйирёбанда кӯмак расонида, қобилияти ҳалли мунтазам ба миён омадани масъалаҳои нави ғайристандартиро талаб мекунад, ки дар доираи он муомила ва ҳамкории коммуникативӣ, таҳаммулпазирӣ талаботи зиёд дорад.

Хонандагони хурдсол тарзи умумии амал, робитаҳои сабабу натиҷаро меомӯзанд, таъкид кардани чизҳои муҳимро ёд мегиранд, хулосаро мантиқан баён мекунанд. Тафаккури хонанда аз ҷиҳати назариявӣ инкишоф меёбад, ки дар инкишофи ташаккули амалия, дарки худ ҳамчун субъекти фаъолият аз роҳҳои амалӣ намудани он аҳаммият дорад.

Таҳия намудани амсилаи технологияҳои педагогии рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ ба омӯзгорон чунин имкониятро фароҳам мекунанд, ки раванди таълим аз сатҳи пештара аз ҷиҳати аёният самаранок ва пурра таъмин гардад.

Дарки пурраи тамоми равандҳо ва хусусиятҳои фаъоли таълимӣ оид ба рушди тафаккури интиқодии хонандагон ба фаъолияти маърифатӣ мусоидат менамояд ва омили муҳимтарини рушди худшиносӣ, салоҳиятҳо, муваффақияти касбӣ ва шахсӣ ба ҳисоб меравад.

Татбиқи ин амсила имкон медиҳад, ки ба натиҷаҳои зерин ноил гардем:

- дар хонандагон ташаккул додани фаҳмиши зарурати инкишофи тафаккури интиқодии фаъолият ҳамчун омили асосии мутобиқшавии равонӣ, иҷтимоӣ ва муваффақияти шахсӣ;
- дар хонандагон ташаккул додани майлу хоҳиши худтакмилдиҳӣ, қобилияти баҳодиҳии дурусти амал ва қарорҳои худро муайян намудан;
- ташаккул додани тафаккури интиқодӣ, майли доимӣ ба ташаккули эҷодии фаъолияти хонандагон.

Технологияи ташаккули тафаккури интиқодии дар макотиби миёнаи кишвар зимни таҷрибаи амалӣ озмуда шуд, самаранокии худро нишон дод ва он имкон медиҳад, ки шароити педагогӣ ва таъсиррасонӣ ба хонандагон аз нигоҳи рушди тафаккури интиқодӣ дар раванди таълим самаранок гардад.

Дар раванди таълим дарк ва тафаккури хонанда тағйир ёфта, ба фаъолияти муташаккили рушди зеҳнӣ табдил меёбад. Вазифаи хотиррасонӣ ба таври возеҳ ҷудо карда шудааст ва барои он усулу воситаҳои гуногун истифода мешаванд, ки муҳимтарини онҳо нутқ аст. Он беш аз пеш ихтиёрӣ, бошуурона мешавад ва захираи луғавӣ зиёд гардида, тарзи баёни нутқ инкишоф меёбад. Қобилияти инкишоф додани зеҳн, фаъолияти хонандагон, муваффиқияти он дар тамоми ҷузъҳо аз бисёр ҷиҳат ба таълим вобаста аст. Бо назардошти тағйироти мақсаднок дар сохтор, мазмун ва ташкили раванди таълим бояд дастрасии таҳсилоти босифат таъмин карда шуда, барои ташаккули тафаккури интиқодӣ аз ҷониби хонандагони самтҳои инфиродии таълимӣ бо назардошти қобилият, майли онҳо шароити педагогӣ фароҳам оварда шаванд.

Сохтори дарси забони модарӣ дар технологияи ташаккули тафаккури интиқодӣ чунин аст:

Барои он ки ба хонандагон имконият фароҳам оварда шавад, то бо донишҳои азхудшударо фаъолона корбарӣ намоянд, мо пешниҳод менамоем, ки дарс аз рӯйи нақшаи муқаррарӣ: *«муқаддима - қисми асосӣ - хулоса»* сурат гирад. Дар доираи ин технология марҳилаҳо то андозае ном ва вазифаҳои гуногун гирифтаанд.

Марҳилаи I. Даъват.

Ҳангоми даъват хонандагон аз муаммои баррасишаванда маълумот мегиранд, дар онҳо эҳсоси ҳавасмандӣ ба ин муаммо бедор карда мешавад.

Вазифаҳои ин марҳила:

– навсозӣ, таҳлили дониш ва ғояҳои мавҷуда оид ба мавзуи мавриди омӯзиш;

– бедор намудани шавқу ҳавас;

– шунавандаро фаъол мегардонад ва ба онҳо имконият медиҳад, ки мақсаднок фикр кунанд ва онро бо суханони худ баён кунанд;

– гурӯҳбандӣ намудани раванди минбаъдаи омӯзиши мавод.

Марҳилаи 2: Табодули иттилоот. Тавсияҳо барои истифодаи самаранок:

1. Муҳлати муқарраршуда дар марҳилаи 5-7 дақиқа;

2. Ҳангоми муҳокима ғояҳо интиқод карда намешаванд, аммо ихтилофҳо сабт карда мешаванд;

3. Сабти саривақтии пешниҳодҳои бадастовардашуда. Шаклҳои инфиродӣ, ҷуфтӣ ва гурӯҳии кор имконпазиранд. Чун қоида, онҳо пай дар пай иҷро мешаванд, гарчанде ки онҳо метавонанд як роҳи алоҳидаи мустақили ташкили фаъолият бошанд.

Марҳилаи 3: Муҳокима. Ба хонандагон тавсия дода мешаванд, ки дониш, мулоҳизаҳо ва афкори худро бо ҳам мубодила кунанд.

Шарти ҳатмии муҳокима инҳост:

- эҳтиром ба нуқтаи назари иштирокчиёни дигар;

- ҷустуҷуи муштарак барои ҳалли созандаи ихтилофоти ба миён омада.

Муҳокимаи гурӯҳӣ метавонад ҳам дар марҳилаи мушкилот ва ҳам дар марҳилаи инъикос истифода шавад.

Гузашта аз ин, дар ҳолати аввал вазифаи он мубодилаи иттилооти ибтидоӣ, муайян кардани зиддиятҳо ва дар ҳолати дуюм ин имконияти дубора баррасӣ кардани маълумоти бадастомада, муқоисаи дидгоҳи шахсии худ ба муаммо ва дидгоҳҳои дигар мебошад.

Шакли мубоҳисаи гурӯҳӣ ба рушди муколамаи диалогӣ, ташаккули тафаккури мустақил мусоидат мекунад.

4) Хондан бо истҳо ва саволҳои Блум номи маъмулии усули методологии ташкили хониш бо истифодаи намудҳои гуногуни саволҳо мебошад.

Ҳамин тариқ, корҳои озмоишиву таҷрибавӣ дар якчанд самт ҷараён гирифта, рушди тафаккури интиқодӣ бояд дар шароите анҷом дода шавад, ки ба ҳалли вазифаҳои муаммовии таълимӣ робита доранд.

ХУЛОСА

Натиҷаҳои асосии илмии диссертатсия

Таҳқиқот ба яке аз масъалаҳои муҳимми таҳсилоти ибтидоӣ вобаста ба шароитҳои педагогии рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди таълим нигаронида шудааст. Таҳқиқоти назариявӣ ва таҷрибавие, ки мо доир ба мавзуи диссертатсия гузарондаем, ба мо имкон медиҳад, ки хулоса ва тавсияҳои зеринро таҳия кунем:

1. Таҳлил ба мо имкон медиҳад, ки таҳқиқоти мазкур ба шартҳои психологию педагогӣ вобаста аст, ворид шудани хонанда ба давраи нави технология, ошкорбаёнии ҷомеа, зиёд шудани талабот ба сифати таълиму тарбия ва рушди қобилияти зеҳнӣ ва тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бояд алоқаманд гардад. [2 - М; 3 – М].

2. Тафаккури интиқодии хонандагон дар мутобиқшавии иҷтимоии онҳо ба фаъолияти таълимӣ зоҳир шуда, зимнан нишондиҳандаи муҳим аст ва арзиши касбию шахсиятӣ дошта бошад. [5-М.].

3. Хусусиятҳои рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ ин сифати интегративии шахсият, ки аз рӯйи меъёрҳои ҳавасмандӣ-арзишӣ, маърифатӣ инкишоф ёфта, имкон медиҳад, аз доираи муносибатҳои додашуда, робитаҳои ташаккулёфта берун равад [7- М;11- М].

4. Ташаккули тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ ҳамчун раванди ба даст овардани қобилияти интиқодӣ ва рефлексивӣ, қабули қарорҳои асоснок аст. Он ҳамчунин қобилияти бартарафкунии норавшанӣ ва дақиқ ифодакунии ақидаҳои худ мебошад. Дар раванди рушди он хонандагони синфҳои ибтидоӣ маҳорати мақсадгузорӣ, тарҳрезӣ, ислоҳи амалҳои худ, инчунин баҳодиҳии натиҷаи онҳоро аз худ карда тавонанд. [8 - М].

5. Таҳқиқот хусусиятҳои хоси тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоиро ошкор кард, ки дар комёбиҳои шахсии онҳо ифода ёфтаанд. Ба ин чунончи инҳо мансубанд: рефлексивнокӣ (қобилияти кор кардан, дониш андӯхтан, ки роҳҳои овардани маърифатнокшавӣ); прагматизм

(қобилияти дар амал татбиқ намудани донишҳои гирифташуда); субъективӣ (тариқи фардӣ донишҳои бадастоварда, азхудкунии он аз ҷониби шахс, ҳамгирой бо таҷриба) [7 - М].

6. Таҳқиқот зарурати таҳияи модели технологияҳои педагогии рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди таълим, ки ба асосҳои якпорчагӣ, мутобиқати маърифатӣ, ягонагии шахсият ва фаъолият, пуррагӣ, омӯзиши инкишоф, ягонагии фаъолияти дохилӣ ва берунӣ асос ёфта метавонад самти мукаммал ва сифати ташкили раванди таълимии ташаккули тафаккури интиқодӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ ба ҳисоб мегирад. Интихоб ва истифодаи шароитҳои педагогии хонандагон дар ташаккули тафаккури интиқодии онҳо нақши муҳим мебозад [3 - М;8 - М].

7. Сатҳҳо (асосӣ ва сатҳи инкишофи интиқодӣ ҳамчун давраи гузариш) муайян карда шуда, нишондиҳандаҳо ва меъёрҳои ба онҳо мувофиқ муайян карда шуд, ки тавассути онҳо натиҷаҳои умумии тағйироти мусбати ба амаломадаро инъикос кардан мумкин аст. Моҳияти системаи пешбари намояндагии хонандаи синфҳои ибтидоӣ ва таносуби инкишофи интиқодии ӯ аз ҷиҳати оморӣ муҳим муайян карда шуд [2 - М].

8. Тавассути маълумоти қисмати озмоишии кор исбот шудааст, ки дурусти шароитҳои педагогӣ ба рушди самарабахши тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди таълим маҷмуи шартҳои педагогӣ: мубрамияти мотивҳои маърифатии хонандагон, ҳавасмандгардонии фаъолияти равонӣ мусоидат мекунад. Инчунин, дар байни коллективи муаллимони синфҳои ибтидоӣ оид ба масъалаҳои ташаккули тафаккури интиқодии хонандагон бояд курсҳои махсус, суҳбатҳои машваратӣ ва семинарҳо ташкил карда шавад [1 - М.6 - М].

9. Барои инкишофи шароитҳои педагогии тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ хусусиятҳои зерин заруранд:

- ноилшавӣ ба мавҷудияти таваҷҷуҳи афзалиятноку устувор ба рушди тафаккури интиқодии омӯзгорон, фароҳам овардани муҳити таълимии ба он мувофиқ;

- ҳавасмандии хонандагон ба азхудкунии амалҳои мантиқӣ;
- татбиқи равишҳои фаъолият ва ба шахс нигаронидашудаи инкишофи тафаккури интиқодӣ дар хонандагон;
- таъмини тағйирпазирии шароит ва мазмуни фаъолияти таълимӣ. [11-М; 13-М].

10. Дар асоси омӯзиш ва таҳлили назариявии адабиёти педагогиву психологӣ муайян гардид, ки бе дониши кофӣ дар бораи олами атрофамон аз нуктаи назари тафаккури интиқодӣ фикр кардан ғайриимкон аст. Чӣ қадаре ки хонанда дониши бештар дошта бошад, барояш муқоиса ва таҳлил ҳамон қадар осонтар мешавад. Пеш аз баҳодиҳии интиқодии муаммо онро аз ҳар тараф санҷидан, вазъиятро дар доираи воқеаҳои дигар дидан ва бо мурури замон инкишоф ёфтани онро назорат кардан лозим аст [5-М; 9-М.].

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот:

1. Ба мақсад мувофиқ аст, ки шароит ва навгониҳои педагогӣ бо мақсади муайян ва рушди тафаккури интиқодӣ дар хонандагон фароҳам оварда шаванд.

2. Дараҷаи самаранокии фаъолияти омӯзгорони синфҳои ибтидоиро инкишоф додан зарур аст, зеро дар бисёр мавридҳо ташаккули тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди дарси забони модарӣ пурра инкишоф наёфтааст.

3. Дар байни коллективи омӯзгорони мактаби миёна дар мавзуи «Усулҳои ташаккули тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ» курсҳои махсус ё семинарҳои махсуси доимӣ гузаронида шаванд.

4. Истифодаи мақсадноки технология барои рушди тафаккури интиқодӣ бештар дар фаъолияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ ба амал меояд.

5. Дар кори инфиродӣ бо хонандагони синфҳои ибтидоӣ, ки ба ташаккули тафаккури интиқодии хонандагони алоҳида нигаронида шудааст, бояд хусусиятҳои инфиродии психофизиологӣ ва педагогии ӯ ба назар гирифта шаванд;

6. Тағйир додани муносибати хонандагон ба дарс (дарки бошууронаи ангезаи таълим, рушди қобилиятҳои зеҳнӣ, тафаккури интиқодӣ, мустақилият ва рушди фаъолнокӣ ...) фаъолияти тафаккури интиқодии онҳоро рушд медиҳад.

7. Таҳрик додани муносибати мусбат ба вазифаҳои дорои хусусияти мантиқӣ ва муаммовӣ.

8. Бо мақсади татбиқи шароити педагогии барои пешрафти рушди тафаккури танқидии хонандагони синфҳои ибтидоӣ мусоидаткунанда гузаронидани семинар-тренингҳо барои омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ.

9. Ба тағйироти назаррас дар ин самт роҳандозии кори якҷояи омӯзгорон ва волидайни хонандагони синфҳои ибтидоӣ ҷиҳати рушди тафаккури интиқодии хонандагон дар раванди таълим метавон ноил шуд.

Тадқиқоти иҷрошуда даъвои ҳалли ниҳоӣ ва пурраи масъалаи ташаккули шароитҳои педагогии тафаккури интиқодӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоиро надошта, он мукаммал гашта истодааст. Дар оянда ҷустуҷуи роҳҳои дигари амалисозии ташаккули муттасили тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар ҳамаи марҳилаҳо ва сатҳҳо дар заминаи фанҳои гуногун метавонад ба ҳалли масъалаҳои ин самти муҳим мусоидат намояд.

ФЕҲРАСТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Агапов, И. Г. Учимся продуктивно мыслить// Библиотечка журнала “Вестник образования” / И. Г. Агапов - 2001. №2. - 50 с.

2. Алферов, А. Д. Теоретические предпосылки исследования проблемы отношения школьников к учению. // Отношение школьников к учению; Межвуз. сб. научн. трудов / Отв. ред. А. Д. Алферов - Ростов н./Д.: Изд-во РГПИ, 1985. - С. 3-22.

3. Ананьев, Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. СПб.: Питер, 2001.

4. Антонова, Г. П., Антонова, И. П. Обучаемость и внушаемость младших школьников // Г. П. Антонова, И. П. Антонова. Вопросы психологии, 1991, № 4. -С. 42-50.

5. Анциферова, Л. И. Психологическое содержание феномена субъект и границы субъектно деятельностного подхода //Проблема субъекта в психологической науке // Л.И. Анциферова, Под ред. А.В. Брушлинского и др.- М.: Акад. проект, 2000. - С. 27-42.

6. Архиреева, Т. В. Родительские позиции как условие развития отношений к себе ребенка младшего школьного возраста: Дис. канд. психол. наук / Т.В. Архиреева. -М.: 1990. – 21 с.

7. Асмолов, А. Г. Психология личности: принципы общепсихо- логического анализа / А. Г. Асмолов. - М.: Смысл, ИЦ “Академия”, 2002. – 416 с.

8. Астахов, А. И. Креативное развитие младших школьников творчеством / А. И. Астахов.– М.: Наука. 2006. – 580 с.

9. Атохонов, Т. Традиции новаторства в школьном обучении. // Т. Атохонов. / Маорифи Тоҷикистон. – 2013. - № 3. – С.8.

10. Афзалова, Х. С. Антология педагогической мысли таджикского народа/ Х. Афзалов, К.Айни, -Душанбе, : Матбуот,2009.с.448.

11. Бабанский, Ю. К. Избранные педагогические труды / Сост. М. Ю. Бабанский. -М.: Педагогика, 1989. -350 с.

12. Бабанский, Ю. К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса: (Метод. основы). / Ю. К. Бабанский. - М.: Просвещение, 1982. -192 с.

13. Бабий, В. Н. Подражание и самостоятельность в учебной деятельности младших школьников // В. Н. Бабий. Психология и педагогическая психология: Ученые записки, т. 445/ЛГПИ. JL, 1971. - С.259-276.

14. Байрамов, А. С. Динамика развития самостоятельности и критичности мышления у детей младшего школьного возраста // Автореф. дисс. доктора психол. наук. А. С. Байрамов, Баку, 1968.

15. Баранов, С. П. Болотина, Л. Р.. Сластенин, В. А Педагогика // Учебное пособие для пед. училищ / С. П. Баранов, Л. Р. Болотина, В. А. Сластенин. - 2-е изд., перераб. - М. : Просвещение, 1987. - 368с.

16. Белкина, В. Н. Педагогическое регулирование детей со сверстниками / В. Н. Белкина. -Ярославль, 2000. – 177 с.

17. Березанская, Н. Б. Исследование продуктивности мышления в зависимости от внушаемого воздействия формулировки задачи // Н. Б. Березанская Новые исследования в психологии, 1978, № 2. - С. 3-8.

18. Березанская, Н. Б. Роль внушаемости и критичности в процессе целеобразования // Н. Б. Березанская Психологические механизмы целеобразования: М., 1977, -С.123-144.

19. Бершадский, М. Е. Понимание как педагогическая категория / М.Е. Бершадский М.:Центр Педагогический поиск, 2004. - 176 с.

20. Беспалько, В. П. Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько. - М.: Педагогика, 1989. – 288 с.

21. Бибикова, Н. В. Креативность младших школьников: контекст «развитие» / Н. В. Бибикова, Л. Д. Лебедева. Ульяновск: УлГПУ, 2004. - 180 с.

22. Бизенков, Г. И. О формировании и развитии критичности и самокритичности у учащихся старших классов средней школы. // Автореф. дисс. канд. пед. наук (по психологии), Г. И. Бизенков М.: 1953. - 16 с.

23. Блонский, П. П. Избранные психологические произведения / П. П Блонский -М.:1964. – 546 с.

24. Бодалев, А. А. Психология общения / А. М. Бодалев - Воронеж: НПО Модэк, 1996.- 256 с.

25. Божович, Л. И. Личность и её формирование в детском возрасте / Л. И. Божович -М.:1968. – 464 с.

26. Божович, Л. И. Проблема развития мотивационной сферы ребёнка // Изучение мотивации поведения детей и подростков // Л. И. Божович -М.: 1972. - С.7 - 44.

27. Болотов, В. А. Критическое мышление ключ к преобразованиям российской школы // В. А. Болотов Журнал “Директор школы”. 1995.

28. Брушлинский, А. В. Исследование направленности мыслительного процесса: Автореф. дисс. канд. психол. наук. // А. В. Брушлинский. [Текст] - М., 1964.

29. Брушлинский, А. В. О деятельности субъекта и его критериях //Субъект, познание, деятельность / А. В. Брушлинский, Под ред. В. С. Степина и др. М.: Канон + ОИ «Реабилитация», 2002. - С.351 - 376.

30. Брушлинский, А. В. О критериях субъекта //Психология индивидуального и группового субъекта /Под ред. А. В. Брушлинского и М. И. Воловиковой - М.: Per Se, 2002. Гл.1. - С.9 - 33.

31. Брушлинский, А. В. Психология субъекта и его деятельности // Психология XXI века. / А. В. Брушлинский Под ред. В. Н. Дружинина. -М.: Рег Se, 2003. - С.441 - 459.

32. Брушлинский, А. В. Субъект: мышление, учение, воображение / А. В. Брушлинский - Москва Воронеж, 1996. – 390 с.

33. Брушлинский, А. В. Целостность субъекта основание для системности всех его качеств //Психологическая наука в России XX столетия: проблемы теории и истории / Под ред. А. В. Брушлинского -М.:Изд - во ИП РАН, 1997. – 576 с.

34. Брюшинкин, В. Н. Критическое мышление и аргументация // Критическое мышление, логика, аргументация // В. Н. Брюшинкин, Калининград: Изд-во Калинингр. гос. ун-та, 2003. -173 с.

35. Бурлачук, Л. Ф., Морозов, С. М. Словарь справочник по психодиагностике / Л.Ф.Бурлачук, С. М. Морозов. - Спб.: Питер Ком, 1989. - 528 с.

36. Бустром, Р. Развитие критического и творческого мышления / Р. Бустром - М.: Изд - во «ИОО», 2000.-272 с.

37. Веккер, Ю. М. Психические процессы: мышление и интеллект / JI. М. Веккер. - JL: Изд-во Ленинг. Ун-та, 1976, т.2, - 342 с.

38. Венгер, А. Л., Цукерман Г. А. Схема индивидуального обследования детей младшего школьного возраста / А. Л. Венгер, Г. А. Цукерман. -Томск: Пеленг, 1993.

39. Воробёва, Т. В. Воспитание без слёз и ошибок / Т. В. Воробёва. – ООО «Издательство АСТ», 2019 – 250 с.

40. Выготский, Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский - М.: Соцэкгиз, 1934. – 362 с.

41. Выготский, Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский, Под. ред. В.В.Давыдова. - М.: Педагогика, 1991.- 479 с.

42. Гальперин, П. Я. Развитие исследований по формированию умственных действий // П. Я. Гальперин. Психологическая наука в СССР. Т.1. -М., 1959. - С.441 -470.

43. Гасимова, В. А. Креативность, обработка информации и внимание // Ананьевские чтения, В. А Гасимова 2007: Материалы научно-практической конференции. СПб., 2007. - С. 6–8.

44. Гшшенрейтер, Ю. Б. Общаться с ребенком Как? / Ю. Б. Гшшенрейтер. -М.: Масс-Медиа, 1995. -240 с.

45. Давлатов, М. Педагогика / Давлатов М. Душанбе - Собириён, 2010. – 336 с.

46. Давыдова, В. В. Психическое развитие младших школьников / Под. ред. В.В. Давыдова. - М.: Педагогика, 1990.- 168 с.

47. Давыдова, В. В., Рубцова, В. В. Развитие основ. рефлексивного мышления школьников в процессе учебной деятельности / Под ред. В. В. Давыдова, В. В. Рубцова - М.: Психолог. Инс-т. РАО, 1995.-233 с.

48. Джумалиева, Д. Ранние формы проявления критичности мышления у детей дошкольного возраста и особенности ее формирования // Автореф. дисс. канд. психол. наук. / Д. Джумалиева. Ереван, 1983. - 28 с.

49. Джураев, А. Формирование критического мышления как часть реформирования гуманитарного образования / А. Джураев. Набзи замон, Худжанд, - 2019.-86 с.

50. Дружинин, В. Н. Психология семьи / В. Дружинин. - М.: 1990.-274 с.

51. Дубко, О. Г., Титаренко А. И. Рациональное и эмоциональное в морали / О.Г. Дубко, А. И. Титаренко -М.: 1983.-136 с.

52. Дусавицкий, А. К. Развивающее образование основные принципы. /А .К. Дусавицкий -Харьков. 1996.-45 с.

53. Дьюи, Д. Психология и педагогика мышления / Д. Дьюи, Пер. с англ. Н. М. Никольской - М.: Совершенство, 1997. - 208 с.

54. Дьюи, Дж. Психология и педагогика мышления / Дж. Дьюи. - М.: Лабиринт, 1999.

55. Елизарова Л. П. Воспитание самокритичности у старших подрост-ков. Автореф. дисс. канд. пед. наук./ Л. П. Елизарова. - Рязань, 1979. - 16 с.

56. Заботин, В. В. О развитии проблемного видения у школьников // В.В. Заботин. Сов. Педагогика. 1971 .№2.

57. Загашев, И. О., Заир Бек, С. И. Критическое мышление: технология развития / И. О.Загашев, С.И. Заир Бек. - СПб: Изд - во «Альянс «Дельта», 2003. - 284 с.

58. Загашев, И. О., Заир Бек, С. И., Муштавинская И. В. Учим детей мыслить критически/ И.О.Загашев, С. И. Заир Бек. Издание 2-е. - СПб: «Альянс «Дельта» совм. с издательством «Речь», 2003. - 192 с.

59. Заир-Бек, С. И., Муштавинская, И. В. Развитие критического мышления на уроке / Заир-Бек С. И., Муштавинская И. В. - М., Просвещение, 2004. – 48 с.

60. Зайтметов, Х. А. Общая психология./Методич. Рекомендации / Х. А. Зайтметов. -Худжанд.Ношир.2017.-240с.

61. Занков, Л. В. Избранные педагогические труды / Л. В. Занков.– Москва : Педагогика,. 1990. -424 с.

62. Занков, Л. В. Обучение и развитие / Л. В. Занков, - М.:Педагогика,1975.-366 с.

63. Занкова, Л. В. Программа обучения по системе академика Л. В. Занкова. 1-3 классы. - М: Просвещение, 1993. - 53с.

64. Запорожец, А. В. Избр. психол. труды в 2-х т. Т.1. Психическое развитие ребенка / А. В. Запорожец - М.: Педагогика, 1986.- 320 с.

65. Запорожец, А. В. Развитие логического мышления у детей в дошкольном возрасте // А. В. Запорожец Вопросы психологии ребёнка дошкольного возраста. -М.-Л.Д948. - С. 81 - 91.

66. Захаров, А. И. Как предупредить отклонения в поведении ребенка / А. И. Захаров. -М.: Просвещение, 1993. 192 с.

67. Зейгарник, Б. В. Личность и патология деятельности / Б. В. Зейгарник. - М.: Изд-во МГУ, 1971 - 100 с.

68. Зейгарник, Б. В. Патология мышления / Б. В. Зейгарник. - М.: Изд - во МГУ, 1962.

69. Зиёев, М., Олимова Ф., Зоолишоева Б. Забони модарӣ. Китоби дарсӣ барои синфи 4-ум / М.Зиёев, Ф.Олимова, Б. Зоолишоева. - Душанбе: Маориф,2018. - 328 с.

70. Зимняя, И. А. Педагогическая психология: учеб. Пос / И. А. Зимняя, - Ростов н/Д.: "Феникс", 1997.-480 с.

71. Иванова, Е. А. Особенности критического отношения к себе учащихся 5-7 классов: Автореф. дисс. . канд. пс. наук. Е. А. Иванова. М: 1955. - 16 с.

72. Ильичев, Л. Ф. Философский энциклопедический словарь. / Гл. ред. Л. Ф. Ильичев идр. - М.: Современная энциклопедия. 1983. - 840 с.

73. Калмыкова, З. И. Продуктивное мышление как основа обучаемости. З. И. Калмыкова М.: Педагогика, 1981.- 200 с.у

74. Каменская, В. Г. Психология общения. / З. И. В. Г Каменская.– СПб: Образование, 1993. 25 с.

75. Кан-Калик, В .А. Учителю о педагогическом общении / В .А. Кан-Кали. - М.: Просвещение, 1987.-190с.

76. Керимов, О. Ф. Особенности критичности мышления студентов при индивидуальном и групповом решении задач: Автореф.дис. канд. пс. наук. / О. Ф. Керимов. -Баку, 1982- с. 22.

77. Китчак, О. Д. О критерии наличия противоречия в стимульномматериале // О. Д. Китчак. Вестник Моск. Ун та. Сер.14. психология. 2003.№ 4с.55 - 63.

78. Клочко, В. Е Целеобразование и динамика оценок в ходе решения мыслительных задач. // В. Е. Клочко Психологические исследования интеллектуальной деятельности. -М.: 1979, С. 87-95.

79. Клочко, В. Е. Инициация мыслительной деятельности: Автореф.дис. докт. психол. наук. / В. Е. Клочко - М.,1991.

80. Клочко, В. Е. Целеобразование и динамика оценок в ходе решения мыслительных задач. //Психологические исследования интеллектуальной деятельности. / В. Е. Клочко, -М.: 1979, С. 87-95.

81. Клустер, Д. Что такое критическое мышление?// Д. Клустер, -Перемена.-2001.-№4.-С.36.

82. Ковалев, А. Г. О стадиях подражательной деятельности // Вопросы психологии личности. / А. Г. Ковалев, -М.: Минпрос РСФСР, I960.- с. 146-160.

83. Кожуховская, И. И. Нарушение критичности у психических больных / И. И. Кожуховская. -М.: Изд-во Моск. ун-та, 1985, - 79с.

84. Колеченко, А. К. Энциклопедия педагогических технологий: Пособие для преподавателей / А. К. Колеченко. - Спб.: КАРО, 2001. - 368 с.

85. Коломинский, Я. Л., Реан А. А. Социальная педагогическая психология / Я. Л.Коломинский, А. А. Реан. -СПб., 1999. - 416с.

86. Конева, В. С. Формирование критичности младших школьников в учебной деятельности: Автореф. дисс. канд. пед. наук. / В. С. Конева. - СПб, 1995.

87. Консепсияи миллии маълумот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон - 186 Душанбе: Матбуот, 2003.

88. Конституcияи Ҷумҳурии Тоҷикистон - Душанбе, 2003.

89. Копылова, Т. Ю. Особенности проявления критичности младших школьников при решении учебных и нравственных задач: Автореф. дисс. канд. психол. наук. / Т. Ю. Копылова. -СПб, 2001 - 22с.

90. Король, С. А. К классификации особенностей критичности мышления / С. А. Король, [Текст]. Вопросы психологии, 1981 № 4, - С. 108-112.

91. Кохановский, В. П. Философия для аспирантов: учебное пособие / В. П. Кохановский [и др.]. - 2-е изд. - Ростов н/Д. : Феникс, 2003. -448 с

92. Кречетников, К. Г. Проектирование креативной образовательной среды на основе информационных технологий в вузе. Монография / К. Г. Кречетников.– М.: Госкоорцентр, 2002. – 296 с.

93. Критическое мышление: проблемы и поиски.(Методические пособие для преподавателей университетов).-Худжанд, Нури маърифат. 2022.-208с.

94. Крутецкий, В. А. Психология: Учебник для учащихся пед. училищ. В. А. Крутецкий— М.: Просвещение, 1980. -312с.

95. Крылова, М. А. Типы креативности и особенности социально-психологической адаптации // Ананьевские чтения, М. А. Крылова 2007: Материалы научно-практической конференции. СПб., 2007. С. 204–206.

96. Кыштымова, И. М. Развитие креативности школьников / И. М. Кыштымова // Ежегодник Российского психологического общества: Материалы 3-го всерос. съезда психологов: В 8 т. СПб.: Изд-во С. -Петерб. ун-та, 2003. -Т. 4. - С. 592 - 596.

97. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2012, №334 “Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020”. - Душанбе, 2012.

98. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи «Стандарти давлатии таҳсилоти умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», № 494 аз 1.08.2015. Дар китоби «Ахбороти Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе: 2015, с.123-130.

99. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд”. - Душанбе, 2012 – 127 – 137 с.

100. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф». – Душанбе: Шарқи озод, 2013– 64 с.

101. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаи олии таълимӣ» - Душанбе, 2014.

102. Леонтьев, А. А. Основы психолингвистики. Леонтьев А. А.; переизд. — Смысл; Лань, 2003.- 288с.

103. Липкина, А. И., Рыбак Л. А. Критичность и самооценка в учебной деятельности / А. И.Липкина, Л. А. Рыбак Л. А. -М.: Просвещение, 1968. 141с.

104. Лисина, М. И. Проблемы онтогенеза общения / М. И. Лисина. - М.: Педагогика, 1986. -144с.

105. Ломов, Б. Ф. О системном подходе в психологии.// Б.Ф. Ломов. Вопросы психологии. N2. -1975. - С.31-45.

106. Ломов, Б. Ф. Общение как проблема общей психологии. //Методологические проблемы социальной психологии/Под ред. Е. В. Шороховой. // Б. Ф. Ломов. - М.: Наука, 1975. - С. 151-164.

107. Ломов, Б. Ф. Проблемы биологического и социального в развитии человека. / Б. Ф. Ломов. -М.: Наука, 1977. - С. 15-28.

108. Лук, А. Н. Мыслительные процессы и творческая деятельность детей в начальный период обучения в школе / А. Н. Лук. – М. : Просвещение, 2005. – 142 с.

109. Лурия, А. Р. Об историческом развитии познавательных процессов / А. Р Лурия. - М.:1974.- 171 с.

110. Лутфуллоев, М. Дидактикаи муосир / М. Лутфуллоев. - Душанбе. Матбуот, 2011.-338с.

111. Лутфуллоев, М. П. Дарс / М.П. Лутфуллоев. – Душанбе: «Маориф», 1995. – 192 с.

112. Лушникова, О. Ю. / Активизации учебно-познавательной деятельности студентов колледжа / О. Ю. Лушникова // Профессиональное образование. –2009. -С. 37–40.

113. Лысенкова, С. Н., Амонашвили Ш. А. Педагогический поиск / С. Н Лысенкова., Ш. А. Амонашвили - М.: Педагогика, 1987. -543с.

114. Львов, М. Р. Школа креативного мышления / М. Р. Львов. -М.: Просвещение, 2006. – 120 с.

115. Мальц, Л. А. Формирование критичности мышления младших школьников в обучении: Автореф. дисс. канд. психол. наук. / Л. А.Мальц. - 2002. - 22 с.

116. Маркова, А. К. Лидере А. Г. Яковлева Е. Л. Диагностика и коррекция умственного развития в школьном и дошкольном возрасте / А. К. Маркова, А. Г. Лидере, Е. Л. Яковлева. -Петрозаводск, 1992.- 180 с.

117. Матис, Т. А. Психологические особенности организации совместной учебной деятельности //Психологические проблемы учебной деятельности. // Т. А. Матис.- М.: Сов. Россия, 1977.

118. Матюшкин, А. М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении / А. М. Матюшкин. -М., Педагогика. 1972. 168 с.

119. Махмутов, М. И. Принцип проблемности в обучении // М. И. Махмутов. Вопросы психологии. 1984. № 5.

120. Мерлин, В. С. Психология индивидуальности. Избр. психол. труды./Под ред. Е.А. Климова / В. С. Мерлин. - Москва-Воронеж, 1996.- 446 с.

121. Морозова, Н. Г. Воспитание познавательных интересов у детей в семье / Н. Г. Морозова. - М.: Просвещение, 1981. - 193 с.

122. Морозова, Н. Г. Учителю о познавательном интересе / Н. Г. Морозова. - М.: «Знание», 1979. -249с.

123. Муштавинский, И. В. Развитие критического мышления на уроке: пособие для учителей общеобразоват. учреждений / С. И. Заир-Бек, И. В. Муштавинская. - 2-е изд., дораб. - М. :Просвещение, 2011. - 223 с.

124. Мясищев, В. Н. Психология отношений / В. Н. Мясищев. - М.: Воронеж, 1995. - 356 с.

125. Непевойда, Н. Н. Многомерное критическое мышление / Н. Н. Непевойда. - Ижевск,1997.

126. Обухова, А. С. Психология детей младшего школьного возраста: Учебник и практикум для бакалавров / под общ. ред. А. С. Обухова. М.: Издательство Юрайт, 2014, 2016. 583 с.

127. Орифӣ, М. Аз таърихи афкори педагогии халқи тоҷик / М. Орифӣ. ҷ. 1-2, Д. К

128. Оспанова, Н. Т. Педагогические условия формирования критического мышления старшеклассников. //Автореф. дисс. канд. пед. наук. / Н. Т. Оспанова. г. Алматы, 2010-24с.

129. Петровский, А. В. Возрастная и педагогическая психология: Учебник для студентов пед. институтов / В. В. Давыдов, Драгунова Т. В., Л. Б. Ительсон и др.; Под ред. А. В. Петровского. - 2-ое изд. испр. и доп. - М.: Просвещение, 1979. - 288 с.

130. Петровский, В. А. Личность в психологии: парадигма субъектности: учеб. пос.// Петровский В. А. - Ростов/на Д.: изд. Феникс, 1996. - 272 с.

131. Пиаже, Ж. Избранные психологические труды / Ж. Пиаже. [Текст]. - М., 1994.

132. Пиаже, Ж. Психология интеллекта // Ж. Пиаже.- Избранные психологические труды. - М.: Просвещение, 1969. - С. 55 - 232.

133. Питюков, В. Ю. Основы педагогической технологии / В. Ю. Питюков. - М.,1997.

134. Платонов, К. К.Струтура и развитие личности / К. К. Платонов. - М.:Наука,1986.-254 с.

135. Плаус, С. Психология оценки и принятия решения / С. Плаус. - М.: Филинъ, 1998.- 148с

136. Попер, К. Реализм и цель науки. — В кн.: Современная философия науки: знание, рациональность, ценности в трудах мыслителей Запада. Хрестоматия. — М., Логос, 1996. — 2-е изд. — 400 с. — Тираж 6000 экз. — ISBN 5-88439-061-0. — С. 92—105.

137. Попков, В. А. Критический стиль мышления в профессиональном самостановлении преподавателя высшей школы // Автореф. дисс. д-ра психол. наук. / В. А. Попков. М., 2002. -30с.

138. Прохорова, Jl. Н. Подготовка учителя к работе по развитию креативности младших школьников /Л. Н. Прохорова // Начальная шк. 2003. - № 2. - С. 38-42.

139. Психология мышления. // Сб. переводов с нем. и англ. - Л.: Наука, 1980. -241 с.

140. Пузанова, Ю. В. Формирование представлений о границах применимости физических законов и теорий как средство развития критичности мышления учащихся // Автореф. дисс. канд. пед. наук. / Ю. В. Пузанова. - СПб,2001. -22с.

141. Раҳмонов, З. П. Педагогические основы активизации учебно-познавательной деятельности учащихся начальных классов / З. П. Раҳмонов. - Худжанд. Меъроҷ. 2015.-152с.

142. Раҳмонов, З. П. Проблема развития интеллектуальных творческих способностей учащихся начальных классов / Системная транформация- основа устойчивого инновационного развития: сборник статьей Международной научно-практической конференции З. П. Раҳмонов.(1 марта 2022 г.,г. Казань) – Уфа: Аэтерна 2022. -С.101-103. ISBN 978-5-00177-350-4

143. Раҳмонов, З. П., Раҳмонова Д. З., Асосҳои педагогика ва психологияи махсус / З. П. Раҳмонов., Раҳмонова Д. З. -Хуҷанд. Нури маърифат. 2020. -224с.

144. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии в 2-х т. Т Л / С. Л. Рубинштейн - М.: Педагогика, 1989.- 486 с.

145. Рубинштейн, С. Л. Человек и мир / С. Л. Рубинштейн, М.: Просвещение, 1997.-362с.

146. Рубцов, В. В. Организация и развитие совместных действий у детей в процессе обучения / Рубцов В. В. [Текст]. -М.: Педагогика, 1987.

147. Самарин, Ю. А. Очерки психологии ума / Ю. А. Самарин. -М.: Изд. АПН РСФСР, 1962. - 504 с.

148. Сафин, Д. В., Раджабов М., Халимов А., Мухторов З., Зиеев М. Наставничество и методическая поддержка учителей. Учебное пособие.- Душанбе,2009. -226 с.

149. Сахиева, Ф. А., Джексенбаева К. О., Жанибекова Г. О., Жунисбекова Ж. А., Керимбеков М. А. Основы формирования познавательных интересов учащихся начальных классов с помощь игр.// Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2016. – № 7-1. -С. 96-100;

150. Селевко, Г. К. Современные образовательные технологии / Г. К. Селевко. - М.: народное образование, 1998. - 256с.

151. Сергиенко, Е. А. Природа субъекта: онтогенетический аспект //Проблема субъекта в психологической науке. // Е.А. Сергиенко, - М.:ИП РАН,2000.С.13 -27.

152. Сергиенко, Е. А. Становление субъекта: неоконченная дискуссия // Е.А. Сергиенко. Психол. журнал. 2003. №2. С.114 120.

153. Сидоренко, Е. В. Методы математической обработки в психологии / Е.В. Сидоренко. -СПБ.: ООО «Речь», 2001.-350с.

154. Синельников, В. М. Формирование критичности ума у младших школьников в процессе обучения // Автореф.дисс.канд.психологич. наук.// В. М. Синельников. -Киев,1973. -23 с.

155. Скаткин, М. Н. Методология и методика педагогических исследований / М. Н. Скаткин, - М.: Педагогика, 1986. - 407 с.

156. Славская, К. А. Детерминация процесса мышления // К. А. Славская Исследования мышления в советской психологии. - М., 1965. - 175 -225.

157. Сластенин, В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. Общая педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. учеб.заведений / Под ред. В. А. Сластенина: - М.: Гуманит.изд. центр ВЛАДОС, 2003. — Ч. 1. — 288 с.

158. Снетков, В. М. Человековедение как единство светской и христианской психологии // Диалог отечественных светской и церковной образовательных традиций. В. М. Снетков– СПб., 2004, с. 338-345.

159. Стал, Дж., Мередит, Темпл, С. Уолтер., Основы критического мышления: междисциплинарная программа /Дж. Стал, К. Мередит, Ч. Темпл, С. Уолтер. Пособие 1. - М.: Изд -во «ИОО», 1997. -288с.

160. Стал, Дж., Темпл Ч., Мередит К. Критическое мышление - углублённая методика / Дж.Стал, Ч.Темпл. - М.: Изд - во «ИОО», 1998.

161. Стандарт ва барномаи таълими забони тоҷикӣ барои синфҳои ибтидоӣ. – Душанбе, 2018.

162. Стандарти давлатии таҳсилоти умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1- уми августи соли 2015, № 494 тасдиқ шудааст.

163. Столяренко, Л. Д. и др. Психология и педагогика в вопросах и ответах / Л. Д. Столяренко, - Ростов-на-Дону: «Феникс», 1999.

164. Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то давраи соли 2030. [Матн]. - Душанбе, Ирфон 2020.

165. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Рӯзи дониш (01.09.2023, н.Данғара)

166. Сухомлинский, В. А. Не только разумом, но и сердцем... . В. А., Сухомлинский М.:Просвещение. 1986. -314с.

167. Темпл, Ч., Стал Дж., Мередит К. Чтение, письмо и обсуждение для любого учебного предмета. Пособие III / Подготовлено в рамках проекта «Чтение и письмо для развития критического мышления» / Ч.Темпл, Дж.Стал, К. Мередит. -М.: Изд - во «ИОО», 1997.-316с.

168. Тихомиров, О. К. Психология мышления / О. К. Тихомиров.-М.: 1984.-196с.

169. Тихомиров, О. К. Структура мыслительной деятельности человека / О. К. –Тихомиров. - М.: МГУ, 1969.-258с.

170. Тубельский, А. Н. Учитель, который работает не так / Под ред. А.Н. Тубельского. - М.:1996.-186с.

171. Туник, Е. Е. Психодиагностика творческого мышления. Креативные тесты / Е. Е. Туник. СПб.:Изд-во «Дидактика Плюс»,2002. 48 с.

172. Тягло, А. В. Критическое мышление (Сводный реферат) // РЖ "Социальные и гуманитарные науки. Общественная и зарубежная литература. Серия 3. Философия". / А. В. Тягло. -М.: 1999. Вып.1. С.81-85.

173. Тягло, А. В., Воропай Т.С. Критическое мышление: Проблема мирового образования XXI века / А. В.Тягло, Т. С. Воропай. - Харьков: Ун-т внутр. дел, 1999. - 285с.

174. Унсурулмаолии Кайковус. Қобуснома. Таҳия, пешгуфтор ва тавзеҳоти Мирзо Муллоаҳмад ва Меҳрӣ Шарофова. Душанбе, «Маориф», 2016, 240 саҳ.

175. Уолцер, М. Компания критиков: социальная критика и политические пристрастия XX века / М. Уолцер, - М.: Ғоя-пресс, ДИК, 1999.-344с.

176. Урлапова В.Т. О критическом мышлении и его развитии у детей – Русская Классическая Школа / В.П. Урлапова

177. Усмонов, Д. А., Луфов М. Т. Нақши муоширати педагогӣ ва психологӣ дар муносибатҳо. Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. Нашрияи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ (Серияи 2. Педагогика ва психология, методикаи таълими фанҳои гуманитарӣ ва табиӣ). №3-4 (7-8).Душанбе.2021.

178. Ушинский, К. Д. Педагогические соч. в 6-ти т./ К. Д. Ушинский. - Т. 2. -М.: Просвещение,1988. - С. 30-32.

179. Фролова, И. Т. Философский словарь. / Под ред. И. Т. Фролова. - Политиздат. 1980. - 445с.

180. Фрумин, И. Д. Тайны школы: заметки о контекстах / И. Д. Фрумин,- Красноярск, 1999.-268с.

181. Халперн, Д. Психология критического мышления / Д. Халперн. - СПб.: Питер,2000.- 326с.

182. Ходос, Е. А. Зачем и когда нужно обучать мышлению // Е. А Ходос. Конференция: Педагогика развития и перемены в российском образовании: Мат. конф. ч.2. Красноярск, 1995.-188с.

183. Ходос, Е. А., Бутенко А. В. Критическое мышление: метод, теория, практика. Учебно методическое пособие. / Е. А. Ходос, А. В. Бутенко. - Красноярск, 2002. - 190 с.

184. Холова, Л. В. Развитие критического мышления учащихся в процессе обучения философии:Автореф.дисс.канд.пед.наук.// Л. В. Холова. - Екатеринбург, 2003-120с.

185. Хямяляйнен, Ю. Воспитание родителей: концепции, направления и перспективы. (Пер. с фин.) / Ю. Хямяляйнен. - М.: Просвещение, 1993. - 112с.

186. Цетлин, В. С. Доступность и трудность в обучении. // Цетлин В. С.- М.: Знание, 1934. 30с.

187. Цукерман, Г. А. Может ли младший школьник стать субъектом учебной деятельности? // Вестн. Ассоциации «Развивающее обучение». Г. А. Цукерман. - 1997. №2.-С. 48-65.

188. Цукерман, Г. А. Что развивает и что не развивает учебная деятельность? // Г. А. Цукерман. Вопросы психологии. 1998. №5. с. 76 -81.

189. Шадрикова, В. Д. Познавательные процессы и способности в обучении/ Под ред. В. Д. Шадрикова. - М.: Просвещение, 1990.- 142 с.

190. Шакирова, Д. М. Формирование критического мышления учащихся и студентов: модель и технология / Д.М. Шакирова // Образоват. технологии и общество. – 2006. – Т. 9, № 4. -С. 292

191. Шамова, Т. И. Активизация учения школьников.// Шамова Т. И. - М.: Педагогика, 1982. - 208 с.

192. Шарифзода, Ф., Сабурӣ Х. М., Қаюмова О. Э. Ҳадафи фикр кашфи асрор аст.Хуҷанд: “Нури маърифат” Ф. Шарифзода -. -2021. -256с.

193. Щукина, Г. И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе// Щукина Г. И.- М.: Просвещение, 1979. - 160 с.

194. Щукина, Г. И. Познавательный интерес в учебной деятельности школьника. Кн. для учителя / Г. И. Щукина. - М.: Просвещение, 1972. - 218 с.

195. Эйдемиллер, Э. Г., Юстицкис В. Психология и психотерапия семьи / Э. Г. Эйдемиллер, В. Юстицкис. -СПб.: Питер, 1999.-656с.

196. Эльконин, Д. Б. Избранные педагогические труды / Д. Б. Эльконин, [Текст]. - М.: Педагогика, 1989. -560 с.

197. Юркевич, В. С. Развитие творческой активности школьник//Юркевич В. С.- М.: Педагогика, 1991. -160 с.

198. Якиманская, И. С. Знание и мышление школьника / Якиманская И. С. - М.: Просвещение, 1985. - 78 с.

199. Bruner, J.S. Toward a theoiy of instruction. / J.S. Bruner Cambridge, 1966. - 326 p.

200. Cassel, J.F., Congleton R.J. Critical Thinking: An annotated bibliography. Me-tuchen, / J.F.Cassel, R.J. Congleton.- NJ: Scarecrow Press, 1993. 296 p.

201. Levi, D.S. Critical thinking and logic/ D.S. Levi.- Salem, WI: Sheffield.,1991.197 p.

ФЕҲРАСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ
ДАРЁФТИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

Мақолаҳое, ки дар маҷаллаҳои тақризшаванда ва тавсиякардаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба табъ расидаанд:

[1-М] **Джураева М.У.** Особенности организации коррекционной работы с отстающими учащимися начальных классов / М.У. Ҷӯраева, З. П. Раҳмонов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон– Душанбе, 2018. -№ 7. -С. 249-252. (ISSN 2074- 1847) ***(в соавторстве).***

[2-М] **Джураева М.У.** / Роль мышления в развитии интеллектуальных способностей учащихся начальных классов // Ученые записки ХГУ им. акад. Б.Гафурова. (серия гуманитарно-общественных наук). –Худжанд, 2019. -№ 4(61). -С. 141-145. (ISSN 2077- 4990) ***(в соавторстве).***

[3-М] **Ҷӯраева М.У.** Технологияи рушди тафаккури интиқодӣ дар синфҳои ибтидоӣ // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. – Душанбе, 2022. -№ 2 (38). -С. 135-140. (ISSN 2617-5320)

[4-М] **Ҷӯраева М.У.** Тафаккури интиқодӣ ҳамчун мушкилоти муосири шахсият. // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. – Душанбе, 2022. -№ 4 (40). -С. 193-197. (ISSN 2617-5320)

[5-М] **Ҷӯраева М.У.** Развитие критического мышления в мыслительной деятельности учащихся начальных классов. // Маҷаллаи илмии «Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав» Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. - Бохтар, 2024.№ 1-3 (125) – С.333-336. (ISSN 2663-5534)

[6-М] **Ҷӯраева М.У.** Хусусиятҳои сатҳи ташаккули тафаккури интиқодии хонандагон дар раванди таълим // "Номаи Донишгоҳ"-и ДДХ ба номи академик Б.Ғафуров, силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносӣ. – Хуҷанд, 2024. -№ 3(80). - С.83-87. (ISSN 2077- 4990) ***(дар ҳаммуаллифӣ).***

Мақолаҳо ва маводҳое, ки дар дигар маҷаллаю маҷмӯаҳои илмӣ нашрияҳо ба таъб расидаанд:

[7-М] **Ҷӯраева М.У.** О некоторых проблемах взаимосвязи языка и мышления // Маводи конференсияи илмӣ-амалии “Масъалаҳои мубрами забон ва адабиёти Шарқ” шаҳри Душанбе: 2019 - С.366 - 368. ***(дар ҳаммуаллифӣ)***

[8-М] **Ҷӯраева М.У.** Мундариҷаи асосии маданияти зеҳнӣ ва қобилияти фикрии мактабиёни хурдсол. / /Маҷаллаи илмии “Паёми дониш-када”. Нашри махсус. Панҷакент, 2019. - С.366 - 368. ***(дар ҳаммуаллифӣ)***

[9-М] **Ҷӯраева М.У.** Стуктура критического мышления младших школьников / Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалии “Масъалаҳои рушди илмҳои психология дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: муаммо ва дурнамо” бахшида ба 30-солагии Иҷлосияи XVI Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.12.05.2022. -Хуҷанд: Нури маърифат, 2022. - С. 291- 296.

[10-М] **Ҷӯраева М.У.** Тарбияи маданияти фикрӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ “Пешвои миллат ва рушди илм дар Тоҷикистон” ба ифтихори 145-солагии Қаҳрамони Тоҷикистон, бунёдгузори адабиёти муосири тоҷик устод С.Айнӣ. 23.04.2023. -Хуҷанд: Нури маърифат, 2023 - С. 589- 596.

[11-М] **Ҷӯраева М.У.** Роҳҳои баланд бардоштани сифати таълими кӯдакони имконияташон маҳдуд бо истифода аз технологияи муосир. // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалии “Таҳсилоти фарогир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: муаммо, стратегия ва рушди он” Маҷмӯаи мақолаҳои илмӣ ва методӣ. -Хуҷанд: Нури маърифат, 2023. -С.288-296.

[12-М] **Ҷӯраева М.У.** Мавқеи истифодаи технологияҳои муосири таълим дар рушди тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ. / М.У. Ҷӯраева / Маводи конференсияи илмӣ амалии байналмилалии “Рушди забони ишора ва таҳсилоти фарогир, мушкилот ва роҳҳои ҳалли он дар ҷаҳони муосир” Душанбе. Матбаа.-2024.- С.192-198.

[13-М] **Ҷӯраева М.У.** Рушди тафаккури интиқодии хонандагони хурдсол.// Маҷмӯаи мақолаҳо «Дар пайроҳаи илм» (қисми 2) Хуҷанд: Нури маърифат, 2019, -С. 315-319.

[14-М] **Ҷӯраева М.У.** Истифодаи технологияи ташаккули тафаккури интиқодӣ дар дарсҳои забони модарии синфҳои ибтидоӣ. // Маводи конференсияи илмӣ-амалии «Хусусиятҳои татбиқи имлои нави забони тоҷикӣ дар синфҳои ибтидоӣ» Хуҷанд: Меъроҷ, 2019. - С. 199 – 206.

[15-М] **Ҷӯраева М.У.** Нақши тафаккури мантиқӣ дар азхудкунии дониши хонандагони синфҳои ибтидоӣ аз назари равоншиносон. // Маҷмӯаи мақолаҳо «Муаммоҳои омӯзиши фанҳои табиию риёзӣ ва истифодаи технологияҳои инноватсионӣ дар раванди таълим» Хуҷанд:СИ Файзибоев М.М. “Меъроҷ”, 2020. -С.318-322.

[16-М] **Ҷӯраева М.У.** Асосҳои назариявии тафаккури интиқодӣ. / М.У. Ҷӯраева, // Маҷмӯаи мақолаҳо «Дар пайроҳаи илм» Қисми 1. Хуҷанд: Нури маърифат. 2021. - С. 57-61.

[17-М] **Ҷӯраева М.У., Раҳмонов З. П.** / Нақши технологияи педагогӣ дар инкишофи қобилияти зеҳнии хонандагони ақибмонда // Масъалаҳои педагогикаи муосир. -Хуҷанд: Нури маърифат, 2021. -№ 1. -С. 5-11. ***(дар ҳаммуаллифӣ).***

[18-М] **Ҷӯраева М.У.** Хусусиятҳои тафаккури интиқодӣ ва сохти он. // Масъалаҳои педагогикаи муосир. -Хуҷанд: Нури маърифат, 2021.-№ 1.-С.25-31. ***(дар ҳаммуаллифӣ)***

[19-М] **Ҷӯраева М.У.** Нишонаҳо ва механизмҳои вайроншавии қобилияти хониши хонандагон. // Маҷмӯаи мақолаҳои илмӣ ва таълимию методии «Муаммо ва дурнамои таҳсилоти фарогир» (инклюзивӣ). –Хуҷанд: Меъроҷ, 2021. -С.152-156.

[20-М] **Ҷӯраева М.У.** Критическое мышление как целенаправленный процесс развития учащихся. // Маҷмӯаи мақолаҳои илми «Масъалаҳои инкишофи қобилиятҳои маърифатии кӯдакон». –Хуҷанд: Нури маърифат, 2022. -С.171-175.

[21-М] **Ҷӯраева М.У.** Особенности нарушения чтения и письма у младших школьников // Маҷмӯаи мақолаҳои илмӣ ва таълимию методии

«Масъалаҳои таълиму тарбия дар низоми таҳсилоти муттасил». –Хуҷанд: Нашриёти “Ношир”, 2023. -С.138-143. ***(дар ҳаммуаллифӣ)***

[22-М] **Ҷӯраева М.У.** Хусусиятҳои инкишофи тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди таълим // Маҷаллаи илмии «Педагогика ва психология: муаммоҳои муосири назария ва амалия». – Хуҷанд, Нури маърифат, 2023. -С.105-107. ***(дар ҳаммуаллифӣ)***

[23-М] **Ҷӯраева М.У.** История возникновения и развития критического мышления. // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявии «Муаммоҳои муосири педагогӣ-психологии таълим ва тарбияи кӯдакони синни томактабӣ». Хуҷанд, (11-феврали соли 2025). – Хуҷанд: Нури маърифат, 2025. – С.133-136. ***(дар ҳаммуаллифӣ).***

[24-М] **Ҷӯраева М.У.** Технологии развития критического мышления – развитие интеллектуальных способностей ученика // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявии «Муаммоҳои муосири педагогӣ-психологии таълим ва тарбияи кӯдакони синни томактабӣ». -Хуҷанд,(11-феврали соли 2025). – Хуҷанд: Нури маърифат, 2025. - С.39-42. ***(дар ҳаммуаллифӣ.)***

[25-М] **Ҷӯраева М.У.** Технологияи рушди тафаккури интиқодӣ тавассути хондан ва навиштан. // Ҳидоятгари роҳи илму маърифат ва ахлоқ. -Хуҷанд: Ношир, 2025. -С.201-206.

ЗАМИМАҲО

Замимаи 1.

Пурсиши афкор

вобаста ба инкишофи мафҳуми «тафаккури интиқодӣ» ва хусусиятҳои он

САВОЛ

Ному насаби омӯзгор ____

шаҳр, ноҳия _______________ ракaми МТМУ_________ синф ____

1. Дар кадом шароитҳои педагогӣ ташаккули тафаккури интиқодии хонандагон интихоб меёбад?

____

____

2. Тарзи махсуси тафаккур ва маърифатро дар фаъолияти хонандагон чиро ташкил медиҳад

____

____

3. Амсилаи асосии ташаккули тафаккури интиқодӣ кадом аст?

____

____

4. Шумо дар дарсҳои забони модарӣ кадом технологияҳои тафаккури интиқодиро истифода менамоед?

____ ___

____ ___

5. Истифодаи усулҳо ва технологияҳои тафаккури интиқодӣ аз усули анъанавии таълим чи фарқ дорад?

____ ____

____

6. Фарқияти байни мафҳумҳои тафаккури интиқодӣ ва тафаккури созандагӣ дар чист?

____

____

7. Омили фаъолкунанда барои инкишофи тафаккури интиқодӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар чист?

____

____

8. Дар ташаккули тафаккури интиқодии хонандагони синфҳои ибтидоӣ кадом шаклу воситаҳоро истифода бурдан мумкин аст?

____

____

Сана _______________ сол ______________

Ташаккур барои ҳамкорӣ!

Замимаи 2.

Амсилаи
усул ва шароитҳои педагогии ташаккули тафаккури интиқодӣ барои хонандагони синфҳои ибтидоӣ:

.

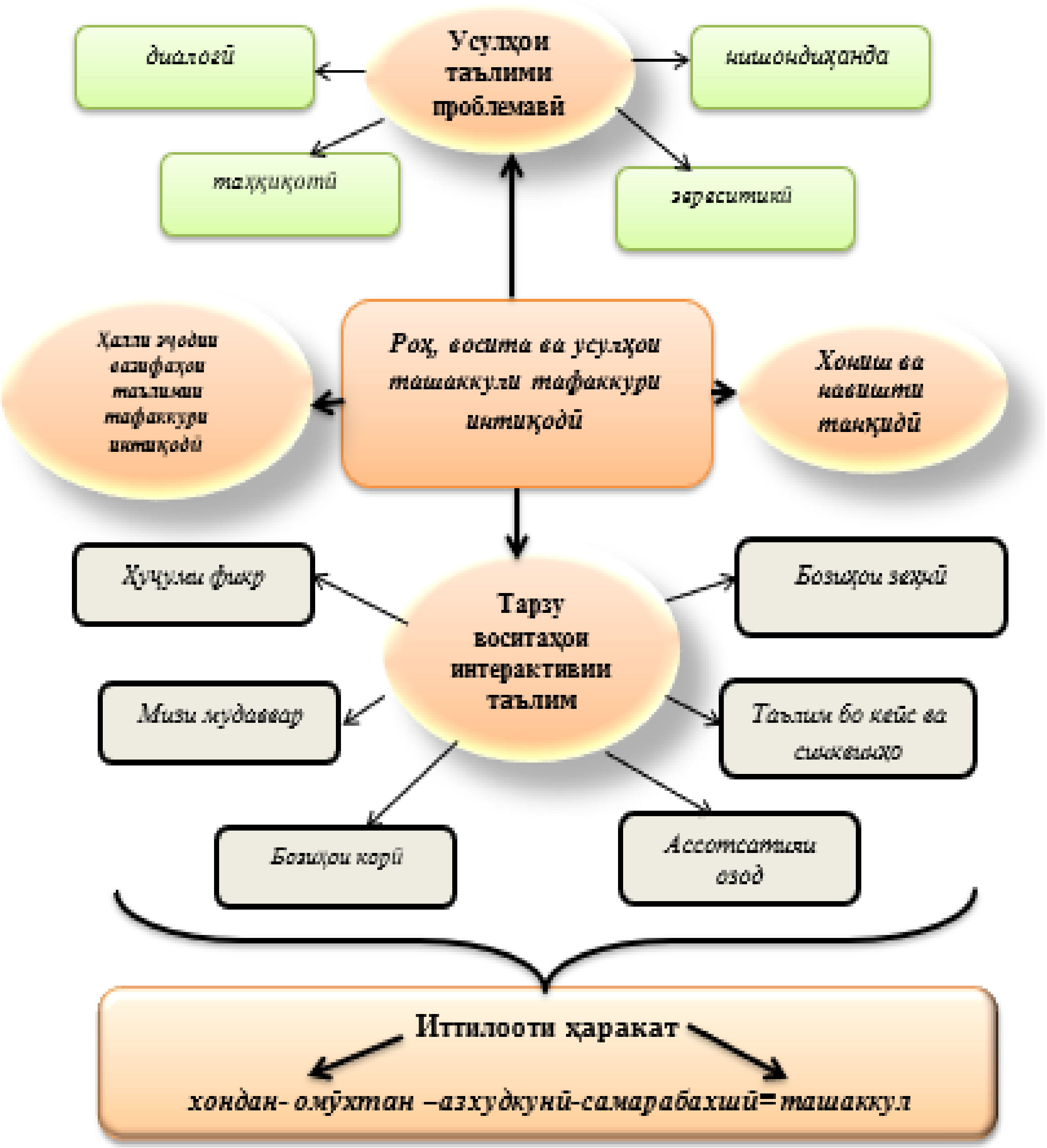

Замимаи 3.

Ёддошт «Қоидаҳои навиштани синквенҳо «

1. Дар сатри аввал мавзуъ бо як калима (одатан исм) номида мешавад.

2. Дар сатри дуюм тавсифи мавзуъ ба таври мухтасар, одатан бо сифатҳо оварда шудааст.

3. Сатри сеюм тавсифи амал дар доираи ин мавзуъ бо се калима (феъл, хисса...) мебошад.

4. Сатри чорум ибораи чоркарата буда, муносибати муаллифро ба мавзуъ ифода мекунад.

5. Сатри охирин калима – муродиф (метафора) аз як калима аст, ки моҳияти мавзуъро дар сатҳи эҳсосотӣ ва ё фалсафӣ умумӣ баён мекунад.

Қоидаҳои қатъии якхела ба ҳар як сатр на танҳо миқдори калимаҳо, балки қисмҳои нутқеро, ки муаллиф истифода бурда метавонад, таъин мекунад.

Нақша: Намунаи Синквен :

Исм. Зимистон.

Сифат, сифат. Хунук, барфбор.

Феъл, феъл, феъл. Ях мекунад, мафтун мекунад, дурахшон мекунад.

Пешниҳод ба мавзуъ марбут аст. Ман дар ҳақиқат зимистонро дӯст медорам.

Синоними сатри аввал. Барфӣ.